

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ÅRSSKRIFT

**Fuglebjergens Lokalhistoriske Forening –
Borupris' Venner
2015**

FUGLEBJERG 2015

ÅRSSKRIFT

Fuglebjergegnens Lokalhistoriske Forening – Borupris' Venner 2015

Redigeret af
Carsten Egø Nielsen
Preben V. Andersen
Jan Jørgensen
Bertel Hansen

FUGLEBJERG 2015

Dette årsskrift er udgivet med støtte fra Lions Club, Fuglebjerg, Holsteinborg Fonde, Næstved Kommunes Arkivfond, Den Lille Bikube og P.H. Sørensen.

Foreningen "Borupris' Venner" blev stiftet 17. maj 1990 og havde til formål med udgangspunkt i middelalderlandsbyen Borup i Borupris og tilgrænsende områder i Fuglebjerg kommune at bidrage til fortsat undersøgelse af og udbredelse af kendskabet til samvirket mellem mennesket og dets omgivende natur gennem tiderne. Foreningen afløste Institutionen Borupris' Venner, der var oprettet i 1975 og begyndte at optage medlemmer og udgive et årsskrift i 1978.

Foreningens navn og formålsparagraf blev ændret på en ekstraordinær generalforsamling den 4. november 2006. Foreningens navn er nu "Fuglebjergens Lokalhistoriske Forening - Borupris' Venner".

Foreningens formål er at medvirke til at afdække og udbrede kendskabet til lokalhistorien på Fuglebjergene.

Foreningen har et særligt fokus på middelalderlandsbyen Borupris og tilgrænsende områder.

Foreningens formål nås i samarbejde med Lokalhistorisk Arkiv.

Der tilstræbes afholdt en række arrangementer i årets løb og udgivet et årsskrift med lokalhistoriske emner. Årsskriftet udleveres til foreningens medlemmer. Årsskriftet kan derudover sælges til interesserede.

Foreningen medvirker ved indsamlingen af arkivalier til Lokalhistorisk Arkiv.

Vignetten på titelbladet, der er tegnet af professor, dr. phil. Axel Steensberg, viser, hvordan man opvarmede stenene på bålet over en kogegrube, inden der blev lagt kød i.

Årsskriftet er trykt i 250 eksemplarer. Trykt hos Nymedia, Stege.

ISSN: 1903-5004.

Foto på forsiden: Fr. Vermehren, Huslig syssel i en fattig bondestue (1858) (med tilladelse fra Martin Baunsbak Vermehren)

Foto på bagsiden: Hyllested Rytterskole, foto Jørn Nielsen.

Indhold

Forord.....	side 4
Maleren J.F.N. Vermehrens erindringer fra Vinstrup ved Ingeborg Nielsen	side 5
Minder fra Tornemark og Haldagerlille af Arleth Hansen	side 22
Dagbogen fra 1864 ved Bertel Hansen	side 35
Harrestedgaard af Carsten Egø Nielsen.....	side 43
Hermann Olesens oplevelser efteråret 1944 til maj 1945 af Carsten Egø Nielsen	side 55
Rytterskolen i Hyllested og dens beboere af Jørn Nielsen	side 69
Staffenstrup og dens beboere af Bertel Hansen.....	side 80
Hans Henrik Bøgh, Erik Bøgh og Fuglebjerg 1819 - 1899 af Knud Danielsen...	side 86
25 år og stadig ung af Bertel Hansen.....	side 114
Bestyrelsens beretning	side 121
Regnskab 2014	side 124
Bestyrelsen og redaktionsudvalget	side 125

Forord

Årsskriftet for 2015 indeholder 9 artikler om meget forskellige emner. Hertil kommer årsberetningen, regnskabet og bestyrelsens navne og adresser.

Maleren Frederik Vermehren opholdt sig om sommeren i 1859-61 i Vinstrup. Han har skrevet en fin og meget læseværdig beretning om Vinstrup og beboerne der. Ingeborg Nielsen har skrevet indledningen.

Smedesvend Arleth Hansen, som nu bor i Fuglebjerg, har skrevet erindringer fra et langt liv i Tornemark og Haldagerlille. Det er heller ikke kedeligt! Erindringerne er redigeret af Bertel Hansen.

Vi slipper ikke helt krigen 1864. Lærersønnen og bondekarlen Carl Jørgensen fra Arløse skrev en lille dagbog om sin deltagelse i krigen, og som dækker perioden 15. december 1863 til den 7. marts 1864. Bertel Hansen har skrevet indledning og transskriberet dagbogen, som gengives i sin fulde ordlyd.

Vi bevæger os lidt ud i udkanten af vores interesseområde - Carsten Egø Nielsen skriver om herregården Harrestedgård, som har været hjemsted for flere kendte adelsslægter.

Samme forfatter skriver også en artikel om 2. Verdenskrig, og det er meget lokalt, nemlig om Hermann Olesens oplevelser fra efteråret 1944 til maj 1945 - modstandskamp, arrestation, fængsel, koncentrationslejr og hjemkomsten til Fuglebjerg efter befrielsen.

Vi har en artikel mere fra udkanten af vores område. Fotografen Jørn Nielsen skriver om

rytterskolen i Hyllested, hvor han selv har boet gennem en årrække.

Mange har nok langt mærke til ejendommen Næstved Landevej 4 - en gård med et 2-etagers stuehus. Det er ikke så almindeligt her på egnen. Det er navnet Staffenstrup heller ikke. Bertel Hansen har skrevet beretningen om ejendommen.

Knud Danielsens føljeton om læreren, forfatteren, tegneren og tusindkunstneren Erik Bøgh og hans familie og hændelserne på Fuglebjergene på hans tid fortsætter i dette årskrift. Beretningen indeholder ud over historien om Bøgh-familien mange spændende lokalhistoriske oplysninger fra egnen.

Vores forening fylder 25 år i 2015 - eller gør den nu også det? Vi har i hvert fald besluttet at fejre 25 års jubilæum, selv om foreningen har rødder længere tilbage. Bertel Hansen har med hjælp af Preben V. Andersen skrevet beretningen om de 25 år og de 12 år, som gik forud for den stiftende generalforsamling, som blev holdt den 17. maj 1990.

Så nåede vi op på 125 sider. Det hidtil største årskrift i foreningen historie. Men vi har jubilæum, og vi har derfor valgt at gøre lidt ekstra ud af det i år.

Tak til alle, som har bidraget med tekst, billeder, oplysninger og ideer til årskriftet.

Redaktionsudvalget

Maleren J.F.N. Vermehrens erindringer fra Vinstrup

med indledning af Ingeborg Nielsen.

Når jeg har valgt at fortælle om kunstmaleren Johan Frederik Nicolai Vermehren, skyldes det, at han i årene fra 1859 til 1861 om sommeren opholdt sig i Vinstrup for at male. Men ikke mindst fordi han har efterladt sig breve og erindringer, hvori vi får en meget fin beskrivelse af Vinstrup og landsbyens borgere på denne tid, blandt andet af de to gårde ”Stensgård”¹, hvor han boede, og ”Korshøjgaard”², hvor han malede ”To tiggerbørn i et bondekøkken”.

Disse breve og erindringer lod malerens barnebarn Jørgen Gustav Vermehren udgive i bogform i 1984 med titlen ”J.F.N. Vermeh-

¹ Tystrupvej 38

² Lindekrogvej 1

ren: Breve og Erindringer”. Efterfølgende ”Erindringer fra Vindstrup” er uddrag herfra. Tak til Martin Baunsbak Vermehren med familie, som har givet tilladelse til, at dette har kunnet lade sig gøre.

Frederik Vermehren blev født i Ringsted den 12. maj 1823. Hans far kom i 1819 hertil fra Tyskland, men slægten på hans side var oprindelig fra Holland. Faderen blev gift med en dansk officersdatter Sophie Amalie Franck.

Som 15 årig blev han elev på Sorø Akademi. Her havde han Hans Harder som tegnelærer og B.S. Ingemann som dansklærer, men det blev vist især digterens kunstmalede kone Lucie Ingemann, som inspirerede Vermehren til et liv som kunstner. I 1844 rejste han til København, hvor han blev optaget på Kunstakademiet.

I 1848 meldte Vermehren sig som frivillig i krigen mod preusserne, men soldaterlivet huede ham ikke, og efter at have deltaget i træfninger i Sønderjylland, lod han sig skrive på listen over frivillige, der ønskede at blive hjemsendt. Det bedste, der kom ud af hans tid som soldat, var mødet med den jyske natur, hedelandskabet, hvorfra vi nok har fået et af hans bedst kendte billeder ”En jydsk fårehyrde” 1854.

Efter en kortere periode i Italien malede han i 1858 "Landskab ved Sorø med Lynge Kirke i baggrunden" og "Sædemanden", hvor også Lynge Kirke er i baggrunden.

Fra 1873 til 1901 var Vermehren professor ved Kunstakademiet i København.

Erindringer fra Vindstrup

Omtrent en Mil Syd for Sorø ligger den smukke Tjustrup Sø. Naar man ad Skjelskør Veien kommer til Landsbyen Eskildstrup, har man den skønneste Udsigt op over Søen. Til venstre ligger Suserup Skov, i Baggrunden Næsbyholms Skove og til højre ikke fjernt fra Søbredden Tjustrup Kirkeby, samt bagved den i Horizonten Vindstrup By. Egnen langs Søens sydlige Bred er meget bakket og frembyder mange interessante Udsigtspuncter.

Den første Gang, jeg havde Leilighed til at gjøre Bekjendtskab med denne smukke Egn, var, da jeg som Elev paa Sorø Academi deltog i en Excursion til Tase Skov, der ligger tæt syd for Bavelse Sø, som er en Forlængelse af Tjustrup Sø. Veien Sønden om den sidste, der nu er farbar og gaaer saa nogenlunde i lige Linie, var dengang i høi Grad uregelmæssig, idet den snoede sig om Bakkerne og paa flere Steder var saa steil og gjorde saa bratte Vendinger, at vi fik Tilhold om at stige af Vognene, fordi Kjørselen syntes faretruende. Den Gang dyrkedes der Humle paa hele Egnen, og jeg mindes, hvor malerisk et Indtryk jeg fik af Tjustrup By. Den bestod af gamle Gaarde og Huse omgivne af store Humlehaver, der frem-

bød de mest maleriske Partier. Stengjærderne, der omgave Haverne, vare paa mange Steder faldne ned, saa man med Lethed kunde gaae over dem, og jeg saae ogsaa et Par Køer benytte Leiligheden. Gaardenes noget forfaldne Udseende med forrevne Tage og Vægge, med affalden Kalk og tildeels dækkede med Straa, som hyppigst omslyngedes af den deilige friske Humleranke, gjorde paa mig et uudsletteligt Indtryk og fremkaldte allerede den Gang Længselen efter at kunne benytte noget af dette rige maleriske Stof.

Men Aarene gik, jeg fik andre Ting at male og først i Sommeren 1859 randt Vindstrup mig atter i Hu. Jeg fik Lyst til at gjensee det. Hvad der yderligere tilskyndede mig til at foretage denne Reise, var den Omstændighed, at Præstefamilien i Tjustrup vare mine gamle Venner, som det vilde være mig en Glæde at besøge. Jeg tog da afsted, fik hos Pastor Glahn Anvisning paa en Bondegård, hvor jeg eventuelt kunde bo, og gik saa derop. Aftalen med de elskværdige Gaardfolk var snart gjort, og nogle Dage efter holdt jeg mit Indtog i Gaarden og indrettede mig paa at begynde min Virksomhed. Jeg vandrede Byen rundt for at søge Motiver og saae da, at den i de 18 Aar, som vare forløbne, siden jeg saae den sidst, var betydelig forandret. Bygninger, Havehegn og Veie vare langt bedre vedligeholdte. Alt saa mere velhavende ud, men havde samtidig tabt adskilligt i malerisk Interesse. Der var imidlertid nok at tage fat i. Paa min Vandring kom jeg forbi et meget malerisk gammelt Hus, uden for hvilket der stod en

gammel Kone. Jeg gik hen til hende og spurgte, om jeg maatte see, hvorledes hun boede. Der var ikke noget i Veien, og jeg kom da ind i en fattig Stue med det tarveligste Udstyr, men med et saa ægte sjællandsk Præg, at jeg følte mig overbevist om, at den vist saae ud, som da den var bygget, samt at den var meget gammel, hvad Loftet, der bestod af Egeplanke, ogsaa syntes at antyde. Jeg gjorde Aftale med Konen, om hvad jeg skulde betale hende for at male hendes Stue og hende selv med; thi jeg var strax paa det rene med, hvordan Billedet skulde være. Hun skulde sidde ved Kakkelovnen og bælge grønne Ærter, og paa Dørtærsklen ud til Forstuen skulde en lille Pige sidde og læse sin Lectie. Næste Dag var jeg i Gang med Arbeidet. Lyset, hvorved jeg malede, kom fra to meget smaa Vinduer med blyindfattede Ruder, som vare meget forbrændte, og Taget skyggede endda ned over dem. Da Stuen var lille, og jeg vanskelig kunde faae Afstand fra Figurerne, maatte jeg, for at faae nogenlunde gode Linier i Billedet, sidde meget lavt. Jeg fik et Stykke af en Egestolpe omtrent 7 Tommer tykt. Det var min Malerstol, og for ikke at vælte i denne umage- lige Stilling maatte jeg altid lade det venstre Ben ligge henstrakt ad det fugtige Lergulv, hvad der skulde komme mig dyrt til at staae. Da jeg gik ind i Huset, havde jeg nok lagt Mærke til, at der paa Pladsen udenfor stod nogle Bunker Bødkerstave og en Skærebænk, og siden saa jeg en ung Mand arbeide derude. Jeg spurgte den gamle Kone, hvem det var, og fik da at høre, at det var en Bødker, som boe-

de til Leie hos hende. I Dagens Løb kom han saa ogsaa ind og spiste sin Frokost i en Krog af Stuen. Han var ikke bondefødt, havde et ganske intelligent Udseende, men saa skummel og mistænkelig ud. Mine Værtsfolk fortalte mig, at han var Mormon og gav ham intet godt Vidnesbyrd.

Huslig syssel i en fattig bondestue.

Han skulde have været en stor Vildttyv og i den Anledning være bleven haardt forfulgt af Godsets Forstmænd. En Aften faldt der et Skud udenfor en Skovfogeds Hus, det var ret-

tet ind gennem Vinduet og en Ladning store Dyrehagel sad i Væggen over den Stol, hvor Skovfogden pleiede at sidde, men hvor han den Aften heldigvis ikke sad. Der blev gjort store Anstrengelser for at finde Gjærningsmanden. Bødkeren var stærkt mistænkt og sad i lang Tid arresteret i Næstved, men bekjendte ikke og blev løsladt. Alle vare dog overbeviste om, at han var den Skyldige. Dette var just ikke morsomme Oplysninger; men mod mig var Manden meget høflig. Naar han imellem kom ind fra Arbeidet, kunde vi faae en gemytlig Passiar, og jeg saae snart, at han var et velbegavet og ganske oplyst Menneske. Men jeg mærkede ogsaa, at den gamle Kone ikke satte megen Pris paa ham.

*Parti af en gade i en landsby, 1860.
(Fra Th. Faaborg: Johan Frederik Nicolai Ver-
mehren 1924)*

Arbeidet gik nu sin Gang. Den gamle Kone var meget livlig og fortalte mig om sine trænge Kaar, sit daglige Liv og saa om sin Mand, som hun havde mistet for faae Aar siden. Han havde været saa god imod hende, og hun savnede ham meget. Han havde havt saadan et godt Helbred, men paa en Gang kom der en stor Klump i hans Hals. Doctoren kom og jog baade Kniv og Gaffel i Halsen paa ham; men han kunde lige godt ikke faae Klumpen ud, og saa maatte han af sted. Ak ja! Det var saa tungt.

Ved Siden af dette Billede malede jeg et Parti af en Vei nede i Byen med nogle Smaafigurer paa. Det blev malet i Morgenbelysning, førend jeg tog fat paa Stuen. I Forgrunden af dette Billede op til et Stengjærde laae et Læs Granbrænde, som jeg, da det netop indtog en meget malerisk Stilling, havde tegnet og anlagt meget samvittighedsfuldt. Jeg spurgte Eieren af det, der boede tæt ved, om det maatte blive liggende, til jeg havde malet det, og han lovede mig, at det skulde skee. Men en Dag var det pludselig forsvundet og lagt indenfor i Haven. Jeg blev ilde tilmode, mit Arbeide var spildt, og jeg bebreidede Manden hans Mangel paa Ordholdenhed. Han svarede mig meget forekommende, at han saa godt kunde lægge Brændet ud igjen, naar jeg vilde fornøie ham for det; men dermed var jo Skaden ikke oprettet, og jeg havde tabt Tilliden til ham. Paa den anden Side af Veien, hvor jeg malede, boede en ældre Mand, som jeg oftere havde talt med og syntes godt om. Han ytrede, at jeg ikke skulde bryde mig om,

hvad den Halvtosse sagde; om faa Dage fik han et Læs Granbrænde hjem; det skulde blive lagt paa samme Sted og blive liggende, til jeg havde malet det, og han holdt Ord.

Med Billedet i Stuen gik det jævnt fremad. Jeg havde faaet en kjon Model til den lille Pige, og hun sad villig for mig. Sommeren var smuk, men jeg var desværre kommen sent paa Landet, og Arbeidets Gjennemførelse tog Tid. I Eftersommeren kom min Hustru og vor lille Dreng i Besøg hos Præstefamilien i Tjustrup, hvad der var mig en stor Glæde. Hos disse elskelige Mennesker tilbragte jeg de fleste Aftener og bevarer derfra de kjæreste Minder. Men saa kom Efteraaret. Regnen begyndte at indfinde sig, det blev køligt, og en Dag kom Bødkeren ind til mig og sagde, at nu maatte han flytte ind i Stuen med sit Arbeide, fordi det var for koldt at staa derude. Hans Skærebænk pleiede at staae lige paa det Sted, hvor jeg sad med mit Arbeide. Det var en forfærdelig Meddelelse. Jeg indsaae strax, at her maatte fares med Lempe, og jeg tilbød ham at leie et andet Locale til ham ude i Byen og desuden give ham et Vederlag i Penge, der kunde holde ham skadesløs. Han gik ind derpaa, og jeg skaffede ham et Arbeidsrum i en af Gaardene. Saa var den Hindring ryddet af Veien; men en værre trak op. Veiret blev koldt, Dagene kortere og som Følge deraf Lyset i Stuen svagere. For at bøde derpaa, maatte jeg lukke Vinduerne op, medens jeg arbeidede; men da Døren tillige maatte være aaben for Motivets Skyld, fremkom der en stærk Træk, og den blev skæbnesvanger for

mig. Jeg fik voldsomme Smerter i det Ben, der laae henstrakt over Gulvet, og de gik høiere op i Legemet, saa jeg tilsidst ikke kunde rette Ryggen og kun med Møie kunde gaae. At reise mig fra mit lave Sæde og sætte mig igjen var forbundet med de største Smerter, og jeg maatte ofte reise mig, medens jeg maalede efter mine Modeller, da de hvert Øieblik kom ud af deres Stilling og ikke uden min Hjælp kunde finde den igjen. Den gamle Kone fyrede i Kakkelovnen, saa den næsten var rød. Hun blev halvveis bagt paa den ene Side, medens hun frøs paa den anden, der vendte ud mod den aabne Dør. Den lille Pige, der sad i denne, græd, fordi hun frøs. Jeg maatte dække hende til med en gammel Skindpels, som hendes Fader laante mig, og jeg sendte Bud til Sorø og købte Legetøi til hende for at holde hendes Humeur oppe.

For at forøge mine Lidelser kom Mormonen, der var bleven uklar med de Folk, hvor jeg havde faaet ham anbragt, hver Dag hjem og satte sig paa den anden Side af Kakkelovnen, hvor han morede sig med at synge Mormonsalmer og paa anden Maade at drille mig, og han tog ikke mindste Hensyn til min Bøn om at lade mig være i Fred. Ofte kom mit Blod saadan i Kog, at jeg næsten ikke kunde arbejde; men jeg var jo saa omtrent Krøbling og kunde ikke røre mig. Min Tilstand blev værre og værre. Det Par hundred Alen, som der var mellem Huset og Gaarden, hvor jeg boede, var jeg en lang Tid om at tilbagelægge og led utroligt ved denne Vandring. Da jeg en Dag kom ind i Gaarden, stod min Værtinde og

hendes Datter udenfor Indgangsdøren. De brast begge i Graad, da de saae mig, og sagde, at jeg dog endelig maatte holde op med at arbejde; men det kunde jeg ikke. Det lille Billede fra Gaden var nok færdigt; men fik jeg ikke ogsaa det andet fuldført, var Sommeren spildt for mig. Meget kunde jo forandres til næste Aar, og jeg blev ved. Det var mig ikke mere muligt at gaae til Tjustrup for at besøge mine Venner, men hver Eftermiddag kom Præstens Vogn og hentede mig. Jeg overnattede i Præstegaarden og blev næste Morgen kjørt tilbage til mit Arbeide. Støttet af denne kjærlige Bistand holdt jeg ud til ind i November Maaned. Da blev Mørket saa stærkt, at jeg ikke mere kunde see i Stuen, hvor jeg malede, og jeg maatte holde op. Men da var jeg ogsaa naaet saa vidt, at jeg med lidt kunde fuldføre Billedet hjemme. Jeg pakkede da mine Sager sammen og tog Afsked med mine Værtsfolk og med gamle Margrethe samt med mine trofaste Venner i Præstegaarden og forlod Vindstrup. Da jeg kom til Sorø Station, traf jeg en gammel Ven Districtslæge Bojesen fra Sorø. Han var en munter, jovial Mand og udbrød, da han saae mig: »Hvordan Fanden er det, De seer ud?« Jeg skildrede ham min Tilstand og bad ham om et godt Raad.

»Det skal jeg sgu give Dem, « sagde han, »De skal see at faae Kammerherrenøglen, den vil passe udmærket til den Figur!« Saa reiste jeg til Kjøbenhavn, hvor mine to Brødre modtage mig og næsten maatte bære mig ud i Droschen. Min stakkels Hustru modtog mig grædende og min Læge, Professor Lehmann, gav

mig mange Skjænd, fordi jeg havde handlet saa barbarisk med mit Helbred. Jeg maatte bruge russiske Bade hveranden Aften, og først i Slutningen af April Maaned 1860 var min Ryg atter ret. Men jeg havde megen Glæde af Billedet fra gamle Margrethes Hjem. Det blev købt af Selskabet for Nordisk Kunst og gik derfra over i den kgl. Malerisamling. Uagtet altsaa mit Ophold i Vindstrup 1859 havde været temmelig rigt paa Modgang, hvis Følger hjem søgte mig langt ind i det næste Aar, var det dog langt fra, at mit Syn for, hvad Byen eiede af malerisk Skjønhed og Interessen derved, var blevet formørket eller min Iver for yderligere at udnytte dette rige Stof var af kølet.

Da jeg havde gjenvundet mit Helbred, og Sommeren nærmede sig, vare de triste Minder traadte i Baggrunden og Tankerne om den maleriske By samt Haabet om at kunne afvinde den et godt malerisk Udbytte blev atter levende for mig.

Min Hustru, der havde seet mig i min Elenighed, kunde imidlertid ikke godt finde sig i Tanken om, hvis noget lignende atter skulde hænde mig, da at vide mig alene derude, og tilskyndet af hendes Bønner henvendte jeg mig til vore Venner i Præstegaarden, som ogsaa strax erklærede sig villige til at tage hende og vore to smaa Børn i Pension. Det var mig jo en overordentlig stor Glæde, og ved Midsommertid drog jeg atter ind hos mine Værtsfolk i Vindstrup. Da jeg havde aflagt Visit hos Margrethe og mine andre Bekjendte,

gik jeg ud for at søge nye Emner for min Virksomhed.

Tæt op til Gaarden, hvor jeg boede, laae en anden Gaard, som saae meget forfalden ud, og som jeg det foregaaende Aar aldrig havde besøgt, fordi min Vært altid, naar Talen var om dens Beboere, havde smilet med et stærkt Skuldertræk. Jeg havde hørt enkelte Udtalelser om Gaardens Eier, der var en Mand i Treserne. Der blev sagt om ham, at han var temmelig forfalden baade til Drik og til Kortspil, og at han aldrig bestilte noget uden om Efteraaret, naar Sæden var indhøstet. Da gav han sig med Iver til at tærskes, dog ikke saa meget fordi han var drevet af Arbeidslyst som for at tjene Midler til at kunne tilfredsstille sine to sørgelige Lidenskaber. At han imidlertid levede i Bevidstheden om, at han med denne sin Efteraarsgjærning udrettede noget betydeligt, havde jeg selv faaet Bevis paa. Jeg var nemlig Aaret i Forveien tilfældig kommet i Samtale med ham paa Gaden kort efter, at han havde mistet sin Hustru. »Det har været en stor Sorg for Dem,« sagde jeg. »Aa, ja saamænd,« svarede han; »men nærenstid, at Et af vos skulde dyæ, sa vaa'et dou ligegodt bedst, at det blev hinner.« - »Hvorfor det?« spurgte jeg. - »Jaaou,« sagde han, »for nær det ha'de vaat mei, hvem sku' saa ha' tosket?« (tærsket). Jeg fortalte min Vært denne Ytring, og han brast i en skraldende Latter. Nu meddelte jeg ham, at det var min Hensigt at gaae ind i Gaarden for at see, om der ikke var Stof til et Maleri. Han slog Hænderne sammen og udbrød:

»Hvad vil De dog i det Svinehul?« . Men da jeg var urokkelig i min Beslutning, sagde han blot: »Hvis De gaaer derind, saa tag Dem i Agt for Hunden. Den ligger paa høire Side i Porten!« - Jeg gik da hen og saae ind ad den aabne Port. Møddingevandet løb ud igjennem den. Der var kun enkelte, store Sten, man kunde træde paa; men de laae til den skjæbnesvangre høire Side henimod Cerberus's Bolig. Den meldte sig ogsaa strax, og jeg maatte vade gjennem Snavset, idet jeg holdt mig til den venstre Væg.

Saa kom jeg da ind i Gaarden, hvor der ikke var et levende Menneske at see. Det var et sørgeligt Syn. Det faldt mig ind, at saadan maatte Jeppe paa Bjergets Bolig have været. Huller i Tag og Vægge, affalden Hvidtning og Kalk, ituslagne Ruder, stoppede med Klude, og saa Avlsredskaber og Dele af Vogne hængt i en vild Uorden, der bedækkede Gaarden! Jeg gik hen til en aaben Dør i Stuehuset. Den førte ind til Kjøkkenet, og jeg saae en Pige sidde henne paa Ildstedet. Det var næsten umuligt at see, hvordan hun saae ud, eller hvad hun overhovedet var af, saa forfærdelig smudsig var baade hun selv og hendes Dragt. Det pjuskede Haar hang ned over hendes Øine, som fik et forfærdet Udtryk, da hun saae mig. Hun var maalløs, og hendes Rædsel tiltog, da jeg uden videre løftede Klinkefaldet og traadte indenfor. Da jeg sagde hende, hvem jeg var, at jeg havde været i Vindstrup Aaret forud, og at jeg blot vilde see, hvordan hun boede, blev hun lidt beroliget, men Taaerne kom i hendes Øine, fordi hun vistnok

skammede sig baade ved sit eget Udseende og sine Omgivelser. Det gjorde mig ondt for hende. Jeg sagde hende nogle venlige Ord og satte mig saa ned paa Ildstedet ved Siden af hende, medens jeg lod mit Øie løbe rundt i Kjøkkenet, der i sin forfærdelige Tilstand var meget malerisk og satte mig i det bedste Malerhumeur. Jeg sagde til Pigen, at jeg havde saa stor Lyst til at male Kjøkkenet. Hun slog Hænderne sammen og udbrød: »Kors, siana dog! Nei! Nei!« - Men jeg beroligede hende og sagde, at hun skulle see, det kunde meget godt gaae, naar hun vilde hjælpe mig, og jeg lovede hende rigelig Erstatning for hendes Uleilighed. Der var nu imidlertid meget at tage fat i, naar et Menneske udenfor Bondestanden skulde kunne tilbringe en Sommer i dette Locale. Det var stort og meget mørkt, da der kun kom Lys fra to smaa Vinduer i Gavlen mod Nord. Gulvet var brolagt med store og smaa Stene i vild Uorden og i Bakke og Dal; men man kunde daarlig see, hvad det var af; thi det var bedækket med et flere Tommer høit Lag af Gjødning, fordi Svin, Høns og Ænder daglig færdedes der inde, og der vist sjældent blev gjort rent. Ved Døren stod den saakaldte Svinetønde (en overskaaret Tjæredito), hvori alt Affald fra Maden og Kjøkkenet kastedes for at bruges til Svineføde.

Hvordan Luften i et saadant Rum var, kan Enhver tænke sig, eller rettere, det kan vist Ingen tænke sig, der ikke har indaandet den. Jeg saa mig om i Leiligheden og var strax paa det rene med, hvordan jeg vilde male Billedet. Oppe ved det lille Vindue i Gavlen var

en Lem paa Gulvet, der førte ned til en lille Kjælder. Der kunde jeg sidde med mit Staffeli og oversee hele Kjøkkenet samt faae et Indblik i Vaaningsrummet, naar Døren stod aaben. Jeg fik da Marie overtalt til at være mig behjælpelig, og da jeg næste Dag kom derind, var Uhumskhederne fjernede fra Gulvet, saagodt det lod sig gjøre, og hun havde strøet et Lag Grus over det, der indtil en vis Grad dæmpede de stærke Uddunstninger. Det var rørende at see, hvor hun havde anstrengt sig, og hun saa stolt ud, da jeg i høie Toner roste hende. Vi vare snart gode Venner, og inden kort Tid fik hun fuld Tillid til mig og gjorde alt for at komme mine Ønsker imøde. Jeg anbragte nu mit Staffeli paa Lemmen og begyndte Arbeidet; men Ruderne i de smaa Vinduer vare forbrændte, saa Lyset var tarveligt. Med Værtens Tilladelse lod jeg da Vinduerne tage ud og to store Ruder indsætte i Karmene, hvorved jeg opnaaede et nogenlunde anstændigt Atelierlys. Disse Ruder gjorde Opsigt i Byen; man valfartede til Gaarden for at see dem. Da der var gaaet et Par Dage, havde jeg gjort Bekjendtskab med hele Familien. Den gamle Gaardmand, som jeg ovenfor har talt om, var en sørgelig Fremtoning, et Billede paa Sløvhed, nedbrudt paa Sjæl og Legeme. Han talte næsten ikke, og kom der et Par Ord over hans Læber, var det i en søvniq drævende Tone.

Hans Ansigtifarve bar sørgelige Vidnesbyrd om den Last, hvortil han var forfalden. Hans Klædedragt var yderst forsømt og urenlig. Paa Hovedet bar han altid en rød Hue, der var

trukken langt ned i Panden, og som aldrig blev tagen af. Han sov vist med den om Natten. Under den hængte Haaret i lange Tjavsner ned ad Nakken. Han havde tre Sønner. Den ældste, der omtrent var 20 Aar, var et skikkeligt, godmodigt, men meget indskrænket Menneske.

Frederik Vermehren, To tiggerbørn i et bondekøkken. 1860. Tilhører Statens Museum for Kunst. © SMK Foto.

Han var imidlertid flittig, og paa ham hvilede hele Arbeidet i Gaarden, som han, ved Hjælp af en Husmand, besørgede. Den næste Søn, der hed Thomas, var en fuldstændig Vantrivning. Han var 17 Aar og havde et yderst spinkelt, men alligevel ganske kraftigt, Lege-me. Hans Hoved var lavt, men usædvanlig

bredt. Han havde en Kasket paa Hovedet, som han aldrig tog af, og fra den hængte det tykke Hovedhaar ned over Pan- den lige til Øinene. Hænderne havde han altid i Buxelommerne, og han stod altid med Hovedet paa Siden i en lyttende Stilling. Naar han saa undertiden oplod Munden og talte, forbausedes man over hans Stemme. Den lød som et lille Barns.

Stakkelen var aandelig defect, og han blev, selv i denne svagt begavede Familie, betragtet som et Skumpelskud. Arbeide vilde han ikke. Han drev omkring og var ikke fri for at være ondskabsfuld. Naar Frugten i Haven begyndte at modnes, kunde man see ham, som en Skade, at færdes i Blomme- og Kirsebærtræerne og nyde de umodne Bær. Det var forgæves, at man kaldte ham ned. Han lystrede ikke, og saa lod man ham sidde. Den yngste Søn var en Dreng paa 14 Aar. Han var lidt pukkelrygget, men forresten en skikkelig lille Fyr. Foruden Marie, der var henved 30 Aar, var der en yngre Datter, som jeg ikke saae meget til. Hun var hyppigt ude i Besøg hos Slægtninge i Nabolaget. Jeg malede nu rask paa mit Billede.

En Dag kom et Par fattige Børn ind i Køkkenet for at tigge. Som de stode der i den stærke Belysning fra den aabne Dør, toge de sig godt ud, og da Marie kom for at give dem Brød, havde jeg med lidt Forandring hele Staffagen til mit Køkken færdig. Jeg gjorde Aftale med Børnene, de vare villige til at lade sig male, og i Stedet for Marie, der ikke havde Tid til at være Model, fik jeg en ældre Kone, der boede tæt ved Siden af. Foruden dette

Billede malede jeg om Eftermiddagen det ydre af Margrethes Hus med Humlerankerne og en Kaalhave i Forgrunden, samt i Baggrunden et lille Tit til Søen og de fjerne Skove.

Da jeg for Billedets Skyld stadig maatte have Døren fra Kjøkkenet ind til Vaaningsrummet aaben og desuden daglig gik igjennem dette og ud af Bagdøren til Haven for at undgaae den skrækkelige Port, var jeg stadig Vidne til Familiens Færden og lærte dens Levevis at kjende. I Vaaningsrummet stod nærmest Vinduet det lange Bord omgivet langs Væggene af Bænke. Lige overfor det var anbragt 2 Senge med Omhæng. Midt paa Væggen ud til Kjøkkenet stod Bilæggerovnen, og mellem denne og Døren stod der en firkantet Brændekasse henved $\frac{3}{4}$ Alen høi. Væggene vare bedækkede med grønmalede Træpaneler med rød Staffage. Gaarden var vist meget gammel. Over Ankeret ved Ildstedet stod indskaaret i en Bjælke 1675.

Naar Familien spiste til Middag, sad den gamle Husfader for Enden af Bordet nær ved Døren, der førte ind til Storstuen ovenfor. Ved Siden af ham sad den ældste Søn, saa Husmanden og dernæst den yngste Søn. Foran Bordet nærmest ved Faderen stode begge Døtrene og efter dem Thomas, naturligvis med Kasketten paa og venstre Haand, naar den ikke skulde bruges, i Buxelommen. Der var aldrig Dug paa Bordet. Maaltidet bestod af faa og simple Retter. Formaden, der serveredes i en stor Mælkebøtte, hvortil de alle lagde, var enten Grød, Vælling, Kaal eller Ær-

ter og Eftermaden hyppig stegt Flæsk med Kartofler eller Kartofler alene, som dypedes i noget de kaldte Meldyppe, og som var anrettet i en mindre Skaal. Førend de begyndte at spise af Kartoflerne, pillede hver Enkelt det Antal af dem, som han skjønnede at kunne fortære, og de anbragtes da foran Vedkommende i en lille Pyramide omtrent som Kanonkuglerne i gamle Dage stode i Tøihusgaarden. Skrællerne strøges af Kniven ned paa Bordkanten, saa hver af Gjæsterne havde en lille Vold foran sig. Gaffel brugtes ikke. Lommekniven maatte klare Alt. Den skar Flæsket og Kartoflerne i Stykker og den og Fingrene besørgede Maden op i Munden. Naar Formaden var nydt, slikkedes Skeen ren, den sidste Fugtighed tørredes af i Armhulheden mellem Skjortæærmet og Vesten, hvorpaa den anbragtes oppe i Rækken ved Hanebjælken. Det interesserede mig navnlig at see Thomas spise; thi han skar kun de allerstørste Kartofler i to Stykker, de mindre gik hele ind i Munden, og hans Underansigt antog da Form af en Kugle, indtil Føden var sunken. Efter Maaltidet lagde den gamle Mand sig ind paa en af Sengene for at faae sin Middagsøvn, de yngre Mænd gik ud i Laden for ligeledes at sove. Pigerne syslede ude i Kjøkkenet, og Thomas satte sig ned i Brændekassen, hvor han sank helt ned til Bunden, medens Underbenene med de store Træsko hang udenfor. Han kunde da saa underlig slaa Knude paa sig selv, at hans Hoved næsten sank ned til Knæene og Hænderne hvilede paa disse. Saaledes sad han en halv Times Tid og

fordøiede. Døren til Kjøkkenet var imidlertid bleven lukket for at den Gamle kunde sove i Fred. Saa hørte jeg pludselig en Stemme derinde fra, som raabte: »Vil Du herut!« - Svar: »Næ-ei!« - »Vil Du herut, si'er jeg!« - Svar: »Næ-ei!« - Og saa kom der et Rabalder. Det var Marie, der smed Thomas paa Døren for at han skulde gjøre et eller andet Arbeide for hende. Et Øieblik efter hørte jeg hans Træsko blive kastede ud efter ham, men det frugtede ikke. Naar jeg saae ud efter ham, stod han derude med Hænderne i Lommen, Kasketten ned ad Nakken og grinede svinepolisk. En Dag kom Marie grædende ind til mig og bad, om jeg vilde hjælpe hende. Hun skulde til Mølle med en Slump (nogle Skæpper Sæd), men kunde alene ikke løfte den op paa Hjulbøren. - Saa maatte jeg ud og tage fat. - Den Mangel paa Renlighed eller rettere sagt den dyriske Svinagtighed, der herskede mellem disse Mennesker, gjør man sig ingen Forestilling om. Jeg vilde ikke tro mine egne Øine.

Engang i Høsten, da Pigerne vare beskæftigede paa Marken, kom der en gammel Kone af deres Slægt, som varetog Arbeidet i Kjøkkenet. Hun havde brugt en Tragt, jeg veed ikke til hvad; men for at rense den, dyppede hun den gjentagne Gange ned i det sure Pløre, der var i Svinetønden og uden at skylle den videre, hængte hun den op paa Væggen. Jeg raabte ned til hende:

»Hvad er det dog I gjør, Mo'er!« Men hun svarede mig: »Jaa-ou I Det sure ded æ netop skrappt til at bide Møiet af I « Der var intet at udrette.

Jeg fik nogle Dage i Sommerens Løb Besøg af gode Venner fra Kjøbenhavn, et yngre Ægtepar med deres lille Søn. Jeg havde faaet dem indlogeret i Tase Mølle, medens min Værtinde, der var en meget flink Kokkepige, sørgede for Beværtningen. De syntes, at jeg havde det mageløst. Men saa vilde Fruen en Dag saa gjerne see, hvad jeg maledede. Jeg sagde hende, at det ikke godt gik an. Hun var en overmaade fin og yndig Dame af engelsk Herkomst, og jeg kunde ikke tænke mig hende inde i mit improviserede Atelier, men hun vilde endelig, og saa begav vi os paa Vei. Gjennem den slemme Port kunde vi jo ikke godt komme. Saa maatte jeg hjælpe hende over Stengjærdet ind i Haven, derfra ind i Storstuen og derfra igjen gjennem Døren til Vaaningsstuen. Tilfældet vilde, at vi netop kom, da Familien havde forladt Middagsbordet, hvor intet var taget bort, og alt stod i den forfærdelige Tilstand, som jeg har beskrevet. Synet af dette og den kvælende Luft, der slog hende imøde, gjorde at hun udstødte et lille Skrig. I samme Øieblik aabnedes Sengeomhænget, og et Ansigt med en rød Hue paa viste sig, medens en drævende Stemme spurgte: »Hvad er ded for I-et (En) ?« Fruen fløi hen imod det skrækelige Bord, og jeg skyndte mig at faae hende ud i Kjøkkenet. Men ved Døren sad Thomas i Kassen og gloede som en Rørdrumme, og med et lille Skrig styrtede hun efter mig ud i Kjøkkenet, hvis hele forfærdelige Udseende trods alt, hvad der var gjort for at hjælpe paa det, var hende saa fremmed og ubekjendt og næsten forstenede hende. Hun slog Hænderne

sammen og raabte: »Du gode Gud! Sidder De her og maler?« - »Ja! Her sidder jeg, « svarede jeg, »og har det rigtig godt!« . Hun rystede paa Hovedet, og jeg bragte hende ud igjen gjennem Porten, hvor jeg nu kjendte Hunden og kunde beskytte hende. Hun glemte aldrig det Kjøkken.

Arbeidet gik godt fra Haanden, jeg var rask og stærk, og var end Opholdet om Dagen i Gaarden mindre behageligt, saa fik jeg fuldt Vederlag, naar jeg om Af tenen besøgte min Hustru og mine Børn i Præstegaarden.

Henad Efteraaret blev Veirliget uroligt. Paa Grund af svigtende Solskin maatte jeg opgive at faae det andet lille Billede færdigt. Min Familie reiste tidligere ind, og jeg fulgte saa nogen Tid efter med Kjøkkenbilledet færdigt. Det hænger nu i den kgl. Malerisamling. -

Paa det Sted, hvor Tjustrup Sø gaaer over til at kaldes Bavelse Sø, er den meget smal. Paa den nordlige Side er Kysten dækket af Næsbyholms Skove og paa den sydlige begrænset af temmelig store Bakker adskilte ved brede, frugtbare Dale. Da jeg en Dag stod paa en af disse Bakker og saae ned over Dalen, hvor der netop blev pløiet, opdagede jeg til min Forundring, at en lille Strækning af Pløiemarken havde et rødligt Skær. Jeg spurgte min Vært, hvoraf det kunde komme, og fik saa den Oplysning, at det var Murbrokker af en gammel Gaard, der engang havde staaet der. Næste Dag kom jeg atter derned og gik ind i et Hus, som laae tæt ved Marken. Eieren af dette viste mig da en lille Stump Ruin, som laae tæt derved, og som aabenbart havde hørt til en solid

Bygning. Det var et Stykke tyk Mur med Resterne af en Trappe. Jeg spurgte Manden, om han aldrig havde fundet noget, naar han færdedes ude paa Marken. Han svarede, at han havde kun nogle Potteskår, men de kunde vist ikke interessere mig. Jeg bad ham vise mig dem. Det var Rester af smaa brændte, glasse-rede Lerflader med Ornamenten og Stumper af Menneskefigurer i Relief. En af disse, der forestillede det nederste af en siddende Figur, der i den høire Haand, som hvilede paa en Bog, holdt en Pen, havde til Underskrift »thæus«. Manden sagde til mig, at det kunde Ingen læse og blev meget forbauset da jeg sagde ham, at det var Evangelisten Matthæus. Den første Del af Navnet var slaaet af. Da jeg senere i Kjøbenhavn spurgte Museumsdirecteur Herbst, om hvad disse Levninger kunde være, sagde han mig, at det var Brudstykker af en Kamin fra Frederik den 2'dens Tid.

Tæt ved Ruinen laae en prægtig Bondegaard, kaldet Hovgaarden, der saae velhavende ud. Jeg gik derind en Dag, da jeg havde hørt, at Familien eiede et smukt udskaaret Skab, som jeg havde Lyst til at see. Under Samtalen med de elskværdige Folk, fortalte Konen mig, at deres Gaard var i hendes Barndom, af hendes Fader, bygget op paany efter at en gammel Gaard, som efter Sagnet skulde være bygget af Tømmeret af den nedrevne Herregaard Vindstrupgaard, var revet ned. Hun fortalte mig, at hendes Fader havde foræret hende en af Vinduesposterne, som altsaa ogsaa havde siddet i den gamle Herregaard. Den lignede et »Svøbelsebarn«, sagde hun og havde Armene

lagt over Kors paa Brystet. Denne lille Oplysning førte jo atter Tanken til Frederik den 2'dens Tid, da Figuren naturligvis har været en Herme. Ved Besøget saae jeg Gaardens Datter, som var meget kjøn, og som jeg senere skal tale om.

Under dette Sommerophold havde jeg jævnlig Besøg af gamle Margrethe, som jeg jo kjendte fra det foregaaende Aar, og som jeg støttede lidt i hendes Hovedpassioner for Kaffe og Tobak. Hun klagede sin Nød med Mormonen og sagde, at han aldrig havde betalt hende Husleien, der dog kun beløb sig til 3 Rdr. om Aaret. Jeg talte med min Vært, der var Sogneforstander, om Sagen og spurgte ham, om man dog ikke kunde befrie hende for det Menneske. Men han mente, at det ikke lod sig gjøre, da der var en Lov, sagde han, som gav en Fyr Hævd paa at blive i Leiligheden, naar han havde været der i 3 Aar. Jeg betvivlede rigtignok en saadan Lovs Tilværelse, men talte ikke mere derom. - Saa kom imidlertid gamle Margrethe en Aften grædende op til mig i Gaarden. Hendes ene Arm blødte, og hun fortalte mig, at Mormonen og en Ven af ham havde spillet Bold med hende i hendes Stue, og saa var hun falden og havde slaet sig. Jeg stod netop i Begreb med at gaae ned til Præstegaarden, og da jeg kom derind, maatte jeg strax udøse min Harm over, hvad jeg havde hørt. Jeg traf der tilfældigvis Godsforvalteren fra Gunderslevholm, som, da han havde hørt Beretningen, udbrød: »Han skal sandelig blive sat ud i Morgen.« - »Hvorledes kan De det?«, spurgte jeg. »Jo, « sagde han, »

hun har gjort Fremleie uden Godsets Tilladelse. Det skal snart være besørget.« Næste Dag sad jeg i Kjøkkenet og malede; saa kommer Mormonen sturtende ind i Stuen ved Siden af. Han var bleg i Ansigtet og saae rasende ud. - »Nu skal I høre,« sagde han, »Jeg skal (saa bandede han) flytte. Jeg veed nok, hvor det kommer fra; men smaa Dreng huske længe!« De sidste Ord raabte han ud med stærk Stemme, for at jeg kunde høre ham ude i Kjøkkenet. Han rasede endnu i nogen Tid og gik saa. Jeg lod som ingenting, men var dog ikke hyggelig tilmode, naar jeg om Aftenen gik hjem fra Tjustrup. Jeg kendte jo Historien med Skovfogden, og jeg vidste, at han endnu var i Besiddelse af Bøssen. Men han lod mig være i Fred. Gamle Margrethe var lykkelig over at være bleven ham kvit.

I Sommeren 1861 tog jeg atter til Vindstrup, men mit Ophold derude blev kortere end de foregaaende Aar. Min kjære Ven Pastor Glahn var bleven forflyttet til Sorø, men hans Hustru blev en Del af Naadens Aar i Tjustrup, og hun var saa elskværdig atter at tage min Hustru og vore Børn i Pension. Jeg gjorde det lille Billede med Margrethes Hus færdigt og malede desuden et mindre Billede, der forestillede en lille Dreng, der stod i Kjøkkendøren og spiste sin Mad, medens en Kat strøg sig op ad ham for at faae lidt med. Det var et meget malerisk Locale hos en fattig Familie, som jeg lærte at agte og fik meget kjær. Manden var vel lidt over 50 Aar og hans Kone noget yngre. De havde 8 Børn, som de hæderlig havde slidt for at opdrage, og som alle vare

ude undtagen de to Yngste, en Dreng og en Pige. Jeg fik ved Samlivet med disse Mennesker et rørende Bevis paa, hvorledes Sindets Ligevægt og Sjælefred kan bevares selv i de trangeste Kaar. Jeg hørte dem aldrig klage, men var daglig Vidne til deres store Flid og Nøisomhed. En Søndag Morgen kom jeg ind hos dem. De skulde i Kirke. Manden stod og børstede et Par blaa Vadmels Benklæder.

»De skal nok i Stadstøiet, « sagde jeg spøgende til ham.

»Gud bedre for Stadstøi, det er, « svarede han.

»Det er mine Brudebuxer!« - Der var holdt godt Hus i Aarenes Løb. Konen stod henne ved Vinduespillen, hvor der hængte et lille Speil og satte sit Huetøi. Det halve af Glasset var borte, og paa den resterende Halvdel manglede meget af Kviksølvet, saa hun maatte manøvrere for at kunne faae et helt Speilbillede af sit Ansigt. Henne ved den aabnede Klædekiste stod den lille Pige. Hun havde taget Moderens Psalmebog ud af Lædiken. Den var gammel og slidt, vistnok fra Moderens Confirmation; men Barnet behandlede den med stor Ærbødighed. Jeg spurgte hende, hvad det var hun saae paa, og hun svarede mig: »Det er Mo'ers gamle Bou!«. Jeg blev saa rørt, at jeg forlod Stuen. Fordringerne til Livet maalt her af Alle med en lille Alen, derfor følte Savnet ikke, og der var Tilfredshed i Hjerterne. Men jeg har senere ofte, naar jeg har hørt Folk udtale deres Misfornøjelse med Livet, tænkt paa den Søndag Morgen. -

I Somrene 1864 og 65 malede jeg i Eskildstrup, hvor jeg det sidste Aar fik min Ven, Landskabsmaleren Skovgaard, til at boe hos mig en Maanedstid. Han ytrede engang Lyst til at see Vindstrup og de Localiteter, jeg havde benyttet til mine Billeder, og vi gik da derop. Da vi kom ind i Byen, søgte mit Øie forgjæves ef ter Margrethes Hus. Jeg saae mig ganske forvirret om. Da kom en gammel Gaardmand fra en nærliggende Have ud imod mig og spurgte, om jeg ikke var Tegnemesteren. Jo, det var jeg jo. »Men hvor er dog Margrethes Hus? « spurgte jeg. »Ded er røvet ni'er, « sagde han. »Margrethe hun døde, og saa syntes jeg ikke, at jeg vilde ha'e det Skidt liggende der for Ildsvaades Skyld. Saa kjøvte jeg ded og røv ded ni'er!«. »Hvad gav De for det?« spurgte jeg. »15 Rigsdaler,« sagde han, » og saa fik jeg endda saadan en god Bilæggerovn!«. -

Det var en vemodig Begyndelse. Saa gik vi videre hen til Gaarden, hvor jeg havde malet Kjøkkenet med Tiggerbørnene. Den var som nyfødt og ikke til at kjende igen. Tage, Vægge og Alt var holdt i den smukkeste Stand. Vi gik ind i Gaarden. Der var renligt og ordentligt, hver Ting var paa sin Plads, man følte, at en ordnende Haand havde taget fat i Styret. Saa traadte vi ind i Stuen. Den første vi mødte, var den smukke Pige nede fra Hovgaarden. Hun var bleven gift med den ældste Søn i Gaarden, og hendes Fader, der var en udmærket dygtig Mand, havde ledet alle Forandringerne ved Gaarden. Den gamle, tidligere Eier var kommen paa Aftægt. Vi saae ham sidde

henne i en Lænestol pænt og renligt klædt. Hans Søn, der nu havde overtaget Gaarden, havde Aaret i Forveien været indkaldt til Hæren og havde lige havt Tid til at holde Bryllup, førend han reiste. Han blev saaret ved Indtagelsen af Als og sad i tysk Fangenskab til hen i Efteraaret, da han helbredet kom hjem. Ogsaa han var bleven kvikkere og mere mandig. Krigen havde oppet ham. At Kjøkkenet var helt forandret og pænt holdt af den kjønne, unge Kone følger af sig selv. Jeg kjendte det ikke igjen, men bag Hvidtningen over Ankeret saae jeg dog det gamle Aarstal 1675. At vi besøgte mine Værtsfolk, hvor vi bleve hjerteligt modtagne, og flere af mine andre Bekjendte i Byen behøver jeg ikke at sige. -

Saa gik der 28 Aar, hvor jeg næsten intet hørte fra Vindstrup. Min Vært havde engang besøgt mig og fortalt mig lidt derude fra; men det var længe siden. Den 12'te Mai 1893 skulde jeg fylde mit 70'de Aar. Jeg fik saa stor Lyst til at gjensee den gamle By og i Erindringer at opfriske alle Minderne fra de Dage, jeg havde tilbragt i Egnen med min kjære Hustru.

Jeg betroede da mine Børn, at jeg ikke kunde være sammen med dem paa min Fødselsdag, men vilde tilbringe den ved Tjustrup Sø. Efter at have imødegaaet deres kjærlige Indvendinger, tog jeg den 11'te Mai om Aftenen til Sorø Banestation, overnattede der og begyndte saa den næste Morgen min Vandring.

Jeg fulgte ikke den lige Vei til Eskildstrup, men gjorde en Omvei gennem Topsø Skov og Stenstrup Overdrev. Jeg kjendte ikke Eg-

nen igjen. Naaleskovene, som i 1865 havde været en halv Snes Alen høie, vare nu mægtige Graner, og nye Plantninger vare gjorte siden den Tid.

I Eskildstrup besøgte jeg Gaarden, hvor jeg havde boet sammen med Skovgaard. De gamle Værtsfolk vare døde, men en Datter af dem, der var gift med en flink ung Mand, havde overtaget den. Saa tog jeg atter Stokken i Haand og gik ad Vindstrup til. Da jeg gik gennem Tjustrup kastede jeg et vemodigt Blik op til Præstegaarden; men jeg gik ikke derind. Jeg kjendte ikke Præsten, og han, der beklædte Embedet, da jeg boede i Vindstrup, var i Mellemtiden bortkaldt. Saa vandrede jeg videre ad Vindstrup til. Da jeg gik op ad den lange Bakke, kom der en Vogn, hvori der sad 2 Mænd, som kørte forbi mig. De hilste venligt paa mig; men jeg kjendte dem ikke. Ved Indgangen til Byen saae jeg med Forundring et nyt Kapel eller Bedehus af Granit med Kors over Gavlen. Jeg kunde ikke forstaae, hvorledes det kunde være kommet til at ligge der; thi det Indtryk af Befolkningen i Vindstrup, som jeg havde, gik ikke i den Retning. Men det var jo kun en glædelig Overraskelse. Saa kom jeg forbi Smedien. Jeg saa derind og kjendte strax Smeden, der jo var bleven noget krumbøiet, siden jeg sidst saae ham. Han vendte Ryggen til: »God Dag Lars!« raabte jeg ind til ham. »Hvem er De, « spurgte han saa, idet han vendte sig brat. »Se rigtig paa mig!« sagde jeg. »Nei,« sagde han, »jeg kan sgu ikke kjende Dem!«. Saa spurgte jeg ham, om han ikke kunde huske, at vi henne ved

Ambolten havde prøvet, hvem der bedst kunde løfte den store Hammer. »Tegnemesteren,« raabte han saa og gav mig venlig Haanden. Efter en Samtale med ham, gik jeg op i Gaarden, hvor jeg havde boet. Da jeg kom derind, saae jeg Vognen, som jeg havde mødt paa Landeveien, holde der og begge Mændene staa ved Siden af den. Den ene, en kjøn ung Mand paa henved 40 Aar, kom hen til mig og spurgte, om det ikke var Vermehren. Han troede bestemt at have kjendt mig, da han mødte mig paa Veien. Det var min afdøde Værts yngste Søn, der kun var en halv Snes Aar, da jeg forlod Vindstrup. Da jeg bejaede hans Spørgsmaal, kaldte han paa sin Kone, der strax kom ud, og af dem begge blev jeg paa det hjerteligste buden indenfor. De vidste ikke det Gode, som de vilde gjøre mig og fortalte mig om alle Forholdene derude.

Deres Forældre vare døde for flere Aar siden, en ældre Broder havde en Gaard der i Nærheden, og to Søstre, som jeg godt kunne huske, vare gifte med Gaardmænd nede i Byen. Efter at være bleven prægtig beværtet, gik jeg med den unge Mand ned for at besøge hans Søstre. De vare begge gifte med velhavende Mænd. Det var mig paafaldende, hvorledes alt i disse Gaarde var forandret, siden jeg var i Vindstrup, og hvorledes det kjøbstadsagtige var trængt igjennem. Bohave, Klædedragt, Luxusgjenstande vare helt anderledes. Alting tydede paa Velstand, men Landsbypræget var borte, og jeg følte, at jeg vanskelig nu vilde kunne finde Emner til at male. Men jeg saae ogsaa nu en glædelig For-

andring og troede, ved min Tale med disse Mennesker, at kunne forstaae, hvorfor Kapellet uden for Byen var bygget. En af Mændene fortalte mig, at Befolkningen hver Onsdag samledes derinde, og at de læste høit Prædikener, eller hvad de ellers fandt godt og opbyggeligt. I en af Gaardene saae jeg to store Portrætter af Luther og Melanchton, som Konen med Glæde fortalte mig, at hendes Mand havde givet hende i Fødselsdagsgave. Jeg spurgte, om der ikke levede nogen af de Gamle, som jeg kjendte, og man nævnede da den Husmand, der saa venlig havde hjulpet mig med Granbrændet. »Hvis han da lever,« sagde min tidligere Værts Søn, »for jeg har hørt i Dag, at han ligger for Døden«. Jeg bad ham følge mig til Huset. Da jeg traadte ind i Stuen, vendte den syge, gamle Mand langsomt sit Hoved hen imod mig og spurgte: »Er det ikke Tegnemesteren?«. Ved hans Side sad en gammel Kone og græd. Jeg satte mig hos ham og talte lidt med ham. Da jeg forlod ham, smilede han og rakte mig sin Haand. Jeg gik derfra med den opløftende Følelse af et Menneske, der dør i Fred. Alt hvad jeg den Dag oplevede var for mig saa nyt og glædeligt. Jeg kjendte ikke det gamle Vindstrup igjen. Senere har jeg hørt, at Forandringen skyldtes afdøde Pastor Vilhelm Beck. Da det led hen paa Eftermiddagen, tog jeg Afsked med mine unge Venner. Min Vært vilde endelig kjøre mig til Sorø; men jeg trængte til at være ene med mine Tanker og afslog med Tak hans venlige Tilbud. Jeg gik saa den Vei, jeg saa ofte havde gaaet, naar jeg fra Vindstrup besøgte min

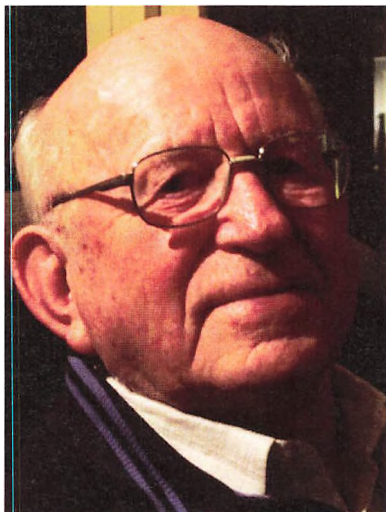
Svigermoder og gode Venner inde i Sorø, og kom henimod Aften til Stationen. Efter at have klædt mig om, gik jeg saa ind til Sorø, hvor jeg tilbragte Aftenen hos Enkefru Glahn og hendes Datter i Samtale om de svundne Tider og om Vindstrup By. Næste Dag var jeg atter i Kjøbenhavn.

Minder fra Tornemark og Haldagerlille

af smed Arleth Hansen, Fuglebjerg.

Uddrag af en beretning, der er nedskrevet ca. 1998.

Redigeret af Bertel Hansen.

Arleth Hansen
(2014).

Skoletid og ungdom i Tornemark

Jeg mindes meget fra min barndom i Tornemark. Jeg kom i skole i den gamle forskole¹, som var sidste hus inden Uglehøjgård², og jeg gik i 2 kl. i året 1934. Det år blev mine bedsteforældres sted³ afhændet til en søn af Niels Larsen fra Palmegården⁴, som også hed Niels, og han rev den gamle staldlænge ned og opførte en ny med trempel. Men da de skulle grave grus der, hvor den gamle længe lå,

¹ Møllevej 24

² Møllevej 26

³ Byvænget 1

⁴ Syvhøjvej 1

brækkede man gulvet op. Hvor hakkelsemaskinen havde stået, kom et skelet frem. Det var bare så komisk, for når bedstemor og bedstefar sad om aftenen, sagde den ene somme-tider til den anden, har du sendt nogen ud for at skære hakkelse? men det var der ingen, der havde. Så da skelettet kom frem, fik det skyld for, at det var det, der havde skåret hakkelse. Den gamle betjent i Rude, som hed Mathisen, blev tilkaldt, men han sagde, at skelettet var så gammelt, at det ikke kunne være fra vor tid. Så han tog kraniet med hjem, og det stod på hans skrivebord som brevpresser. Min første lærerinde var Margit Stubbe Teglbjerg. Hende kunne vi godt lide, men så blev hun syg, og vi fik en vikar, som hed frk. Jansen, som jeg syntes var en ren heks. Jeg havde fået en skovl i hovedet og havde fået sat klemmer i hos doktor Klein⁵, og jeg havde ikke været i skole nogle dage.

Frk. M. Stubbe Teglbjerg

⁵ Læge Peter Klein havde praksis på Hovedgaden 38

Så kunne jeg ikke min tabel, da jeg så kom i skole igen, så hun svang den højre lap og ramte lige hvor klemmerne og plastret sad.

Tornemark Forskole

Jeg kunne bare have spurgt en af de andre, hvilken tabel vi havde for. Hende blev jeg aldrig forlovet med. Så kom vor gode, gamle lærerinde tilbage igen; hun kunne synge med og fortælle historier og meget andet.

Frederiksminde Skole.

Men vi kom så op i den store skole, som hed Frederiksminde skole⁶. Der havde vi en ældre lærer. Han hed Jens Petersen. Han kom fra Strynø, og han kunne fortælle om det sydfynske øhav og læse nogle gode historier for os. Han var lidt interesseret i boldspil, og vi havde en bane nede i den gamle grusgrav bag legepladsen. Men det skete jo sommetider, at drengene røg i totterne på hinanden, så stod han oppe bag granerne og lurede på os, og så var det ind på plads - enten det var tid eller ej. Jeg kan huske at jeg og en til tit var oppe at slås, så vi blev aldrig kaldt andet end Knold og Tot. Men han sagde, at vi var den flinkeste klasse, han havde haft i sin tid, da han gik af i 1940. Men inden den tid var der ikke langt til at få af spanskørret. Min mor fortalte, at der var en dreng, der hed Helmer. Når han havde lavet en forseelse og skulle sidde efter, så gik skolelæreren ind og drak kaffe. Men så sprang Helmer ud af vinduet og rendte hjem. Næste dag, når Helmer kom i skole, havde han geografien nede i bukserne, for så vidste han, at han skulle have tæsk.

Vi fik en vikar i 1940, som hed Jacob Andersen. Han kom fra Nordjylland. Ham kom vi også til at holde meget af. Det var jo under krigen, men vi fik lovet, at vi skulle på ferietur. Den gik til Møns Klint. Det var alle tiders tur. Vi boede på vandrehjem, og vi cyklede over Fakse og Præstø hjem. Vi var også nede

⁶ Fyrendalvej 15

i kalkbruddet. Det kunne ikke undgås, at der kom nogle punkteringer undervejs. Der var udtaget to til at lappe, men de var for lang tid om det, så jeg blev som den ældste sat til det. De andre kom jo et godt stykke forud. Jeg kom ud af skolen i 1942, og den nye centralskole blev bygget i 1943, så jeg nåede ikke at komme med i den nye skole. Men lærer Jacob Andersen blev ikke ansat, men fik embede i Kelstrup ved Slagelse. Han var dog først vikar i Tjæreby ved Korsør. Han inviterede os ned, de sidste to klasser fra Frederiksminde Skole tillige med frk. Teglbjerg. Vi havde en dejlig weekend hos ham. Pigerne boede i et gammelt hønsehus og vi drenge på en gård, hvor der var en gravhøj. Skolestuen var ryddet, og vi dansede der om aftenen, hvor jeg spillede på hans violin fra skolen. Det blev hen ad midnat, før vi gik til ro. Der var en dreng, der blev kaldt Sibber. Han åd en hel tube tandpasta, så der blev ikke så rar en lugt, men vi faldt da i søvn. Læreren fortalte, at han havde været taget af Tyskerne, og hvordan det var at være fange i Frøslev lejren. Han havde fundet nogle gamle rugbrødsstykker i klosettet, som han vaskede og spiste. Så sulten var han. Om søndagen viste han os en pistol. Det var en, han havde gemt. Der var et par stykker, der fik lov til at prøve at skyde med den søndag formiddag, efter at vi havde været i Tårnborgh kirke til gudstjeneste. Hen på eftermiddagen, da vi skulle hjem, fulgte han os helt til Trelleborg, som vi var inde og se. Vi takkede for en god weekend og

kørte over Slagelse hjem, hvor vi skiltes, og frk. Teglbjerg takkede for en god tur. Siden har vi været splittet for alle vinde. Så vidt jeg ved, er der kun nogle få af mine skolekammerater tilbage. I 1998 den 21. oktober fylder jeg 70 år.

I Tornemark havde vi en idrætsforening, men en meget ringe sportsplads. Den lå på gårdejer Sigfred Larsens mark ved skellet til Erik Larsens gård. Han var den sidste sognerådshovedmand i Kvislemark-Fyrendal Kommune, inden sammenlægningen. Jeg mindes tydeligt, da den nye sportsplads skulle tages i brug. Der skulle spilles en fodboldkamp, men ingen vidste rigtigt, om det var på den nye eller den gamle plads. Jeg havde lige fået en cykel og kunne dårligt magte den. Jeg mødte en mand på vej ud til den gamle plads, og han spurgte, hvor jeg skulle hen. Jeg svarede, at jeg skulle se fodbold. Den skal spilles på den nye plads. Jeg drejer dyret, men røg på hovedet ned i grøften i en stor bunke brændenælder. Og så skulle den spilles på den gamle bane! - Man skulede noget til nældeerne næste gang, man kørte forbi.

Men vi blev alle 4 drenge interesseret i sport - gymnastik, fodbold, håndbold og lidt badminton. Vi begyndte alle som lilleputter. Jeg begyndte som 6 årig at gå til gymnastik, det foregik i Forsamlingshuset "Enigheden"⁷, der lå ved Skummekrydset. Gymnastikforeningen hed Skafterup, men var til sidst sammensluttet med fodbold- og skytteforeningen, som hed

⁷ Skælskør Landevej 20

28. kreds. Gårdejer Hans Hansen, Skafterup mark, er den første formand, jeg husker for gymnastik. Han blev senere afløst af Frede Nør på Diegården⁸. Vi var 11 drenge, der holdt sammen i fodbold, og vi vandt alle turneringerne fra vi begyndte som 3. junior til ynglinge. Jeg fik i 6. klasse et par fodboldstøvler af mine forældre, hvis jeg ville gå et år mere i skole. Efter et halvt år gad jeg ikke mere, og far jog mig ind til essen, hvor jeg måtte trække blæsebælgen, indtil støvlerne var betalt!

Min morbror, som hed Hans Verner Nielsen, var med Niels Bukhs hold fra Ollerup i Amerika i 1938 til Verdensudstillingen, kom hjem et stykke tid og rejste så med til Sydafrika, hvor det kneb med at komme hjem, for da var anden verdenskrig så småt begyndt, og de måtte tage en anden rute end beregnet hjem. Det var Hans, der gjorde, at jeg blev forholdsvis god til gymnastik. Min allerførste leder var Axel Nielsen, som var karl i Lundby ved Skælskør, og senere gårdejer i Haldagermagle, hvor jeg senere fik ham til leder på motionshold i Fuglebjerg.

Mine 3 brødre var bedst til fodbold. - Men der var også tid til at kikke på byens piger. På en gård, der ejedes af amtsrådsmedlem Christoffer Jensen tjente en pige fra Søndre Bjerge. Hun gik ofte i Brugsen, og det kunne jeg ikke stå for, så da det blev fastelavn, skulle der rides Fastelavn ind. Det skulle fejres med bal i Forsamlingshuset Enigheden, og der måtte

man byde en pige med. Hvem, der havde budt hende med, ved jeg ikke, men det blev mig, der løb af med sejren den aften. Det blev i øvrigt min kone, Inger Hansen. Hun var, blev jeg klar over, datter af gårdejer Peter Hansen og hans kone Anna Hansen. Der var kun 2 søskende, Inger og Henny. Henny var gift med Kristian Jensen. De overtog hjemmet, Kildegården, Sdr. Bjergevej 258. Deres eneste datter er Annemarie Kølgaard Jensen. Jeg arbejdede i mellemtiden mange forskellige steder for at tjene til dagen og vejen. Det blev i Spjellerup, Sandved, Venslev, Tåstrup ved Hyllinge og i Gelsted, for i 1949 at ende i Haldagerlille.

Inger tog fra sin plads i Skafterup til sit hjem for at hjælpe med de daglige gerninger dér. Hun tjente til vort indbo og linned ved det; men de havde også spindehør, som vi fik del i ved at være med til at ruske den op og binde den. Så lå den en tid, inden den blev sendt til Tommerup på Fyn, hvor der var spinderi, og hvor man kunne hente forskellige ting lidt billigere, end man kunne købe dem i forretningerne.

Smed og familieliv i Haldagerlille

I 1949 søgte smeden Holger Fredriksen i Haldagerlille en smedesvend og jeg rejste der over. Min løn var 70 kr. om ugen, samt kost og logi. Det blev til 16 år, hvor det gik med hestebeslagning, pålægning af harvetænder og omlægning af hjulringe samt skærpnings af plovskær. Sorø Amts Vejvæsen kom med de store oprivningsstål til vejtrømlen, som blev

⁸ Diegårdsvej 3

slidt, når de rev gammel vej op. Der var 10 dobbelttænder, der skulle spidses og helst fra den ene dag til den anden. Ellers på den tid, var det alt forefaldende arbejde i en landsbysmedje.

Den 5. maj 1951 blev det til bryllup mellem Inger og mig. Vi fik smedens faders lejlighed⁹, der stod tom. Smedens far, Carl Frederiksen, var død i 1947. Hans mor Anna Frederiksen levede endnu og boede hos Holger.

Carl Frederiksen stammede fra den gamle smedje i Bøstrup. Det var 16 år med slid og slæb. Man kendte ikke andet den gang, men vi havde det godt. Vi fik 2 dejlige børn dér, Torben og Liselotte, som smedens næsten behandlede som deres børnebørn, da de selv var barnløse. Da de var små, glædede han sig ved at se børnene blive vasket og lagt i seng. Der var ikke mange børn i Haldagerlille, og der var aldrig kommet børn til verden i den gamle smedje. Anna og Carl Frederiksen kom i 1902 fra en smedje i Korsør, "smeden i hullet". På det tidspunkt var Holger Frederiksen 2 år. Carl Frederiksen lavede det to-familiers hus om, som han købte til beboelse og smedje. Huset var opført i 1900 af sognefoged Hans Chr. Petersen, ejer af Egernsgård¹⁰. Der har også været teglværk i Haldagerlille, som blev drevet af Egernsgård til omkring 1914. Da jeg kom til byen, var der både tømrer, bager, brugs, købmand, møller, slagter og vognmand. Nu er der kun vognmandsforret-

⁹ Skælskørvej 86

¹⁰ Sorøvej 52

ning, som bliver drevet af brødrene Alf og Svend Greibe.

Da vi kom til Haldagerlille, fandt vi snart til Fuglebjerg idrætsforening, hvor vi fik mange bekendtskaber ved gymnastik og andre sportsfolk, bl.a. Erik og Carla Hansen, som driver Carlas hjem og er klokkerfolk ved Bjernede Rundkirke, Meta og Leif Kirkebjerg, der havde damefrisørforretning i Fuglebjerg, Eva og Svend Lindgren, som var værkfører på Kongskilde Maskinfabrik. Eva var datter af skolelederen på Tårnborgh skole.

Vi spillede diletant 12 vintre og blev kendt med mælkehandler Paul og Karen Margrete Sørensen, Torvet 1, tilbygningen til kroen. Paul Sørensen var formand for Forsvarsbrødrene i Fuglebjerg i mange år. Samt Verner og Rita Andersen og Birthe og Johannes Andersen, begge Fredensvej.

Den 15. februar 1981 døde min far Hilmer Hansen, 75 år gammel. Han blev sat i en urnegrav på fællesgraven på Fyrendal Kirkegård. - Det tog hårdt på min mor, som havde siddet i kørestol i mange år på grund af slidgigt. Hun kom til Haslev på optræningshjem og blev senere indstillet til Fuglebjerg Plejehjem. Min kones far døde 4. juli 1961 og hendes mor i marts 1963.

I 1953 blev vejen i Haldagerlille lagt om. Den gamle var for farlig. Den gik helt inde ved købmandsforretningen¹¹, der ejedes af Holger Jensen, søn af dyrlæge Jensen, Gimlinge. Vejen blev ført længere mod vest, før den svin-

¹¹ Skælskørvej 61

gede fra Sorøvej mod Fuglebjerg. Der skete lidt i byen på det tidspunkt. Det år blev vores søn, Torben, født og i 1958 blev Liselotte født. Så blev der liv i byen. Den gamle telefoncentral blev solgt. Den blev i sine tider bygget af forhenværende lærer Grauengaard, der afløstes af Herman Bjørnvad, der senere overtog den gamle rytterskole¹², der nu ejes af et barnebarn, Bo Bjørnvad.

Johannes Jensen, der var Sognefoged og havde Røjlegård¹³ over for Bønnekærgård¹⁴, solgte til Børge Petersen. Han kom fra en forpagtning på Glænø. Han blev gift med Ingrid, datter af Sigurd Andersen i Lystagertorp, der kom fra en gård på Reersø. - Bønnekærgård ejedes af Holger og Ragnhild Hansen, hvis ældste søn, Hans V. Hansen, senere overtog gården. Han blev viceborgmester i Fuglebjerg Kommune, men døde ret tidligt i en alder af 60 år. En yngre bror, Peter, tog over. Peter havde faderens fødehjem i Harrested. Der var yderligere 4 piger, Grethe, Annelise, Inge og Hanne. - Vibegård¹⁵ ejedes af Ellen og Chr. Rasmussen. De havde 2 børn, Kaj og Tove. Kaj blev post og blev gift med Bente Greibe, og Tove blev gift med Svend Greibe. - Alma og Albert Hansen ejede Anneksgård¹⁶ og havde en søn, Uffe, der blev adjunkt på Slagelse Seminarium. - Ellemosegård¹⁷ lå nord

¹² Haldagerlillevej 11

¹³ Haldagerlillevej 9

¹⁴ Haldagerlillevej 10

¹⁵ Haldagerlillevej 1

¹⁶ Haldagerlillevej 2

¹⁷ Haldagerlillevej 15

for byen og ejedes af Petra og Tage Johannesen. De var barnløse. - Mod Ravnebjerg lå Carl Jacobsens gård¹⁸, som jeg ikke har noget navn på. Sønnerne overtog den senere. Der blev handlet og vendt op og ned på mange ting i byen, så pludselig var der mange børn i byen, så vore børn fik legekammerater. De første år slog vi katten af tøndemøllen i smedjen, men pludselig var der blevet for mange, så Børge Petersen stillede sin lade til rådighed. Musse og Frede Nielsen havde 3 børn, Kurt, Jørgen og en pige, der hed Kirsten. Drengene kom og legede med vore børn. Det gav lidt mere fritidsarbejde. Jeg måtte fremstille en trædebil til dem, og så gik det stærkt ind over portskinnen til beslaghuset. Det kostede nogle barnevognshjul. Liselotte fik sat en gyngestol op i gården, og når hun sad i den og gyngede, sang hun så nabokonen, Alma, kom og sagde, hvor kan hun dog synge, den pige. - Men tiden gik og de blev store, Torben kom i tømrerlære hos Hans Jensen, Hammermølle, og blev senere redder hos Falck i Slagelse. Liselotte blev uddannet til ekspedient hos Tina's Børnetøj, Slagelse, men kom senere i tøjafdelingen i OBS, Slagelse. Hun er nu post.

I 1965 købte vi vænget¹⁹ bag smedjen af handelsmand Peter Madsen på Skælskørvej, og vi fik lov til at opføre et parcelhus på grunden. Det blev et selvbyggerhus, som Hans Jensen, Hammersmølle, lavede alt træarbejdet på. Jeg og min kone lavede selv alt det andet. Entre-

¹⁸ Ravnebjergvej 3 (Havemosegård)

¹⁹ Haldagerlillevej 4

prenør Arthur Howrits fra Næsbykov gravede brønd og lavede hele kloaksystemet. Da vi var nogenlunde færdige, rejste jeg fra smed Holger Frederiksen. Jeg fik arbejde på Vedbysønder Maskinfabrik og senere på plov-godsfabrikken Mølbro²⁰ for at ende på Kongskilde Maskinfabrik.

Vi var hos Holger Frederiksen i 16 år og i Vedbysønder og på Mølbro i 4½ år og endte på Kongskilde i 19 år.

Vi købte grunden for 5.000 kr. kontant. Der var 3310 m², og hele huset med alt kom til at koste 55.000 kr., som også næsten også blev betalt med det samme på grund af, at Inger arvede nogle penge fra sit hjem. Men vi købte bil, og dertil lånte vi 16.000 kr., og det var, hvad vi skyldte i hele herligheden.

I Bisserup blev vejen lagt om, så den gik lige ned til stranden med den store P-plads, og den skulle lige igennem "Smede Peter" Christensens grund. Det var den såkaldte "Sorte Smed". Det var i 1964. Han fik det gamle klokkerhus²¹ i Haldagerlille, hvor der før havde været smedje, i bytte. Smedjen havde hørt under Gyldenholm, og den sidste smed hed A. Christensen, født 3. juni 1852. Han døde 1892. Hans hustru Marie levede i perioden 16. december 1853 til 4. april 1932. – Her flyttede den "Sorte Smed" så hele sit menageri ind. Det bestod af gamle mursten, jern, al slags fjerkræ inkl. et svanepar og en ged m.m. Han samlede på al slags ragelse, som ingen

andre ville have mere, det var en stor møg-bunke. - Han døde en tragisk død, siddende på sin havebænk i sit lysthus, hvor vi kom og fandt ham. Nu er der bygget en stor flot villa, der hvor "Smede Peter" havde sin grund. Det skal blot nævnes, at de to smede ikke har noget med hinanden at gøre, selv om de har samme navn.

I 1959 købte vi vores første bil. Det var dengang ikke almindeligt, at en smedesvend havde egen bil at køre i. Den kostede 4.600 kr. Det var en lille Fiat 500, "Mariehøne". Den kørte i 2 år, så var det sket med den. Det var en meget gammel spand af en bil. - Men så købte vi en anden. En Fiat 600, 59-model. Den var 2 år gammel. Da begyndte vi at få sommerferie og tog til Jylland. Det var en stor oplevelse for os at kunne sætte vores børn i bilen og bare køre 8 dage til Jylland.

Jeg var på Kongskilde i 19 år som reparationsmed. Det kunne være noget forfærdeligt beskidt arbejde, når de store ovne skulle efterses. Det støv, der blev af glødeskallerne, blev til det bare snus, og når man kom ind i sådan en ovn på 8 meter i længden, 1 meter i bredden og 80 cm. i højden, hvor jeg skulle være, var der ikke meget plads til at ryste støvet af sig, for der var også nogle åg, som harvetænderne skulle hænge på. Det var ikke altid, at ovnen var ordentlig kold, når vi kom og skulle ordne den. - Det var en tusindkunstner, der hed Bendix Nielsen, der stod for opførelsen af disse ovne. Desuden var der kugleslynger, som tænderne kom ind i for at blive rensset klar til at blive malet. De var beklædt med

²⁰ Vester Broby

²¹ Haldagerlillevej 7 (nedrevet)

stålplader, og der var gummislanger til at føre kuglerne imod nogle slagler, som slyngede kuglerne mod harvetænderne, så de blev rene, og dette foregik med en rasletromle, som sad over en kælder, hvor emnerne også blev raslet blanke. Det foregik med en el-motor og kæde-træk samt en lille kran. Hvert emne blev væltet ud i en kasse, og kranen førte dem op af kælderen og væltede dem ind i nogle kasser på gulvet, hvor de så blev kørt til maling. Men når kæderne satte sig fast, sad de uhjælpelig fast mellem den blok, motoren sad på, og kamhjulet, og så måtte man have fat i brækstangen.

Årene efter et arbejdsliv

Men nu i 1988 er jeg blevet efterlønsmodtager, og håber på at få endnu mange ture, til skønne steder, sammen med min kone Inger. I 1989 blev der bygget en gammel smedje i haven ved Kongskilde Friluftsgård. Den blev lavet, som var det på år 1900. Den blev indviet den 9. april. Jeg var med for at smede for de folk, som havde opført smedjen og for tilfældige tilskuere, som besøgte Kongskilde. Det var en initiativgruppe fra Sorø, der havde taget stilling til, at den skulle bygges. Metal Sorø og Teknisk Skole i Slagelse havde sponsoreret det meste af byggeriet. Det var lige noget for lærlingene på Teknisk Skole i Slagelse at opføre smedjens bindingsværk. En ældre tømrer fra Sorø lavede porte, og jeg - sagde hunden - lavede hængsler og vinduer og smedeskiltet.

Tornemark Smedje

Da vores mor døde, blev vi 4 brødre enige om, at det gamle værktøj ikke skulle smides i skrotbunken, men ned i den lille gamle smedje. Der var både en ambolt, to skruestikker, en gammel blæsebælg, en filebænk med skuffe, en sinkeambolt og forskelligt håndværktøj og tænger. Det blev alt sammen overdraget til Friluftsgården, som i tilfælde af, at det ikke ville køre økonomisk for gården, skulle forære det til et museum. - Og jeg skulle smede ved forskellige lejligheder.

Den dag blev der smedet hestesko, bolte til træ og kroge, kramper og søm. Formanden for Metal i Sorø, Viggo Rasmussen var til stede, og da jeg var færdig med at smede, tog han sit svendeprøvestempel op af lommen og stemplede en hestesko som tak og anerkendelse for mit arbejde. Det var anden gang jeg bestod min svendeprøve.

Smedens værktøj – alt hænger på sin rette plads.

Det var en stor glæde for mig at være med og at det gamle værktøj fra min fars værksted kunne blive opbevaret for efterslægten. - Det glædede mig, som har lært ved det gamle, at alt blev flyttet ned på Kongskilde, og at jeg kan få lov til at stå der, og vise noget af det gamle smedehåndværk. De børn, der kommer her, er meget opmærksomme, og glæder sig ved at få lov til at trække bælgen og smede ved min hjælp. Men blæsebælgen blev for meget for børnene, når de skulle smede, så ind imellem blev de afløst af en støvsuger - en gammel Nilfisk, og optændingen foregik ved hjælp af en gammel avis eller halm. - Den første gang, der skulle fyr på, mente de omkringværende ikke, at det kunne lade sig gøre uden tændvæske og trækul; men det gik ved min hjælp og en gammel avis.

Til at begynde med vidste de ikke, at jeg var smed. Det måtte jeg så indrømme. - Inspektør

Knud Halding kom og så det, og så var jeg ansat til smedjen. - Da folk havde set mig, kunne de bruge mig mange andre steder f.eks. på Ringsted Landbrugs Museum, ved Lions Club i Sorø, når der var hestemarked, på museet i Nykøbing Sjælland og på Lejre Centret ved Roskilde.

Arleth Hansen i arbejde ved essen.

Da jeg gik på efterløn som 60-årig, måtte jeg arbejde 200 timer om året. Så jeg hjalp den daværende klokker, Svend Andersen, med at grave og ringe til begravelser. Og Inger kom med i menighedsrådet for Haldagerlille Kirke, tillige med Arne Olsen på Bjerget i Rugkrogen, Harald Olsen, Næblerød, Herdis Andersen, klokkerens kone og Inge Christensen. Det var den nye præst, Søren Legarth, der fik Inger i rådet, men han rejste til Benløse året efter, så vi fik en ny præst, der havde været på Færøerne i flere år. Hun hed Birgitte Johanssen. Kasserer for menighedsrådet var forhen-

værende brugsuddeler Erik Nielsen. - I 1995 blev der lagt nyt tag på kirken i Haldagerlille. Og så begyndte man at grave med maskine. Det var entreprenør Peter Christensen i Broby, der havde de små gravemaskiner, som kunne komme ind på gangene uden at ødelægge de andre grave.

4. april 1994 døde vores nabo, Johannes Hansen, og 9. november 1995 døde hans kone Olga. Johannes og Olga boede på Haldagerlillevej 6. Han var savværksarbejder på Kirkerup Savværk samtidig med, at de var klokker- og graverpar ved Haldagerlille Kirke. - I 1996 rejste Carlo og Inga fra den gamle smedje²² på Skælskørvej, hvor jeg havde været svend, op til Kirke-Stillinge.

Det gamle nabohus, hvor Johannes og Olga boede, blev solgt til et ægtepar fra Korsør, Gertrud og Poul Sørensen, så vi fik nye naboer. - Den gamle telefoncentral blev handlet endnu en gang og er nu solgt til nogle folk, der har med EDB at gøre. Den skal overtages 1. juni 1996. De skal køre til København hver dag. - Henrik Madsens gamle sted er også handlet og er nu solgt til en familie, Davidsen. I Haldagerlille by er der snart ikke så mange af de gamle borgere tilbage. De sidste af de gamle slægter er Brødrene Jacobsen, som har en gård på Ravnebjergvej, og Peter Hansen, der har overtaget Bønnekærgård efter sin bror Hans V. Hansen. Købmand Holger Jensens husholderske, Rose Nielsen, og Frederik Greibes kone Anna er også ud af de gamle

slægter i byen. De er ud af familien Peter Nielsen, som havde Ellemosegården, der nu ejes af Finn og Ursula Petersen. Det skal dog nævnes, at Tage Johannessen har haft den ind imellem. Rose Nielsen og Anna Greibe var ud af Kællerød-slægten.

22. januar 1997 var jeg i Fjenneslev hos gård-ejer Egon Daneborg for at beskære hovene på hans pony, og der blev drøftet mangt og meget. Især en beskrivelse af Ejlif Mølledal, Skælskør, som er søn fra Møllebjerger i Skafterup. Egon Daneborg har et gæstfrit hjem, og dér skal man altid ind og have kaffe, når man er der, og så går snakken. Ejlif Mølledal har blandt andet i Historisk Samfund for Sorø Amts Årbog 1996 skrevet mange ting, som jeg kan følge ham i. Jeg husker tydeligt, da hans hjem, Møllebjerger på Skafterup Mark brændte. Jeg gik oppe i Tornemark by og så en sort røg stige op og troede, at det var vognmand Stæhrs, der havde tændt op til at vaske. De brugte gamle bildæk til at fyre op under kedlen! - Men det var Møllebjerger, der brændte.

Dengang kørte Skælskør Bryggeri ud med øl til private og til købmænd. De havde en ølkusk, der hed Valdemar. Han var på Skafterup Mark, da Møllebjerger brændte. Jeg husker tydeligt, at han kom op til slagter Alfred Larsen, nu Hans Larsen, med en hest, der var så forbrændt, at den måtte slås ned. Hesten var dog ikke mere tilredt, end at den kunne bruges til slagtning. Ejlif skriver mange sjove ting i Årbogen om sin barndom og ungdom. Om to ungkarle, der skulle besøge en enke, og om,

²² Skælskørvej 88

da de legede i grusgraven og skulle lave en barriere for fjenden, hvor hans legekammerat kom med en sten, som han syntes var lidt let. Det viste sig, at det var et gammelt kranie. - Det blev så undersøgt, og man fandt hele skelettet. Det blev begravet under et stort træ. Mølledal havde en karl, der hed Poul, og han troede hverken på Gud eller Fanden. Han var en grov karl og lidt af en pralhals, som vi godt ville dukke lidt i al fordragelighed. Vi sad og snakkede om, at han ikke turde grave kraniet op og sætte det på Ejlifs bord. Det skulle være der første torsdag efter fuldmåne kl. 12 midnat. - Det skulle der ikke være noget problem i, mente han. Men han ville have 10 kr. for det, og det gik vi med til i væddemål, og nu skal jeg fortælle, hvordan det gik. Ved træet i grusgraven, var der nogle huller, hvor vi kunne skjule os, og imellem hullet og træet var der en vej. Fra hullet gravede vi et jernrør ned, således at vi kunne tale igennem det. Røret kunne ikke ses hverken dag eller nat. I træet slog vi kramper, og vi satte hegnstråd imellem. Her satte vi lodder i, således at vi ved hjælp af kinesertråd kunne få de forskellige lodder til at falde ned i det visne løv under træet, uden at man kunne opdage, hvorfra dumpet kom. Det skulle gøre indtryk på Poul, når han kom for at hente kraniet ved midnattid, skulle grave det op og sætte det på mit bord. Poul begyndte at bakke ud med undskyldninger om, at han ikke var rigtigt oplagt, så han måtte overtales til det. Du må låne mit jagtgevær, sagde Leif. Han fik også patroner med, men Leif havde taget slagstiften ud af

geværet og fortalte ham, at hvis der kom et gespenst, ville der ikke ske noget som helst. Og han kunne nok forstå, at ingen af os ville risikere at møde sådan et, så vi ville holde os på lang afstand af det. Klokkeren nærmede sig 23.30, og jeg sagde god tur. Jeg gik ind på mit kammer og slukkede lyset som om, jeg gik i seng. Men i stedet hoppede jeg ud af vinduet og løb op i grusgraven og hoppede ned i hullet, hvorfra jernrøret nåede hen til træet. Jeg havde samtidig fat i kinesertråden, således at jeg kunne få lodderne til at falde.

Min kammerat skulle så komme til syne, med et lagen over sig, på kanten af grusgraven, og gøre det så realistisk som muligt, men det blev ikke nødvendigt. Poul ankom med spade, lygte og gevær og gav sig straks til at grave, hvor han formodede, at hovedskallen skulle ligge en god meters penge nede. - Jeg skal love for, at han havde fart på, så jeg trak i snoren, så der faldt et lod ned igennem træet og landede i de visne blade. - Det gjorde sin virkning på Poul. Han for op af hullet og lyste omkring sig, mens han ligesom mandede sig op til at fortsætte. Så han begyndte med ny energi at grave igen. Så trak jeg endnu et lod, og nu var det, som om der gik panik i Poul. Han lyste om sig og bandede og svovlede, at han sat' me nok skulle vise os, at han ikke var bange for noget. Men så begyndte jeg at puste i jernrøret og sukke og stønne og udstøde nogle hylelyde. Så var han øjeblikkelig stiv som en støtte. Så sagde jeg: "O' lad mig ligge", "O' lad mig ligge", og så var den sidste rest af hans heldmod væk. Han begyndte at

løbe sidelæns bort fra hullet i jorden. Så tog Fanden ved ham, og han løb hjem mod gården. Så gjorde jeg noget, som helt forvirrede situationen, idet jeg løb efter for at stoppe ham; men det gjorde det fuldstændig af med hans sidste modstandskraft. Jeg har aldrig set en mand rende så stærkt, og der gik en dags tid, inden han faldt helt til ro oven på den omgang. Og da vi så endelig fortalte ham, at det var os, der havde arrangeret det hele, ville han næsten ikke tro på det. Han kunne siden hen ikke lide at tale om den tildragelse. Det var lidt om Ejlif Mølledal. Og jeg husker ham, fra jeg var dreng som en god familiefader, ægte- mand og Falckredder.

Her til sommer går vores klokker, Svend Andersen af, og jeg, som har hjulpet ham, vil heller ikke mere. Han har været der i 10 år, Vi er lige gamle, så vi holder på en gang.

Året 1998 har givet mange sjove ting at tænke tilbage på. Jeg havde tænkt mig at holde helt op med at tage ud og smede til forskellige lejligheder, men der var stadig brug for mig flere steder, så jeg måtte samle mit grej og tage af sted. - Selv om jeg i foråret havde en blodprop. Den kom ganske bag på mig, da jeg var ude på Nortved hos Gunner og Ragnhild Petersen for at ordne hove på deres lille pony. Jeg begyndte med at tabe vejret, og jeg nåede at komme hjem, inden det blev rigtigt galt. Jeg kom på sygehuset og lå der en uges tid. Og så var den tid med heste udløbet! Jeg har det efter omstændighederne godt, men jeg savner de små heste rundt omkring. Men det kan jeg ikke mere.

Men på trods af det blev jeg ringet op fra Fakse, om jeg ikke kunne komme og smede for dem ved et gårdspil på Rosendal Gods. Jeg tog derned i 2 weekender. Det var sjovt, at det skulle foregå, ligesom da godset blev drevet for 100 år siden, med godsejer og ridefoged - og med folk, som ridefogeden hersede med. Vi var to, som skulle være vandrende smede. Der var også en tømmermand. Han lavede en træhest, men det ville folkene ikke finde sig i, og så de gjorde opstand og forlangte, at den ikke måtte bruges. Vi to smede forlangte at få et kammer med opvarmede senge at sove i, når vi kom, for vi kunne ikke sove i høet, når vi skulle bestille noget om dagen. Men ridefogeden måtte lige prøve at sidde på træhesten. - Vi fik alle vore krav stillet til vor fordel, så folkene gik i arbejde igen. Alt sammen sjov og ballade. Rosendal Gods ligger lidt syd for Blåkilde Mølle ved Faxe og er meget forfaldent. Møllen drives endnu som i gamle dage. Godset er forpagtet ud, men der er en flot hovedbygning, som stadig bliver brugt. Billetterne blev solgt for enden af den lange allé til 100 kr. stykket; men så blev folk også transporteret den lange vej op til hovedbygningen i hestevogn.

Jeg havde ellers sagt mig fri på Kongskilde Friluftsgård, men der kom en ny smed og spurgte, om ikke jeg kunne tænke mig at hjælpe ham lidt i gang derude. Han var faktisk ikke smed, men ingeniør og boede i Sorø. Men det blev så til, at han stod og lavede knivblade og solgte, medens jeg smedede, som jeg plejede. Men nu er der givet tilladelse

til at flytte den gamle smedje over på den anden side af vejen, og hvornår det sker, vides ikke, men jeg vil ikke med derover.

Jeg laver stadig lidt herhjemme for venner og bekendte. Når man når min alder, ryger der jo en ven eller bekendt i ny og næ, men der kommer også nye til. Vi har fået venner på Skælskørvej, Frede og Bodil Dam, som vi kommer sammen med. De kommer fra Sandved, så vi har flere ting at tale sammen om. Frede var fra Høve og Bodil fra Lundby; og min kone er fra Søndre Bjerge, så de var bekendte fra ungdommen af. Frede og jeg spiller lidt på violin og tager somme tider en tur sammen ud i landet og kikker os omkring.

I eftersommeren 1998 blev jeg ringet op af turistafdelingen i Fuglebjerg kommune, om jeg kunne tænke mig at lede en bytur i Tornemark. Det sagde jeg ja til. De mente, at jeg var en af de sidste, der kunne fortælle om byen og dens borgere i gamle dage. - Vi var en 18-19 stykker, der gik byen rundt, og der var nogle jævnaldrende, der ikke kunne forstå, hvordan jeg kunne huske og fortælle om alt det. Men mine bedsteforældre fortalte mange ting, som jeg syntes var spændende at høre om.

Foto af Arleth Hansen skyldes Bertel Hansen. Foto af Frk. Stubbe Teglbjerg er fra Dansk Skolestat.

Øvrige fotos er stillet til rådighed af Lokalhistorisk Arkiv i Fuglebjerg. Billederne af skolerne er formentlig optaget, før Arleth Hansen gik i skole.

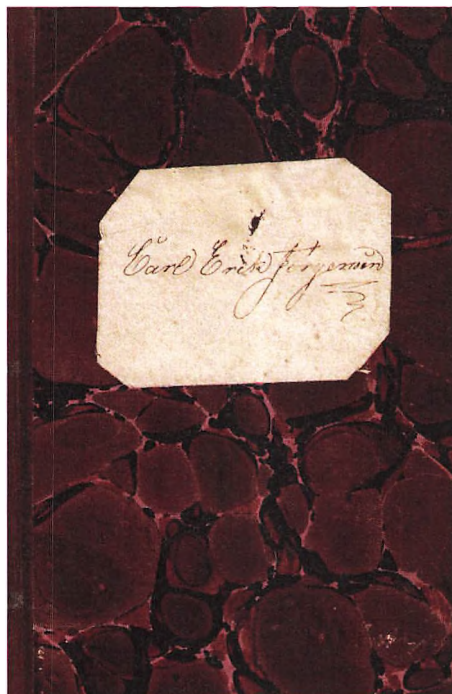
Dagbogen 1864

af Bertel Hansen

Krigen i 1864 berørte på en eller anden måde alle i det danske samfund. De væbnede danske styrker bestod af omkring 52.000 soldater.. Det betød, at der var indkaldt soldater fra alle sogne og næsten alle landsbyer i landet. Det danske rige havde dengang ca. 2,6 mio. indbyggere, hvoraf ca. 1 mio. boede i hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenburg. Også fra landsbyen Arløse var der indkaldt soldater. En af disse - skolelærersønnen og bondekarlen Carl E. Jørgensen har efterladt sig en række breve og en lille dagbog, som beretter om livet i felten og krigens gru, og som giver et godt indtryk af, hvordan den menige soldat oplevede krigen. I Nytårsgave til Borupris' Venner 2001 har vi bragt en artikel om Carl Jørgensens breve.

Den lille dagbog har derimod ikke været genstand for så meget opmærksomhed. Den har ligget i en skuffe på gården Arløse Torp Vej 17 i Arløse, indtil Carl Jørgensens barnebarn Astrid Hansen i 1981 afleverede den sammen med brevene og andre effekter til Fuglebjerg Lokalhistoriske Arkiv. Dagbogen indeholder 28 beskrevne sider og dækker en periode på knapt 3 måneder fra den 15. december 1863 til den 7. marts 1864. Det er uklart, hvorfor Carl holder op med at skrive dagbog, for der var endnu mange blanke sider i den lille bog. Carl Jørgensen var født i Kvislemark i 1840. Faderen var skolelærer Knud Jørgensen. Han

var også kirkesanger og medlem af sogneforstanderskabet.

Da Carl var 7 år gammel, døde faderen. Moderen Ane Margrethe Jørgensen giftede sig året efter - i 1848 - med gårdmand Jens Pedersen i Arløse. Dette ægteskab blev forholdsvis kortvarigt. Jens Pedersen døde i 1855, 54 år gammel. Ane Margrethe giftede sig ikke igen og drev gården videre med hjælp af sine sønner.

Carl blev indkaldt til militærtjeneste 15. maj 1863 og blev hjemsendt den 7. oktober 1864. Det fremgår af soldaterpapirerne, at han var 65¼ tommer høj, havde blondt hår, var almindelig af bygning og uden særlige kendetegn. Han var med ved tilbagetrækningen fra Dannevirke i begyndelsen af februar 1864. Ved stormen på Dybbøl den 18. april 1864 var han ikke til stede i skanserne, men hvilede på Als efter at have været på forpost ved Dybbøl. Da preusserne gik i land på Als i slutningen af juni 1864, opholdt Carl sig på Langeland, hvor han rekreerede sig efter en febersygdom og mæslinger, som havde taget hårdt på ham. Han var således heldig at undgå de krigshandlinger, som medførte de største tabstal i form af døde, sårede og tilfangetagne. Carl kom tilsyneladende gennem krigen uden mén på legeme og sjæl.

Fra indkaldelsen i maj 1863 til december samme år var Carl stationeret i København. Den 15. december 1863 blev hans regiment overført til Slesvig, hvor han blandt andet var med til at udbedre skanserne ved Dannevirke. Den 5. februar 1864 trak den danske hær sig under ubeskrivelige lidelser tilbage til stillingen ved Dannevirke med indkvartering på Als. Efter stormen på Dybbøl den 18. april 1864 trak dele af hæren sig tilbage til Als, indtil preusserne invaderede øen den 28. juni, hvorefter danskerne trak sig tilbage til Fyn. Men Carl var allerede i begyndelsen af juni blevet indlagt på lazarettet i Augustenborg, og i slutningen af juni kom han på rekreation på Langeland. Først den 14. august var han frisk

nok til at genoptage soldatertjenesten og blev sendt til København, hvor han gjorde tjeneste indtil hjemsendelsen den 7. oktober 1864.

Vi har desværre ikke et soldaterbillede af Carl Jørgensen. Dette billede er langt senere.

Dagbogen er gengivet, som Carl skrev, stave-
de, satte kommaer og punktummer:

"Fra København reiste jeg den 15. December om Eftermidagen Kl. 2 under end Uendelig Jubel og Huraraab af Damerne og Beboerne, kom vi paa Banen til Korsør om Aftenen Kl. 7. der var Peter og ventede paa mig, hvilket glædede mig meget. Der blev jeg Indkvarteret hos Møller Pedersen, den følgende Morgen Kl. 3 stillede vi igjen til Afreise men det varede længe inden vi blev samlede, men endelig Kl. 4 kom vi paa Dampskibet Freia som gik til Eckernførde med os, som vi naaede Kl. 11 om Formidagen, hvor vi blev modtaget af 2det Regiment, som var der i Byen, men jeg traf ingen Bekjendter der, efter en Times forløb Marserede vi til Byen Cosel som laa en Miil derfra, der blev vi 16 Mand Ind-

kvarteret hos end Bonde ved Navn Bent, der blev vi beværtet med Rugkaffe og slikket Fidte Brød og om Natten maatte vi sove paa Stænget over Kvæget saa da jeg vaagnede var jeg heldt stiv af Kulde saa det var jo end god Begyndelse for mig. Den 17de stillede vi Kl. 8 til Afmars saa gik vi 2 Miil til Taarsted, og det regnede saa vi var helt gjennemblødte, der blev vi 7 Mand indkvarteret hos en rigtig fling Mand, thi han hviste ikke det gode han vilde gjøre os, og vi sov i Sengge om Natten (og der blev vor Underkorporal Kjæreste med Pigen). Den 19de Marserede vi 4 Miil til Cappelen og det var end streng Tuur for os, og der var nogle som blev trette halvveien, og da vi kom ind i Byen maatte vi staae paa Torvet i 1½ Time inden vi blev Indkvarteret, saa vi stod og var færdig at fryse ihjel der kom jeg og 2 Mand i Kvarter hos B.A. Møller, der havde vi det godt, der holdt jeg Juule Aften og Juulemorgen Kl. 9 maatte vil stille med hele vordt Kram, og vær anden Dag gik vi paa Skandsearbeide, og Nytaarsaften maatte vi stille til Apel Kl. 6 for at blive inqvarteret. Dagen efter da flødtede jeg hen til Kjøbm. Fierrik, der blev jeg godt modtaget, dig vidste ikke det gode dig vilde gjøre os. Men saa kjedelig end Juul havde jeg dog aldrig oplevet, for vi maatte lige saa godt paa Arbeide de Heillidage som de Søgne. Den 4de Janu. om Morgenen stillede vi til Afmars saa blev vi færged over Slien og det skedte under Jublende Huraraab for det lille Cappeln som vi saa nødig forlod. Saa gik vi til Cosel der var 4 Miil til, saa det var noget der drog Sveden af

Panden paa os. vi kom dertil Kl. 3 om Eftermiddagen og Kl. 5 maatte jeg stille til Vagt, og blev ikke afløst føren Kl. 4 Dagen efter, der blev vi 16 Mand indkvarteret hos end Bonde ved Navn Johan Neve, som var en rigtig tydsk Gauvtyv, der fik vi Middagsspise, men det var kun daarlige Retter der vankede, og om natten sov vi i Halm, der var vi til den 13 Januar. Den 9de var vi paa Ilmars vi gik 2 Miil med fuld Oppakning paa 2¼ Time men vi blev ogsaa Varmt godt igjennem Den 13. reiste vi til Barkelsby der ligger end Fjerdingsvei fra Eckernførde der blev vi 7 Mand indkvarteret hos end Bonde ved Navn Johan Semand, som var end rigtig Gemytelig Fyr, thi han drak sig end rigtig lang Snaps, der kom jeg i Seng om Natten, hvilket var Behageligt, da jeg havde ligget i Klæderne i 9 Nætter, den 14de stillede vi Kl. 9 - 3 og 6 til Apel for at blive inqvarteret, da kom vi 30 Mand ud paa end Herregaard Morberg, der kom vi til at boe i Kjælderen under Hovedbygningen, der laa vi alle Mand i Halm omkring paa Gulvet og sov om Natten. den 17de blev der blæst til Udrykning Kl. 11 om Natten og der blev et frøgtelig Muder inden mand fandt sit Toi. Og saa maatte vi Marsere end Miil til Arlarmpladsen for Kaptainen vilde see vor hurtig han kunde faae samlede os, Kl. 3 var vi hjemme igjen Den 18de var Regimentet samlet ved Cosel for at øve Fieldtjeneste og der stillede vi Kl. 3 om Morgenen og der havde vi 1½ Miil til Arlarmpladsen, og saa kom vi ikke Hjem førend Kl. 2 om Eftermiddagen, og vi havde sledt ikke Hviil, der var ogsaa mange

og blive trette inden vi kom Hjem. Den 20de var Regimentet samlet ved Midsunde for at øve Feldttjeneste og der stillede vi Kl. 6 om Morgenen og kom ikke Hjem før Kl. 3 om Eftermidagen Den 22de maatte vi igjen paa Skandsearbeide ved Midsunde der stillede vi med fuldoppakning Kl. 4 om Morgenen og kom ikke Hjem før Kl. 4 Eftermidag saa det var en streng Tuur at Marsere 2 Miil og saa Arbeide end 5 a 6 Timer, og saa have 2 Miil Hjem, saa det var noget man kunde blive klog paa hvad det var. den 23de stillede vi Kl. 9 til Apel der trak Captainen 20 Mand frem som han skjeldte saa Voldsomt ud han sagte havde han været der isteden for Liutanden havde han hugget den første Mand ned der havde sadt sig op imod ham. Men nu vilde han give dem Extratourer til anden Tid. det var fordig dig havde sadt dem op imod Luitanden da dig var paa Arbeide. Kl. 3 om Eftermidagen var vi til Læsning for at høre Krigsatikler. fra den 15de til den 24de fik vi Naturaelforpleining. Og i den Tid var jeg Kok. den 24de stillede vi for at afmarsere til Eckernførde, der blev vi 3 Mand indquarteret hos end Vognmand, og Kl. 3 stillede jeg til Vagt, for at gaee med Patrolie ud til Sandkroen der fik vi end Mark om Dagen for Middagsspise, og vi kom i Seng om Natten hvilket var behageligt da vi havde (ligget) i Halm saalænge, den 25de stillede vi Kl. 9 for at øve Feldttjeneste uden for Byen, og Kl. 3 til Apel, den 26 stillede vi Kl. 9 og øvede ridterade igjennem Byen som om Preusserne var efter os, og efter fik vi Brød og til Apel Kl. 2. og til Lønning (?) Kl. 7. den

27de stillede vi Marsfærdig til Parade for dig hventede Kongen og Kl. 2 til Apel. den 28de stillede vi med fuld Oppakning til Excis og Kl. 2 til Apel. den 29de stillede vi Kl. 9 med fuld Oppakning forat øve Feldttjeneste uden for Byen og kom Hjem Kl. 11 om Eftermidagen stillede vi Kl. 12½ og maatte paa Skansearbeide uden for byen der fik vi Akordt og blev færdige Kl. 4. den 30 stillede vi Kl. 8 til Arbeidskomando og Kl. 1 stillede jeg med fuld oppakning til vagt paa Karsernen. og det øvrige af Companiet maatte opholde sig paa Brandstuen i Marsfærdig Stand, for vi ventede Preusserne og samme Dag kom her 2 Orlovskibe ind i Fjorden, hvis Kanoner var ladet med Granater, som dig tydsksindede Beboer var saa bange for at Byen skulde blive skudt i Brand, den 31te stillede 405 Mand Kl. 8 for at sætte Miner under Landeveien og de øvrige maatte vare paa Brandstuen med fuld Oppakning hele Dagen og Kl. 1 kom jeg af Vagt, men vi ventede Preusserne vær Time, den 1e Februar stillede vi Kl. 8 til Arbeide, og Kl. 9 fik vi Order at møde med hele vordt Kram for Preusserne var i Fremrykning saa fik vi Order til at sedte Skud i Riflerne, saa kom 4de Deling som jeg er i op i Karsernen for at skyde ud af Vinduerne naar dig kom. Men dig kom os ikke paa Skud nær, for Esben Snare som laa i Fjorden sendte dem nogle Granater som dig ikke yndede, og imens forlod vi Byen, og drog ad Kappelen til, for ellers havde vi blevet afskoret og tagen til fange vi forlod Byen Kl. 1 og naaede Cappelen kl. 8 om Aftenen Da modtog Companiet 5 Vogne til at køre

vore Tornyster for vi maatte skynde os for at dig ikke skulde naae os, og der var 4 Miil, der blev vi saa indkvarteret om Natten, jeg kom i Kvarter hos end Forsulden Skomager som opvartede mig med kolde Kartoffler, og som skulde ellers give mig Varm Spise. Den 2d Februar stille vi Kl. 6 om Morgenen for at Marsere til Mydsunde der var 4 Miil, der kom vi til Kl. 2 om Eftermidagen, men vi kom til Pas, for lige saa Trette og saa daarlige som vore Føder var maatte vi trække ind i Slaget, men vi fik ikke Tid til at tænke paa Føderne, for der vankkede Kugler og Granater saa det var frygtelig saa kom dig med den ene Saarede efter den anden saa det gjorde jo ikke noget godt Indtryk paa os. Kl. 4 var Slaget forbi, og det medste af Byen var afbrændt, saa maatte vi ud i Skandserne for at holde Vagt, og der var vi i 2 Døgn og havde ikke andet Huus over Hovedet end som Himlen, og vor Levemaade bestod i Vand Raadt Flæsk og Brød. Men vi som var sluppen med udskade Lemmer maatte jo takke den Almægtige Gud saa mange Gange. For der var desværre saa mange som blev Krøblinge for alle deres Dage, og mangen end god Ven og Kammerat aandede her deres sidste Suk.

Den 4de om Aftenen kom vi ind til Brodersby, der kom vi 100 Mand ind paa end Gaard, der udhvilede vi vor træte Krop i end Lade, den 5de stillede vi Kl. 5 om Morgenen og drog til Mysunde, der stod vi i Reserve til Kl. 6 Aften, da kom der Order at vi skulde forlade vor gode Stilling. Her var det at Modet faldt for Soldaten, Jeg har aldrig i Livet føldt mig saa

Ulykkelig som hin Aften, for nu kunde vi ikke længere modstaa end saa Overlegen Fjende som vi havde for os, saa vi gik vor Undergang imøde, Kl. 8 drog vi ad Flensborg til som vi naaede Kl. 10 Dagen efter, der var 6 Miil til. Saadan en Tuur har jeg aldrig havt, der var mange som styrtede paa Veien ad Mathed, saa var vi Flensborg til Kl. 3 her tog de Dansksinde Beboer saa godt igjen os, de opvartede os baade med Spisse og Drikke, Kl. 3 Marserede vi ud paa end Herregaard som laa 1 Miil der fra, der laa vi 400de Mand om Natten, den 7de Fastelavns Søndag stillede vi Kl. 4 om Morgenen saa maatte vi staae paa end Vei i Sne og Kulde til 2 om Eftermidagen og passe paa at Fjenden ikke skulde overrumple os, for kneb det for mange for der var ingen og havde hvergen at spise eller drikke saa vi stod og varfærdig at synke i Jorden af Suldt og Kulde, saa det var end Deilig Fastelavn vi havde. Kl. 2 drog vi i Karee ud over end stor Tørvvemose til vi naaede Landeveien mod Ringenes Kroe. Derfra Marserede vi til Graasteen hvortil vi andkom Kl. 11 om Aftenen der gjorde vi holdt, og alle Mand lagde sig paa Veien i Sne saa lange som dig var og sov der paa kommanderet Captainen Marchs, og det halve Compani fulgte ham og deriblandt var jeg, da vi saa havde gaaet et par Timer gjorde han holdt og da var det halve Compani borte, for dig havde ikke hørdt at vi var gaaet, saa blev der sadt end Mand paa Vagt for at visse dem Vei, saa Marserede de nu til Byen Smøel,

ind gaa med Hoffholts Gaard
 med en gjordt Forpost i 2 Døgn
 den 9de blev en lufft Forpost Kl. 7
 med Aftenen, saa gik vi til
 Dyppel der laa vi i end Lade
 om Natten, og Dagen efter
 stod vi i Aften til Kl. 5 med
 Aftensidagen, der med en lille
 Hænge med 18de Regiment
 og Fjenden med vi fik 2 Saare
 uden og 1 død, derefter gik vi
 til Als igjennem Sønderborg
 og ind paa Landet forbi
 Augustenborg til Gundstrup
 med lille Herregaard med fald
 Fornytt den indtænktes
 der for jeg i Anfaldet med

hvor vi andkom Kl. 3 Fastelavns Mandag
 Morgen, og vi var saa udmattede at vi hver-
 ken kan staae eller gaae, her kom vi 10 Mand
 ind hos en Smed, hvor vi fik Mad og Kaffe,
 som vi trængte saa haardt til, derfra drog vi
 ud paa en Udfløtter Gaard vor vi gjorde For-
 post i 2 Døgn den 9d blev vi løst af Forpost
 Kl. 7 om Aftenen, saa gik vi til Dyppel der laa
 vi i end Lade om Natten og dagen efter stod vi

i Reserve til Kl. 5 om Eftermidagen, der var
 en lille kamp med 18de Regiment og Fjenden
 vor vi fik 2 Saarede og 1 død, derefter gik vi
 til Als igjennem Sønderborg og ud paa Landet
 forbi Augustenborg til Gundstrup end lille
 Herregaard vor hele Companiet blev indkvar-
 teret der sov jeg i Kostalden om Natten.

Dagen efter den 11d skulde vi udhvile os efter
 den Andstrengelse vi havde udstaaet, den Dag
 skrev jeg Hjem da jeg var uvis om de havde
 modtaget det Brev som jeg skrev i Mysunde.
 Den 12d stillede vi til Afreise Kl. 1 og reiste til
 Bro som laa ¼ Miil derfra der kom hele
 Companiet til at ligge paa en lille Bonde-
 gaard, og der var fire Comp. i Byen, saa der
 var ikke til at faa noget for Penge, vor Spise
 bestod af Suulevælling og Kiex og saa Kaffe,
 og om Natten sov jeg paa et Loegulv for vi
 kunde ikke faae nogen Halm at ligge i saa vi
 var færdig at døe af Kulde, den 13d var vi fri
 hele Dagen, da var jeg og min Slof inde paa
 Augustenborg for at more os lidt. der var vi
 en heel deel Kamerater og blev samlet i Au-
 gustenborg Kro hvor vi delte en glad Aften
 tilsammen, i Haab om alle at samles i vort
 kjære Hjem og da jeg kom Hjem om Aftenen
 kom jeg paa Vagt, den 14d stillede vi til Apel
 Kl. 9 og 1 og 5 om Aftenen, den 15d stillede vi
 til Apel kl. 9 og Kl. 4 og om Aftenen skulde vi
 modtage Brød, men da Vognen kom havde
 den ikke Brød uden til det halve Compani saa
 der blev ikke mere til vær Mand end som man
 kunde spise ad en gang, og vi havde havt
 mangel paa Brød siden Krigen udbrød, den
 16d stillede vi Kl. 6 for at gaae til Dyppel paa

Forpost, der havde vi 2 Miil til, og det var et frygteligt Søel for os at gaa i der laae vi i en Bonde Gaard i Reserve i 24 Timer. Dagen efter drog vi ud til Stenderup Skov der stod vi i Piket i 24 Timer og det var en Frost og Kulde saa vi huggede Træer i Skoven og tænte Ild i som vi varmede os ved. Dagen efter da vi skulde afløses opstod der en Kamp mellem 5d Compani og Fjenden vor 5d Comp. mistede 25 Mand som enten blev skudt eller tagen til Fange, saa drog vi op til Bateriaerne der var jeg 2 gange paa Forpost, om Natten sov vi i Brakerne men da jeg vognede var mine Støvler frosned til Føderne, saa jeg maatte gnide dem med Hænderne til jeg fik dem tøde, at jeg kunde faae dem ad Føderne. Den 19d blev vi afløst, saa drog vi ud paa Als igjen der gik vi 1¼ Miil til en By som hed Adseballe der kom vi 6 Mand i qvarter hos en Snedker, der fik vi en god Seng at sove i om Natten og den næste Morgen Spidste vi 3 pund Flæsk til Frokost, for vi havde ikke faaet et ordentligt Maaltid siden Krigen udbrød, her var vi saa til den 28d og foretog os ikke andet end at stille til Apel et par gange om Dagen, og om Søndagen var vi fri at kunde gaa i Gud Huus hvem der havde Løst til det og saa forresten forslog vi Tiden med at skrive et par Ord Hjem til vore Kjære. og saa spillede vi en lille tre Kort imellem som vi gik hen paa Kroen og fik os et Glas Punnecs, og som undertiden blev forøget med at vi tog en Flaske med Hjem til Verten for at opvarte ham med for det var en Mand der var Hjerte i, jeg har aldrig i min Tid troffet paa en saadan Familie for den Fo-

rekommenhed de udviste mod os glemmer jeg aldrig.

Den 20de stillede vi til Apel Kl. 9. Søndagen den 21de var vi fri for at kunde gaae i Kirke og det var en Rørende Prædigen Præsten gjorde for os, saa det gjorde jo et godt Indtryk paa os, efter det omflakkende Liv vi havde ført.

Den 22d stillede vi til Apel Kl. 9 og Kl. 12 blev der blæst Alarm at vi skulde ud imod Fjenden, men vi gik kun en Fjerdingsvei saa kom der en Ordonans at det var forbi, saa kom vi Hjem Kl. 3. Den 23d stillede vi til Sundhedsvistacion Kl. 10 og Kl. 4 til Apel. Den 24de stillede vi Kl. 9 til Apel og ligeledes den 25d og 26d og 27d. den 28d stillede vi Kl. 4½ om Morgen for at gaae paa Forpost ved Dybbel Der laae vi under aaben Himmel Den 29d blev vi løst af og kom ind i Skandserne der stod vi Post og sov i Blokhuuset.

Den 1d Marts blev vi løst af og kom ind i Sønderborg der blev vi indquarteret i en Dansesal ved Navn Coloseum Den 2d stillede vi Kl. 8 for at gaa paa Forpost ved Dybbel Der stod vi i Piket ved Ragebøl Skov, her huggede vi Træer til Vagt Ild, til at varme os ved thi det var en gysselig Frost fra om Morgen blev der en Forpostfægtning mellem Fjenden og 5d Compani, der blev 4 Menige og Captainen Saarede og om Formidagen rykkede Fjenden frem og beskød os med Granater, dog uden der blev nogen saarede, den 3d laa vi i Skandserne til Reserve Den 4d var vi i Sønderborg Den 5d drog vi ud til Adsserballe der var jeg i Qvarter hos Simon Christensen

igjen, den 6d var jeg paa Vagt ved Pagasievognen, den 7d stillede vi til Apel Kl. 10."

Efter hjemsendelsen hjalp Carl Jørgensen moderen med at drive gården, som han senere overtog. Gården lå oprindeligt omtrent midt i Arløse by, men blev efter en brand i 1895 flyttet ud på marken og har nu adressen Arløse Torp Vej 17.

Ved branden mistede familien stort set alt indbo, men det chatol, hvor Carl Jørgensens breve og dagbogen blev opbevaret, blev reddet.

I 1913 fik Carl Jørgensen tildelt en hædersgave på 100 kr. årligt af den danske stat. Carl Jørgensen døde i 1922, 82 år gammel. Gården tilhører i nu Carl Jørgensens oldebarn, Knud Ove Hansen.

Carl Jørgensens erindringsmedalje fra krigen 1864.

Medaljerne blev i 1877 efter ansøgning tildelt de soldater, der havde deltaget i krigen.

Harrestedgaard

af Carsten Egø Nielsen

Indledning

Fuglebjergengen er rig på herregårde. Antallet kan være vanskeligt at gøre op præcist, idet det er afhængigt af, hvordan man definerer en herregård. Der er nemlig flere forskellige definitioner på begrebet ”herregård”. I 2014 er der kommet en autoritativ definition. Det er sket i forbindelse med offentliggørelsen af hjemmesiden www.danskeherregarde.dk. Hjemmesiden er udgivet af Dansk Center for Herregårdsforskning, der holder til på Gamme Estrup på Djursland.

Dansk Center for herregårdsforskning anvender følgende definition: En herregård betegnede oprindeligt en herres, det vil sige en adelmans, egen gård. Det var en gård, som han selv drev og oftest også boede på, og som nød forskellige privilegier, eksempelvis skattefrihed. Med denne definition konstaterer Centret, at der er 727 herregårde i Danmark, og af dem ligger de fem i den tidligere Fuglebjerg Kommune. Det er i alfabetisk orden: Fyrendal, Førslvgård, Fuglebjerggård, Kastrupgård og Katrineholm. Herudover ligger der meget tæt på den tidligere kommunegrænse mellem Fuglebjerg og Næstved kommuner

endnu en herregård, nemlig Harrestedgaard. Denne gård ligger i Hyllinge Sogn, men lå indtil senest 1560 i Førslv Sogn. Dette er årsagen til, at Harrestedgaards ejere har sat deres præg på både kirkerne i Førslv og Hyllinge. I Førslv Kirke findes Iven Markmands våben – han ejede Harrestedgaard fra omkring 1355. Uden det formentlig kan bevises, kan en tese være, at man flyttede sognegrænsen, for at ejerne af Harrestedgaard kunne få deres egen sognekirke i Hyllinge og dermed ikke skulle ”konkurrere” med ejerne af Førslvgård om eksempelvis gravkapel og tiende fra Førslv Kirke.

Denne artikel handler om Harrestedgård, og er baseret på et stærkt redigeret udkast skrevet af nu afdøde Hans Jørgen Heegaard, der blandt andet var formand for Fuglebjergengens Lokalhistoriske Forening.

Stednavnet Harrested har intet med dyret ”en hare” at gøre. Det knytter sig til mandsnavnet ”Harald” og betyder derfor ”Haralds bebyggelsessted”, og Harrestedgaard er derfor ”Haralds gaard”. Det var almindeligt i vikingetiden, at de lokale stormænd byggede gårde,

som de opkaldte efter sig selv. Andre eksempler er Roars Sted (Rosted), Hildirs Sted (Hyllested) og Halds Sted (Holsted).

Bygningerne.

Figur 1: Harrestedgaards hovedbygning. (Foto: Bent Olsen på www.danskeherregaarde.dk).

Harrestedgaards bygningshistorie er forholdsvis kortfattet.

Hovedbygningen er i dag hvidkalket med rødt tegltag. Størstedelen af bygningen er meget gammel, men sydenden er først fra 1840'erne. Desværre er der ingen arkitektoniske kendetegn ved den gamle bygning, som betyder, at man mere præcist kan tidsbestemme den præ-

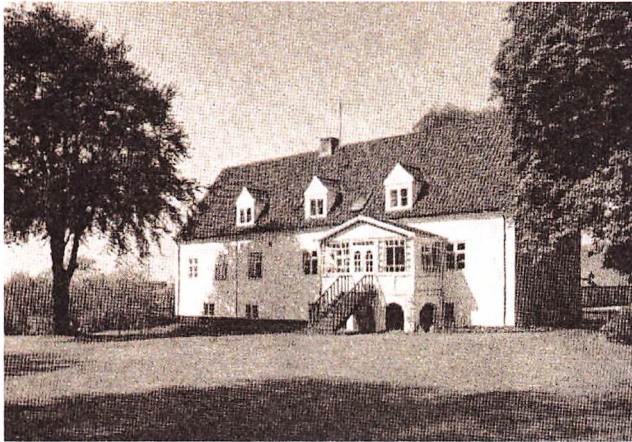
cist. Men sandsynligheden taler for, at den er bygget i den sene middelalder, og er derfor formentlig bygget af et medlem af slægten Markmand, der ejede gården i perioden ca. 1325 til 1500.

Hovedbygningen er opført i retningen nord-syd og var oprindelig ganske lille, kun omkring 14 meter lang. Den er opført i røde munkesten på en fod, der delvis er af rå kampesten. I kælderen er murene flere steder omkring 1,25 meter tykke. Da sydfløjen blev bygget til i 1840'erne blev ca. 1,60 meter af murene i den gamle hovedbygning revet ned. Med den tykke mur er det sandsynligt, at bygningen oprindelig har haft to etager over kælderen. Nu er der kun en etage samt tagetage.

Der er ingen dokumentation for, at der til hovedbygningen fra begyndelsen har været tilsluttet andre bygninger. Men senere ved man, at der har været en borggård med tre fløje: Hovedbygningen i grundmur som beskrevet og øst herfor to bindingsværkslænger, som var sammenbygget i en ret vinkel med en fløj i syd og en i øst. De to fløje blev revet ned i begyndelsen af 1800-tallet, vist nok før 1816, men hvornår de er opført, er der som nævnt ingen viden om. Sandsynligvis er de bygget i renæssancetiden (ca. 1500-1650), mens slægten Parsberg ejede gården, og er formentlig

bygget samtidig med, at der blev anlagt grave om gården. Disse grave kan man svagt se rester af på en plan fra 1784. Særligt vest for gården har der været et stort vådområde, men man kan ikke med den nuværende viden kalde herregården for et befæstet voldsted, men kun som en svag befæstet gård.

I 1800-tallet blev hovedbygningen som omtalt gjort lavere og blev forlænget med ca. 9½ meter mod syd. Tagpartiet og trekantgavlen er af nyere dato.

Figur 2: Harrestedgaard set fra syd omkring 1964. (Foto: Niels Elswing i Danske slotte og herregårde bind 5).

I 1912 blev der bygget en lille udbygning på vestsiden og i 1923 en lukket veranda mod havesiden.

Haven blev lagt om i 1926, og i 1953 blev hovedbygningen restaureret af arkitekterne Frede og Lars Halleløv. Hovedbygningen er fredet, og en del af avlsbygningerne er bevarelsesværdige.

Avlsbygningerne er ikke særlig gamle, idet de er opført efter en brand i 1917. I 1938 blev der efter endnu en brand bygget en lukket træ-lade, og samtidig blev kostalden udvidet.

Til gården hører nu ca. 190 hektar mark samt ca. 22 hektar skov.

Ejerne

Slægten Rani og Markmand ca. 1325-1500

Hvornår Harrestedgaard er opstået, kan ikke fastslås med sikkerhed. Sandsynligvis stammer den fra vikingetiden, og i hvert fald lå der i middelalderen en landsby med navnet Harrested, hvor den nuværende Harrestedgaard ligger i dag. Det kunne være spændende med en arkæologisk udgravning omkring gården for mere præcist at få kendskab til landsbyen og gårdens oprindelse. Det vides nemlig hel-

ler ikke, hvorvidt herregården er opstået som en hovedgård i byen, eller om byen er opstået omkring herregården, men under alle omstændigheder er Harrestedgaard en rigtig gammel gård.

Første gang Harrestedgaard optræder i skriftlige kilder er i begyndelsen af 1300-tallet, og herfra er der nogenlunde viden om gårdens ejere. Modsat mange andre af egnens herregårde, har Harrestedgaard hverken været ejet af kongemagten eller Roskildebispen.

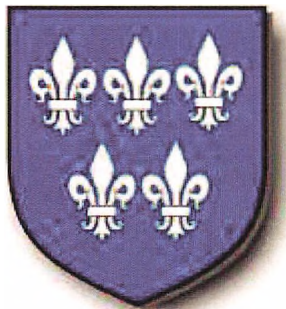
Fra ca. 1325 var ejeren Karl Nielsen af Rani-slægten. Inden ham er det uklart, om denne slægt har ejet gården. En kilde angiver, at en Niels Rani skulle være far til Karl Nielsen Rani, og dette indikerer mellemløbet også. Vi ved om Niels Rani, at han var i Rigsrådet 1307-1313 samt kammermester ("finansminister"), men også, at han blev henrettet under kong Erik Menved ved radbrækning og hals-hugning. Årsagen var majestætsforbrydelse. Henrettelsen skete ved Vordingborg, og måske er Niels Rani begravet i Varpelev Kirke på Stevns, hvor slægten oprindeligt stammer fra. Men Niels Rani er ingen steder sat direkte i forbindelse med Harrestedgaard, så han har næppe haft sin gang her.

I 1344 er der dokumentation for, at Karl Nielsen Ranis datter, Ingerd, har arvet gården efter sin far og sine brødre Niels og Peder Karlsten Rani. Udover Harrestedgaard arvede Ingerd halvdelen af Harrested by samt en gård mere i Danmark og en del gods i Halland.

Ingerd var enke, men giftede sig igen med Iven Markmand, og han har formentlig overtaget halvdelen af Harrestedgaard. I 1355 overtog han den anden halvdel fra svogeren Jakob Karlsten Rani, der døde samme år. Herefter ejede Iven Markmand hele Harrestedgaard, der efterfølgende var i hans slægts ejede de næste ca. 150 år.

Slægten Markmand var en patricierslægt fra Køln-området, og der vides ikke meget om deres liv på Harrestedgaard. Deres navne optræder i forskellige dokumenter om godsoverdragelser og andre retsafgørelser, men om deres øvrige aktiviteter er der ingen kendte kilder.

Frem til år 1500 var det fem sønner af Iven Markmand, der arvede og dermed ejede Harrestedgaard. En af dem var Karl Ivensen Markmand, der var eneejer fra 1446 til 1456. I årene forud har han sandsynligvis ejet gården sammen med to brødre.

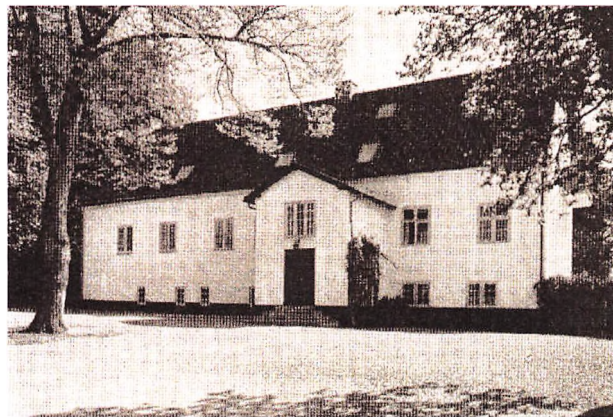

Figur 3: Slægten Markmands våbenskjold med fem hvide liljer i et blå felt. Samme våbenskjold ses på et kalkmaleri i korhvelvingen i Førsløv Kirke, formentlig fra omkring 1385. (Våbenskjoldet fra: www.danbbs.dk).

Om Karl Evensen Markmand ved vi, at han til sig selv og sin hustru i 1448 lejede syv gårde i Kvislemark af Skovkloster, nuværende Herlufsholm. Vi ved også, at han i 1456 blev indsat som lensmand på Saltø Hovedgård af Roskildebispen.

Den sidste ejer af Markmand-slægten var Jørgen Evertsen Markmand. Han kom i 1490'erne i strid med Jørgen Rud til Vedbygaard om en arvelod i Harrestedgaard. Ikke mindre end tre gange påbød kong Hans, at Jørgen Markmand skulle overdrage Harrestedgaard til Jørgen Rud, men det skete ikke i praksis. Så sent som i 1503 - tre år efter, at Markmand havde solgt gården til en ny ejer – klagede Jørgen

Rud over behandlingen af sagen. Jørgen Markmand selv vendte ved salget af Harrestedgaard tilbage til Tyskland, sandsynligvis Ditmarsken, og dermed uddøde slægten i Danmark.

Figur 4: Harrestedgaard set fra nord omkring 1964. (Foto: Niels Elswing i Danske slotte og herregårde bind 5).

Slægten Parsberg og Vind ca. 1500-1634

De nye ejere var Tønne og Jørgen Parsberg. Denne slægt var også af tysk oprindelse fra Bayern. Slægten kom til Danmark midt i 1400-tallet og indvandrede sammen med Christoffer af Bayern, der var konge 1439 til 1448.

De to brødre havde gården sammen indtil Jørgens død i 1507, hvorefter Tønne var ene-

ejer. Han var også lensmand i Holbæk Amt, blev medlem af Rigsrådet og fik Varberg og Gaardstange i Skåne i forlening. Han døde i 1521, og herefter var Harrestedgaard i slægtens eje til 1634. I alt var der efter Tønne fem ejere af slægten Parsberg. Den sidste var Frederik Nielsen Parsberg, der døde i 1653, men allerede i 1634 solgte gården til Niels Lykke. Fra 1535 til 1567 var ejeren Verner Tønnesen Parsberg, og han opnåede fri birkeret i Hyllinge Sogn og fra 1560 også jus patronatus til kirken samme sted. "Birkeret" var den stedlige domstol, og "jus patronatus" dækkede over de rettigheder, der tilkom en kirkes ejer, eksempelvis ejendomsretten og kaldsretten til at ansætte præsten.

Slægten Parsbergs tætte tilknytning til Hyllinge Kirke er der stadig flere vidnesbyrd om i kirken. I tårnrummet er der en gravsten over Verner Parsberg og hans hustru Anne Holck. Stenen lå tidligere i gulvet foran koret. Ægteparret er fremstillet i relief. Gravstenen er 258 x 180 cm, og han er våbenklædt og hun i enkedragt. Indskriften er: "Her ligger begrafvit erlige velbyrdige Mand Her Werner Parsberig, Reder, til Harestet Gaar, som døde paa Harestet Aar 1567 den 21. Januarii, som var Tisdagen for S. Povelis Dag, och hans kerre Husfru erlig oc velbyrdige Fru Anne Holck, Manderop Holkis Dater til Barredskov, som

døde Aar (bemærkning: Årstal ikke anført). Gud gifve denn(em) en gledelig Opsta(n)-delse".

Figur 5: Gravsten i Hyllinge Kirke over Verner Tønnesen Parsberg (død 1567) og hustru Anne Holck (død 1591). (Foto: Bertel Hansen).

Verner Tønnesen Parsberg var en højt betroet mand. Da han var 30 år gammel i 1541, fik han Sølvesborg i Blekinge i forlening. I 1550 blev han medlem af Rigsrådet, og under den nordiske Syvårskrig fra 1563-1570 blev han proviantmester for Blekinge. Dette indebar blandt andet, at han skulle kontrollere krigsledelsen, som ikke var specielt aktiv og energisk.

I perioden 1575 til 1592 var det Niels Verner- sen Parsberg, der var ejer af Harrestedgaard. Fra hans tid har der eksisteret et epitafium (en mindetavle): Niels Parsberg og Hustru, Fru Elisabeth Sehested, gift 1579; Gud kaldte ham ”til sit rette Fæderneland 13. Jan. 1592 og hende derefter”. På epitafiet var fremstillet ægteparret med deres børn, tre sønner og seks døtre. Epitafiet eksisterer formentlig ikke længere - det er sidst set i 1755. I National- museet findes desuden to pengetavler, som var beholdere til indsamling af penge. Begge har reliefskåret våben og initialer for Niels Parsberg (død 1592) og hustru Lisbeth Sehested (død 1624). Den ene har på forsiden et ”K” og årstallet 1600, hvilket betyder, at de indsamlede penge var til kirken. Den anden har et ”F” og samme årstal, hvilket betyder, at de indsamlede penge herfra gik til de fattige.

Slægten Parsberg har, som den omtalte grav- sten indikerer, brugt Hyllinge Kirke som gravsted. Under sakristiet findes ”Det Pars- bergske Gravkapel”, der blev åbnet i 1832 og igen i 1935, hvor det blev saneret. Her findes otte kister til voksne, en barnekiste samt en dobbeltkiste. 2-3 kister samt en dobbeltkiste var smuldret væk. Kisteplader og våbenbe- slag, der alle er af messing, blev anbragt på en tavle og hængt op i kirkens skib.

Fig. 6. Kisteplader i Hyllinge Kirke.
Foto Carsten Egø Nielsen.

Kistepladerne afslører, at også Niels Parsberg og hans hustru Lisbeth Sehested er begravet i gravkælderen. Det samme gælder adskillige af flere ejeres børn.

Endelig er en af Hyllinge Kirkes klokker også et levn fra slægten Parsberg. På klokken står: ”Hielp Jesus. Anno 1593 lod erlig och welbiurdig Fru Lisebet Sestede sallig Niels Parsbeg Epterleffverske thil Harsted bekoste denne Klocke thil Hildinge Kirche...”. Endvidere findes på klokken side både Parsbergs og Sehesteds våben samt ægteparrets forbogstaver. Måske har Lisbeth Parsberg skænket klokken til kirken som et minde om hendes mand, der døde året før. Parsbergslægtens våben findes i øvrigt også sammen med Vindslægtens på prædikestolens himmel. De to slægter finansierede i fællesskab Hyllinge Kirkes rigt udskårne prædikestol.

I 1634 sluttede som omtalt Parsbergslægtens ejerskab til Harstedgaard, idet Frederik Nielsen Parsberg solgte gården til Niels Lykke. Lykke-slægten ejede imidlertid kun Harstedgaard i fire år, men i den periode udvidede Niels Lykke Harstedgaards jordtiliggende ved at mageskifte en gård i Nordsjælland med to gårde i Hyllinge.

Slægten Vind 1638-1723

Allerede i 1638 købte rentemester, rigsadmiral Jørgen Vind Harstedgaard. Herefter var gården i denne slægts eje i 85 år.

Jørgen Vind var, som titlerne antyder, højt oppe i statsadministrationens hierarki. Han havde en lang karriere i krigstjeneste og som blandt andet diplomat og administrator, da han overtog Harstedgaard. Han fik ikke megen glæde af købet, da han døde allerede otte år efter i 1644. Fra 1627-1643 var han rentemester (”finansminister”), og fik len både i Norge samt Dragsholm i Danmark. 1640 blev han rigsrådsmedlem, hvor han uden større held forsøgte at få Sverige til at indlede fredsforhandlinger i den krig, der senere blev kendt som ”30-års-krigen”. I 1641 vendte han tilbage til flåden og blev i 1643 rigsadmiral. Som sådan deltog han i flådeslaget mod svenskerne på Kolberger Heide i farvandet mellem Femern og Kielerfjorden. Slaget endte uden egentlig sejrherre, men det lykkedes den danske flåde at spærre den svenske flåde inde. Jørgen Vind var blevet hårdt såret, og døde 14 dage senere af sine sår. Det var i øvrigt i samme slag, at kong Christian IV mistede det ene øje.

Figur 7: Rigsråd, rentemester og rigsadmiral Jørgen Vind (1593-1644). (www.da.wikipedia.org).

Jørgen Vinds tre sønner arvede gården, men i 1674 købte Holger Vind sine to brødre ud. Han havde haft store besiddelser i Skåne, men mistede dem ved Sveriges overtagelse af dette område i 1658. Holger Vind udvidede Harrestdgaards areal og inddrog blandt andet ti gårde i Harrestd, hestemøllen med jordtilliggende samt mølledæmningen. Reelt betød

dette en nedlæggelse af Harrestd by. I 1678 købte Holger Vind også patronsretten til Valensved Kirke i nabosognet. Denne hørte herefter under Harrestdgaard indtil kirkens overgang til selveje i 1921.

Ved Holger Vinds død i 1683 overgik Harrestdgaard til hans søn og efter hans død til en yngre bror, der i 1723 solgte ejendommen til overkammerherre Carl Adolf von Plessen. Denne slægt kom herefter til at eje Harrestdgaard i over 200 år til umiddelbart efter 2. verdenskrig.

Slægten von Plessen 1723-1946

Slægten von Plessen er en adelsslægt fra Mecklenburg i Tyskland, og en gren af slægten kom til Danmark i 1680. Den første ejer af Harrestdgaard af slægten, Carl Adolf von Plessen, kom med tiden til at eje hele syv herregårde i området mellem Sorø og Næstved: Førslevgaard (1723), Harrestdgaard (1723), Kastrupgaard (1723), Fodbygaard (1723), Fuglebjerggaard (1724) Gunderslevholm (1725), og Saltø (1725). Årstallet i parentes angiver året for købet.

Som det ses, har Carl Adolf von Plessen været på "storindkøb" i 1723. De mange penge til indkøb af godser havde han dels arvet efter

sin far, dels skabt ved oversøisk handel, eksempelvis på De Dansk Vestindiske Øer, hvor han ejede seks sukkerplantager.

Figur 8: Carl Adolf von Plessen

Carl Adolf von Plessen interesserede sig ikke voldsomt for Harrestedgaard, der var en af hans mindre besiddelser. Når han var i området, boede han for det meste på Gunderslevholm, og han ofrede ikke penge på ombygninger/udvidelser på Harrestedgaard, som han gjorde på andre af sine ejendomme i området.

Carl von Plessen var ugift og barnløs og bestemte i 1757, hvordan hans herregårde skulle fordeles. Han oprettede de ”Plessiske Fideikommissgodser”. Et fideikommiss var en slags fond, hvor brugsretten til godserne uden tidsbegrænsning blev nedarvet i slægten efter en bindende arvefølge, der på forhånd var fastlagt. Herefter fulgte en lang periode med ret komplicerede arverækkefølger for Harrestedgaard, som ikke blev nemmere af, at også senere arvinger var barnløse.

De første to ejere efter Carl Adolf von Plessen var Christian Ludvig Scheel von Plessen og derefter Mogens Scheel von Plessen. Sidstnævnte var også barnløs, hvorefter fætterten Mogens Joachim greve Scheel Plessen arvede Harrestedgaard og Saltø i 1819.

I 1853 overtog hans søn Carl Theodor August greve Scheel-Plessen. Han blev preussisk greve i 1888 og var kendt som leder af den holstenske opposition i 1850’erne. Efter Danmarks nederlag i 1864 blev han preussisk overpræsident i Slesvig-Holsten. Da han døde i 1892, blev fideikommissgodset delt, og Harrestedgaard tilfaldt hans søn Gustav Friedrich Hugo baron von Plessen, som var preussisk ritmester i den tyske hær under 1. verdenskrig og havde sit hjem i München. Han døde i

1924, men året før var fideikommissgodset blevet opløst, og Harrestedgaard måtte afgive 30 hektar til udstykning af fire husmandsbrug. Det blev en nevø med et meget langt navn, der efter en lang arvesag i 1925 overtog den resterende del af Harrestedgaard. Han hed Johan Ludwig Hugo Camillo Edgar Alexander baron von Plessen. Han blev den sidste ejer af Harrestedgaard af slægten von Plessen. Han var tysk gesandt i Rom, og derfor blev Harrestedgaard beslaglagt af den danske stat i 1946 som tysk ejendom. I øvrigt havde de forskellige ejere af slægten von Plessen sjældent anvendt Harrestedgaard, idet de oftest opholdt sig på familiens godser i Tyskland.

Harrestedgaard efter 1946

I marts 1946 vedtog den danske rigsdag en lov, der muliggjorde, at ”tysk fjendtlig ejendom” i Danmark kunne konfiskeres af staten. Tysk fjendtlig ejendom betød blandt andet ejendom med løsøre, der var ejet af personer med tysk statsborgerskab. Hvis staten ikke selv havde brug for den konfiskerede ejendom, skulle den i henhold til loven sælges fortrinsvis til danske statsborgere, der ikke havde nær tilknytning til den hidtidige ejer. Inden et bortsalg af beslaglagte landbrugs-ejendomme kunne staten beslutte at anvende

nogle af arealerne til udstykning af nye ejendomme.

Sidstnævnte blev tilfældet efter konfiskationen af Harrestedgaard. Staten udstykkede 90 hektar til husmandsbrug, og desuden blev skoven på 148 hektar lagt under Sorø Akademis skove, der hermed blev ejer af et stykke skov geografisk fjernt fra akademiets øvrige skovarealer. Tilbage til salg i 1948 var alene hovedparcellen af Harrestedgaard.

Hovedparcellen blev solgt for 475.000 kroner, og køberen blev den hidtidige forpagter Ove Christian Riisberg, der ejede gården indtil 1980. Herefter ejede erhvervsmanden Lars Foghsgaard gården indtil 2002, hvor Jannik Hartvig Jensen fra Næstved overtog den og havde den i ti år.

I 2012 kom Harrestedgaard tilbage til en adelsslægt, idet Vincens Christian Carl Lerche overtog gården. Han ejede herregården Benzonsdal ved Ishøj indtil dette år, hvor hans søn Christian Cornelius Lerche overtog denne.

Figur 9: Harrestedgaard med hovedbygning og avlsbygning. (Foto: www.historiskatlas.dk).

Kilder:

- Danske Slotte og Herregårde, bind 5, 1964
- J.P. Trap: Danmark. Femte udgave, Sorø Amt, bind 8 (1954)
- N.C. Nielsen: Hyllinge og Omegn i forhistorisk Tid. Aarbog for Historisk Samfund for Sorø Amt, 1918, side 142-163
- Danmarks Adels Aarbog:
 - Årgange 1910 og 1915 (slægten Rani)
 - Årgang 1903 (slægten Markmand)

- Flere årgange, primært 1907, 1940 og seneste ajourføring 1974-75 (slægten Parsberg)
- Årgange 1886 og 1941 (slægten Vind)
- Årgang 1934 (slægten von Plessen)
- Lov nr. 132 af 30. marts 1946: Lov om Konfiskation af tysk og japansk Ejendom
- www.danskeherregarde.dk
- www.historiskatlas.dk
- www.roskildehistorie.dk
- www.danmarkskirker.natmus.dk
- www.danbbs.dk

Frihedskæmperen Hermann Olesens oplevelser efteråret 1944 til maj 1945

af Carsten Egø Nielsen

Indledning og baggrund

I 2015 er det henholdsvis 75 og 70 år siden Danmark blev besat af tyskerne og befriet af englænderne. Dette vil uden tvivl blive markeret i et eller andet omfang rundt om i landet, og i hvert fald ved vi med sikkerhed, at der i foråret er premiere på en biografilm om 9. april 1940.

Glimt fra besættelsestiden i Fuglebjergområdet har tidligere været beskrevet i årsskrifter fra Fuglebjergens Lokalhistoriske Forening. I Nytårsgaven til Borupris' Venner 2000 skrev Henning Jessen: *"Da historiens sus fra modstandsbevægelsen strejffede Tystrup"*. Den fem sider lange artikel handler om Varinka Muus' giftermål i juni 1944 på Fruerlund og i Jægerhuset. I årsskriftet for 2004 skrev Bertel Hansen om de to mindsten for befrielsen, der blev rejst i henholdsvis Krummerup og Vinstrup. I samme årsskrift skrev Preben V. Andersen om brudekjoler af silkefaldskærme, som havde været brugt ved nedkastning af våben fra engelske fly. Og endelig skrev Preben V. Andersen i årsskriftet for 2005 en 23 sider glimrende artikel om Fuglebjerg og omegn under 2. verdenskrig. Sidst i artiklen gør Preben V. Andersen opmærksom på, at hans artikel langt fra omfatter hele historien om Fuglebjerg under besættelsen, men alene "glimt". Blandt andet efterlyser han en samlet fremstilling om Hermann

Olesen, der var med i frihedsbevægelsen i Fuglebjerg, men blev taget af tyskerne. Han blev bragt til Vestre Fængsel i København, videre til Frøslevlejren i Sønderjylland, herfra til koncentrationslejren Dachau ved München og sluttelig til koncentrationslejren Neuen-gamme ved Hamborg, inden han endelig via Sverige kom hjem til Fuglebjerg den 10. maj 1945.

10 år efter Preben V. Andersens artikel og efterlysning, følger hermed historien om Hermann Olesens oplevelser fra efteråret 1944 til maj 1945.

Fra Fuglebjerg til Dachau

Historien om Hermann Olesen kan nogenlunde beskrives ud fra flere forskellige kilder. Så vidt vides har Hermann Olesen aldrig selv nedskrevet sine oplevelser. Men han har samlet forskellige avisudklip, fotos og lignende i en scrapbog, som hans datter Ruth Lundberg velvilligt har stillet til rådighed for forfatteren af denne artikel. En anden kilde er Lars Ringholms bog om de 361 danskere, der i krigens sidste måneder blev deporteret til Kz-lejren Dachau. En af de 361 fanger var Hermann Olesen, og Lars Ringholm har som grundlag for sin bog haft adgang til øjenvidneskildringer, nedskrevet i dagbøger under det tyske fangenskab. Disse nedskrevne beretninger er suppleret med interviews med en håndfuld af

de tidligere fanger, herunder Hermann Olesen. I Lars Ringholms bog er Hermann Olesen flere steder citeret, men Ringholm ser ud til primært at have brugt de skriftlige dagbøger til sin fremstilling. Men da Hermann Olesen under fangenskab hele tiden var sammen med de personer, der skrev dagbog, må han i stort omfang have oplevet de samme ting, som skribenterne. Hermann Olesens oplevelser kan derfor beskrives med udgangspunkt i denne bog, som han naturligvis også selv fik et eksemplar af. Eksempelvis kan nævnes, at Hermann Olesen delte celle i Vestre Fængsel med en af de personer, hvis beretning er gennemgående i hele Lars Ringholms bog, nemlig Arne Meier Carlsen. Nogle af de begivenheder, som beskrives i Lars Ringholms bog, er i øvrigt bekræftet af Hermann Olesen selv i en avisartikel i Sjællands Tidende i 1985.

I de avisartikler, der findes i scrapbogen om Hermann Olesen i forbindelse med hans fangenskab, jubilæer på hans arbejdsplads samt nekrologer ved hans død, bliver det gentaget flere gange, at han ikke var meget for at snakke om sine oplevelser under fangenskab, og dette bekræftes af hans datter Ruth Lundberg. Denne "tavshed" om oplevelserne har han langt fra været alene om. Begrundelserne for denne tavshed kan være flere. Dels har de pågældende sikkert i et eller andet omfang forsøgt at glemme oplevelserne, og derfor ikke ønsket at skulle repetere dem ved at fortælle om dem. Dels kan de have ønsket at

skåne andre for at høre om oplevelserne. En af Hermann Olesens medfanger, forfatteren Erik Aalbæk Jensen, valgte også tavsheden. Lars Ringholm skriver i sin bog: "*Erik Aalbæk Jensen var måske en af de første danske Kz-fanger, der skulle opleve, hvor utroligt svært det var at overbevise andre om det mareridt, Kz-lejrene havde været. Han besluttede derfor på stedet, at han aldrig mere ville fortælle om sine oplevelser dernede. En beslutning, han kom til at dele med mange af sine kammerater*".

Figur 1: Hermann Olesen på sin arbejdsplads gennem 43 år "Fuglebjerg Maskinsnedkeri og Ligkistefabrik". Billedet er sandsynligvis fra hans 40-års jubilæum i 1983. (Foto venligst udlånt af Ruth Lundberg).

Det var også denne beslutning Hermann Olesen stort set traf og efterlevede. Ifølge hans datter, Ruth Lundberg, åbnede Hermann en enkelt gang op for sine oplevelser. Det skete i forbindelse med en skoleelev, der skulle lave en opgave om tiden. Men ifølge Ruth Lundberg var det ikke godt for Hermann at genopfriske oplevelserne.

Hermann Olesen blev født i Fuglebjerg 30. januar 1922. Han var værnepligtig i Roskilde, da forhandlingspolitikken mellem tyskerne og den danske Regering brød sammen 29. august 1943. Sammenbruddet betød også, at det danske forsvar blev afvæbnet og personellet interneret. Det gjaldt også Hermann Olesen, men interneringen blev ganske kortvarig, og han blev som alle andre hurtigt hjemsendt. En af hans soldaterkammerater, Christian Gantriis, havde været i lære på Fuglebjerg Maskinsnedkeri og Ligkistefabrik, og vendte tilbage hertil, og det var ham, der skaffede Hermann Olesen noget midlertidigt arbejde på virksomheden. Det ”midlertidige” arbejde blev til 43 års ansættelse, som begyndte den 17. oktober 1943.

Det var også Christian Gantriis, der spurgte Hermann Olesen, om han ikke ville være med i en illegal gruppe. Gruppen skulle deltage i modtagelse af våben og ammunition, der blev kastet ned af allierede flyvere til den danske frihedsbevægelse. En mark på ”Petersminde” var vurderet som egnet til nedkastning. Hermann Olesen besluttede at gå ind i gruppen og deltog efterfølgende i et par møder hos for-

stander Keld Mølbak på Hindholm Højskole. Mølbak var næstkommanderende for en illegal gruppe, der var etableret ved et koordineret samarbejde mellem en gruppe i Fuglebjerg og en gruppe, der var etableret omkring drengehjemmet ”Holsteinsminde” (senere Hjortholm Kostskole). Drivkraften i denne gruppe var Svend Yttesen, der efter at have været søkadet, blev ansat som lærer på Holsteinsminde i efteråret 1943. Yttesen blev leder af den sammenlagte gruppe.

På møderne på Hindholm Højskole blev der instrueret i brug af sprængstoffer, tændingsanordninger m.v. Møderne var camoufleret som højskolemøder, og instruktøren var anonym. Vedkommende instruerede også i betjenings- og skydeøvelser i skoven ved Gunderslev med en Husqvarna maskinpistol. Hvorvidt Hermann Olesen har deltaget i disse skydeøvelser eller alene i møderne på Højskolen, vides ikke. Han har ingen steder nævnt deltagelse i skydeøvelserne.

På et af møderne blev det også aftalt at overfalde de tyske vagtposter på SEAS’ 50kV-station ved Ladby tæt på Næstved. ”Ukendte mænd” havde tidligere overfaldet en sådan station ved Korsør.

Svend Yttesen skriver om aktionen ved Ladby: *”Som et led i våbenanskaffelserne, samt ikke mindst som en realistisk øvelse for gruppens medlemmer, gennemførtes en overrumpling af sabotagevagterne på en transforma-*

torstation i nærheden af Næstved. Udbyttet heraf materielt var meget ringe, men det gav en god analyse af de enkelte medlemmers kampmoral. Således må jeg fremhæve forstander Mølbaks ro og beslutsomhed”.

Både Christian Gantriis og Hermann Olesen deltog i denne aktion i oktober 1944, og fik begge en tysk pistol som resultat af indsatsen. De turde imidlertid ikke opbevare pistolerne hjemme, og gravede dem derfor ned i en spand ved Røde Kors-hytten på Sandvedvej. Samme aften var Hermann Olesen i byen med sin forlovede, Korna. Da han fulgte hende hjem, bemærkede han en bil med tyskere, der kørte rundt i området, men det faldt ham slet ikke ind, at det kunne være ham, de var ude efter. Samme aften – eller måske først næste morgen – blev Hermann Olesen anholdt af tyskerne på sit værelse hjemme hos forældrene, hvor han dengang boede. Han fik nogle bank og blev bundet på ryggen, hvorefter han blev ført ned i tyskernes køretøj, hvor Christian Gantriis allerede sad. De to kammerater kunne konstatere, at tyskerne vidste god besked med, hvad de havde foretaget sig. De blev kørt direkte til Røde Kors-hytten, hvor de måtte grave pistolerne frem og aflevere dem. Tyskerne havde også forsøgt at få fat i forstander Mølbak, men han havde nået at forsvinde og var ”gået under jorden”.

Det er aldrig blevet kendt, hvem der angav Hermann Olesen. Selv udtalte han i 1985: *”Og det er måske meget godt, for tænk, hvis*

det nu er én, jeg kender”. Hvorvidt han har haft en antagelse eller en mistanke, udtaler han sig ikke om ved denne lejlighed.

Tyskerne tog Hermann Olesen og Christian Gantriis med til forhør på Shellhuset i København. Her blev de ikke udsat for direkte tortur, men slået i tyskernes forsøg på at få dem til at røbe, hvem der var med i Fuglebjerggruppen. Det kunne Hermann Olesen ikke svare på, da han kun kendte nogle af dem af udseende, men ikke af navn.

Efter Shellhuset kom Hermann Olesen til Vestre Fængsel, hvor han kom til at sidde nogle måneder. Her kom han også til forhør, og blev blandt andet konfronteret med en person, som han havde set i modstandsgruppen i Fuglebjerg, og som han mente var gymnastiklærer på Holsteinsminde. Men i forhøret nægtede Hermann Olesen naturligvis, at han nogensinde havde set den pågældende før.

Forhørslederen i fængslet var den tyske kriminalsekretær Herbert Hans Buck, som efter krigen blev idømt 12 års fængsel i underretten. Senere ændrede landsretten dommen til otte års fængsel, hvilket sandsynligvis ikke har passet Hermann Olesen. Dels har han i sin scrapbog bevaret et avisudklip om strafnedsettelsen, dels udtalte til Sjællands Tidende i 1985, at de 12 år ikke havde været for meget, *”eftersom han var en modbydelig karl”.* Hermann Olesen blev aldrig sigtet for overfaldet på de tyske vagtposter ved transformer-

stationen i Ladby, men udelukkende for ulovlig våbenbesiddelse og såkaldt ”kommunistisk virksomhed”.

Figur 2: Fanger på gårdtur i Vestre Fængsel i december 1944, netop det tidspunkt, hvor Hermann Olesen opholdt sig i fængslet. (Foto fra Lars Ringholms bog: ”De kom til Dachau”).

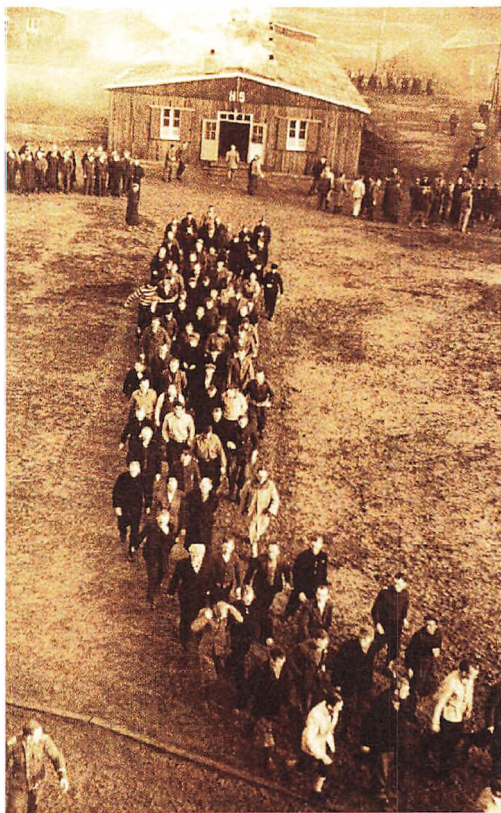
Julen 1944 fik Hermann Olesen besøg af sin forlovede, Korna. En dansk kvinde overværede besøget og skrev alt ned, hvad der blev sagt. Hun varetog sin opgave med stor nidkærhed, herunder sikrede, at de pårørende ikke afleverede noget som helst til de indsatte, eksempelvis cigaretter eller æbler.

Tiden i Vestre Fængsel bliver af Hermann Olesens cellekammerat, Arne Meier Carlsen, beskrevet som ”dræbende kedsommelig”, men med en hæderlig kost, der dog ikke var særlig spændende. Fangerne brugte tiden på at tale en masse sammen, og omgangstonen var

ligefrem og med stor ironi. Eksempelvis gav Hermann Olesens arbejde som ligkistesnedker anledning til mange bemærkninger, fx om han nu havde sikret en til sig selv, hvis det skulle gå helt galt. Men ellers beskrives tiden i Vestre Fængsel som en tung byrde med stor frygt og uvished, men som de mange rygter om de allieredes fremgang i krigen samt den grovkornede fængselshumor gjorde det muligt at holde ud at leve med.

I det anvendte kildemateriale er det lidt svært helt præcist at få styr på kronologien i de efterfølgende begivenheder. Fra Vestre Fængsel kom Hermann Olesen til Frøslevlejren i Sønderjylland, men der er flere angivelser af, hvornår dette skete. I en avisartikel fra 1985 udtaler Hermann Olesen: ”Efter jul blev jeg sammen med mange andre sendt til Frøslevlejren...”. Dette bekræftes af andre kilder. Spørgsmålet er bare, hvor lang tid, der gik ”efter jul”. Hermann Olesens cellekammerat samt en anden fange, hvis dagbog fra opholdet er bevaret, er enige om, at overførelsen skete den 6. februar 1945. Dagbogsskriveren begynder sin dagbog den 8. februar 1945, og Lars Ringholm skriver i sin bog: ”To dage før han startede sin dagbog, var en større gruppe fanger kommet på transport til Frøslev-lejren. Denne gruppe omfattede blandt andet...Arne Meier Carlsen og Herman Olsen”. Det skal bemærkes, at Lars Ringholm i sin bog konsekvent kalder Hermann Olesen for ”Herman Olsen”. Et andet sted skriver Lars Ringholm – baseret på Arne Meier Carlsens beretning:

”Den 6. februar 1945 ankom endnu en stor gruppe fanger fra Vestre Fængsel til Frøslev-lejren. Transporten foregik med kreaturvogne”. Og herefter følger Arne Meiers beskrivelse af turen. I Frihedsmuseets database over modstandsfolk, er under Hermann Olesen angivet den 7. februar 1945, som datoen for ankomsten til Frøslev.

Figur 3: Fanger i Frøslev-lejren på vej til spisning. Barak H 5 var sygebarakken. (Foto fra Lars Ringholms bog: ”De kom til Dachau”).

Ved ankomsten til Frøslev fik fangerne oplyst af lejrkommandanten, at tyskerne garanterede, at der ikke ville blive sendt flere danskere til Tyskland. Frøslev-lejren var blevet indviet i august 1944 og var et forsøg fra dansk side på at undgå deportation af danskere til tyske fangelejre. Sådanne deportationer havde allerede fundet sted med blandt andet danske kommunister og jøder. Aftalen om Frøslev-lejren var, at danske fanger skulle anbringes her, hvor forholdene for fangerne var bedre end i de tyske lejre. Lejren blev drevet af det danske fængselsvæsen, men med tyske soldater som vogtere. Aftalen var også, at danske fanger, der allerede befandt sig i tyske lejre, skulle føres til Frøslev-lejren, men denne del af aftalen overholdt tyskerne ikke.

Opholdet i Frøslev bliver beskrevet som en ”relativt god og rolig tid”. Pladsforholdene var ikke så trange, og hver fange kunne få sin egen køje. Men opholdet blev også kortvarigt, idet tyskerne også brød løftet om, at ingen danskere skulle sendes til lejre i Tyskland.

16. februar 1945 ved morgenappellen blev navnene på 253 fanger råbt op i alfabetisk rækkefølge efter efternavn. Både Hermann Olesen og hans kammerat fra Fuglebjerg, Christian Gantriis, var blandt dem, der blev råbt op og skulle af sted. Det samme var Hermanns cellekammerat fra Vestre Fængsel, Arne Meier Carlsen. Han var ellers lige ved at tro, at han slap, idet han ikke blev råbt op under bogstavet ”C”, men det viste sig, at han var skrevet med bindestreg mellem Meier og

Carlsen, og derfor først blev råbt op under bogstavet ”M”.

Efter appellen fik de fanger, der havde fået marchordre sydpå, tildelt en solid portion havregrød samt udstyret med en ekstra forsyning af mad. Herefter blev fangerne kørt på åbne lastbiler til den tyske stationsby Harrislee lige syd for grænsen, hvor de blev gennet ind i lukkede kreaturvogne med 40 mand i hver. Pladsen var så trang, at otte mand måtte stå op, når de øvrige skulle ligge ned og sove.

Hver dag under transporten fik hver fange en ration brød og pålæg, De største problemer var manglende drikkevand samt de sanitære forhold. Toget kørte meget langsomt og som regel kun om aftenen og natten, mens det holdt stille i dagtimerne. Disse timer blev oplevet som meget lange af fangerne. Toget passerede Hamborg og ankom den 17. februar til byen Celle. Her fik fangerne for første gang lejlighed til at forlade vognene og forrette deres nødtørft. I byen Fulda blev der et længe ophold, da der kom luftalarm. De øvrige vogne i togstammen var læsset med krigsmateriel og tyske soldater. På en af vognene var også placeret et antiluftskyttsbatteri, der besvarede angrebene fra de allierede fly. Hermann Olesen beskriver situationen således: *”Jeg ved ikke, hvor mange dage vi kørte, eftersom vi til stadighed måtte standse som følge af luftangreb eller ødelagte spor. Ved luftangreb søgte de tyske vagtposter i ly, fraregnet ham, der betjente luftværnskanonen for enden af tog-*

stammen, men os var der ingen, der tog hensyn til”.

Transporten til Dachau kom til at vare seks dage. Toget havde fulgt følgende rute fra Harrislee: Hamborg, Celle, Lehrte, Bebra, Fulda, Würzburg, Ansbach, Ingolstadt, Dachau. Tidligt om morgenen den 22. februar 1945, mens det endnu var mørkt, nåede toget til Dachau, hvor det tyske styre havde anlagt den første såkaldte ”arbejdslejr” allerede to måneder efter Hitlers magtovertagelse 30. januar 1933.

Opholdet i koncentrationslejren Dachau

Ved ankomsten til Dachau blev de nye fanger registreret og blev beordret til at aflevere de få ejendele, de havde haft med fra Frøslev. Herefter skulle de klæde sig af og aflevere deres tøj, som blev samlet i store sække. De fik kun lov til at beholde fodtøj, toiletgrej og hvad, de måtte have tilbage af madrationer fra rejsen. Også værdigenstande som ure og ringe skulle afleveres.

Fangerne blev herefter sendt i bad – med varmt vand – og fik raget alt hår af. Ved udgangen fra badet blev de smurt med lysol, en ildelugtende, desinficerende væske, som sved forfærdeligt. Herefter fik de tildelt fangenummer og udleveret fangetøj af meget dårligt stof. Hermann Olesen fik fangenummer ”D 141531”.

Efter denne nedværdigende behandling, hvor fangeren blev berøvet deres menneskelige

værdighed og blev til et nummer, blev de danske fanger ført til blok 19, der var placeret i lejrens karantæneområde.

Figur 4: Hermann Olesens fangenummer i Dachau. (Venligst stillet til rådighed af Ruth Lundberg).

Her skulle nye fanger opholde sig det første stykke tid for at undgå at eventuelle smitsomme sygdomme kom med ind i hovedlejren. Netop på det tidspunkt danskerne ankom til Dachau, var der en voldsom epidemi af den dødbringende plettyfus i lejren.

Danskerne blev placeret i den nederste ende af blok 19, hvor de skulle fordele sig på den minimale plads i de treetagers køjer, der stod i tre rækker ned gennem rummet. I blokken var der i forvejen andre fanger fra mange forskellige lande.

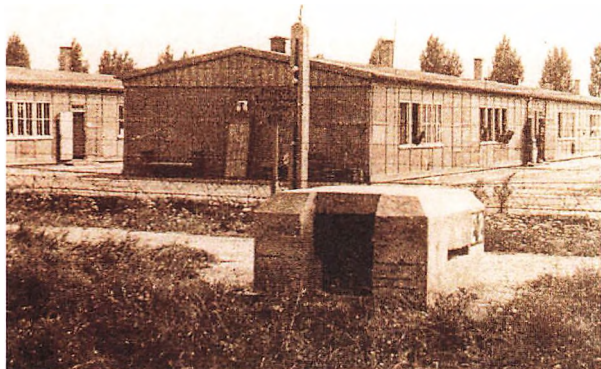
Pladsforholdene var forfærdelige. I blok 19 var der samlet omkring 1.200 fanger, og i de to rum, hvor danskerne var anbragt, måtte 380 fanger deles om pladsen. Derfor måtte der ligge op til fem mand i hver køje. Det betød, at fangerne måtte ligge hver anden med hoved og hver anden med benene i samme retning - og alle måtte sove på siden. Når de skulle

vende sig, måtte det ske samtidig. Herudover var der masser af lus, som danskerne efter bedste evne prøvede at begrænse ved at opretholde en streng disciplin med hensyn til hygiejne. En væsentlig del af tiden i lejren blev brugt til at forsøge at holde sig fri for utøj. Hermann Olesen beretter: "...og blandt fangerne var også nogle danske læger, så vi fik hurtigt etableret selvjustits, bl.a. holdt vi hver morgen "lusekontrol" og sikrede os der ved, at vi fik holdt omfattende luseangreb nede. Men lopperne...Jeg var længe efter befrielsen plaget på hele kroppen af de utallige loppestik, som vi fik i barakken".

I plettyfusbarakken ved siden af blok 19 var der stor dødelighed. Her anbragte man de svageste fanger, der var opgivet. Det betød, at om natten døde nogle gange op til 30-40 personer, hvis lig blev lagt udenfor i lejrgaden. Danskerne kunne hver morgen stå og se på disse udsultede lig, der blev fjernet i løbet af dagen. En morgen lå der ikke mindre end 78 lig, der ventede på at blive transporteret væk. Dette syn gjorde indtryk, og som om det ikke var nok, var der nogle af dem, der sprællede, da de fik trukket guldtænderne ud.

Kosten i lejren bestod stort set af suppe på afkog af roer, kartofler eller gulerødder. Om aftenen blev der serveret et stykke erstatningsbrød, der kunne være suppleret af et lille stykke ost eller pølse eller en skefuld marmelade. Om lørdagen fik hver fange desuden en enkelt skefuld puddersukker, og om søndagen kunne

der være nudler i suppen. Manglen på fast føde betød dårlige maver og diarré hos mange.

Figur 5: Lejrbarak i Dachau. (Foto fra Lars Ringholms bog: *De kom til Dachau*”).

15. marts 1945 skete der en væsentlig forbedring for de danske og norske fanger i Dachau. Her modtog de for første gang fødevarer fra Røde Kors, og under resten af deres fangenskab modtog de pakker så regelmæssigt, at de kunne holde den værste sult fra døren. Første gang modtog de to pakker og et otte pundes rugbrød. Pakkerne indeholdt blandt andet cigaretter, sukker, ost, spegepølse, smør, marmelade, sardiner, havregryn og en dåse svinekød. Hermann Olesen beretter: *”Vi sultede konstant, men de ”Røde Kors”-pakker, som vi modtog, var en meget stor opmuntring, bl.a. lærte jeg hurtigt at lave nogle ret så delikate frikadeller på kakkellovnen af havregryn og kogt svinekød”*.

Udover fødevarerne indeholdt pakkerne som nævnt også cigaretter, og det gav danskerne nye muligheder. Cigaretter var i høj kurs i lejren, og for dem kunne man bytte sig til eller købe andre ting, eksempelvis medicin. Men Røde Kors-pakkerne gav også problemer. Nogle af fangerne fra andre lande, der ikke modtog pakkerne, benyttede enhver chance til at stjæle af det eftertragtede indhold. Men også indbyrdes blandt danskerne blev der stjålet, specielt af cigaretterne, der var ”hård valuta” i lejren.

Situationen for danskerne i lejren var nu betydelig bedre, og tillige havde der i længere tid gået rygter om, at danskere og nordmænd skulle evakueres fra lejren i svenske Røde Kors-busser. Rygterne blev forstærket af, at fangerne for første gang siden ankomsten blev sendt i varmt bad, samt at de fik udleveret nyt tøj fra Røde Kors.

23. marts 1945 blev fangerne kommanderet til lejrens store appelplads. De hvide svenske Røde Kors-busser kørte ind i lejren, og evakueringen begyndte. 30 dages ophold i Dachau var slut.

Danskerne var trods barske oplevelser heldige. For det første var deres ophold i Dachau så kortvarigt, at de ikke nåede at komme ud af karantænebarakkerne. Dermed slap de for det hårde fysiske tvangsarbejde, som mange andre fanger måtte udføre i eksempelvis stenbrud. For det andet var næsten alle unge og i

god form og fysik, da de kom til lejren, og trods et kalorieindhold i lejr føden på 900-1000 kalorier om dagen, nåede ingen af dem at bukke under af underernæring og manglende modstandskraft. Den sidste uges tid blev den utilstrækkelige kost desuden suppleret af indholdet i Røde Kors-pakkerne.

Fra Dachau over Sverige til Fuglebjerg

De hvide busser kørte ikke fra Dachau i én samlet konvoj. Busserne måtte ikke køre om natten, og da der ikke var plads nok til at alle kunne sove i bussen, slog nogle fanger sig ned i en skov nær bussen. Selv om det kun var marts måned, nød fangerne at kunne sove i fri luft og uden pladsproblemer. Efter et døgn tid nåede bussen frem til bestemmelsesstedet, som var koncentrationslejren Neuengamme ikke langt fra Hamborg. Danskernes skuffelse var stor. De havde troet, at de var på vej hjem eller til Sverige, og de vidste ikke, at den svenske greve Bernadottes aftale med tyskerne alene gik ud på, at alle danske og norske fanger fra alle koncentrationslejre skulle samles i Neuengamme.

Selv om danskerne var skuffede, var det dog en trøst, at de nu var samlet og var undergivet kontrol af Dansk Røde Kors, men de var stadig tyskernes fanger.

I Neuengamme fik Hermann Olesen lejlighed til at sende et "livstegn" hjem til Fuglebjerg. Han beretter: "*Her fik jeg lejlighed til at stikke en seddel med Gantriis' og mit navn i hån-*

den på en "Røde Kors"-lotte, som også sørgede for, at der hjemme i Fuglebjerg kom besked om, at vi var i live endnu".

Danskerne blev i Neuengamme indkvarteret i barakker, der var lige så beskidte som dem i Dachau. Men takket være Røde Kors-pakkerne var danskerne stort set selvforsynede med fødevarer. Så selv om situationen var forbedret i forhold til Dachau, befandt danskerne sig fortsat i en koncentrationslejr med alle de uhyggelige oplevelser, som det indebar. Eksempelvis så danskerne de fanger, der vendte tilbage til lejren efter at have været på såkaldt "udekommando". De var stærkt medtagne og nedbrudte af sult og det hårde arbejde, som de havde udført under slavelignende forhold. Et andet eksempel var i slutningen af marts, hvor barakken ved siden af danskernes barak skulle tømmes, og her blev nogle af danskerne beordret til at hjælpe. I barakken lå der døde, døende og alvorligt syge fanger, og der var en ubeskrivelig stank derinde. De døde var gemt væk under køjerne, så de levende kunne få deres madrationer. Hermann Olesen beskriver det således: "*I slutningen af april blev bulderet fra fronten tydeligere og tydeligere, og allierede flyvemaskiner, der kredsede over lejren, lod os forstå, at nu var en afslutning forestående – og pludselig blev der travlhed i lejren, hvor vi havde været med til nat efter nat at fjerne døde fanger, der blev pakket ind i tæpper og gemt, så "Røde-Kors"-rationerne ikke blev reduceret. Nu skulle der ryddes op, inden de allierede nåede frem".*

Modsat i Dachau blev danskerne således i Neuengamme sat til forskellige opgaver, eksempelvis også sortering af brugt fangetøj. Nogle af dem var også lige ved at blive sendt til Hamborg for at hjælpe med at rydde op i den sønderbombede by.

En dag i april kom den svenske greve Bernadotte på besøg i Neuengamme, og fangerne var klar over, at der igen var noget i gære. Der gik heller ikke lang tid før evakueringerne begyndte, og nu var målet væk fra Tyskland til Sverige via Danmark. Evakueringen skete i hvide busser i løbet af få dage, og de friskeste fanger blev forberedt på, at de måske skulle forlade Neuengamme til fods, idet der ikke var hvide busser nok. Busserne kørte i pendulfart mellem Neuengamme og fyrst Bismarcks slot Frederichsruhe i Sachsenwald, hvor der var etableret hovedkvarter for evakueringen. Den 20. april 1945 blev de sidste danskere evakueret fra Neuengamme - samme dag som Hitler havde fødselsdag. Der blev udleveret endnu en Røde Kors-pakke, denne gang amerikanske pakker med anderledes indhold. Der var blokchokolade, tunfisk og Nescafé. Specielt det sidste var noget danskerne ikke havde smagt siden besættelsens begyndelse i 1940.

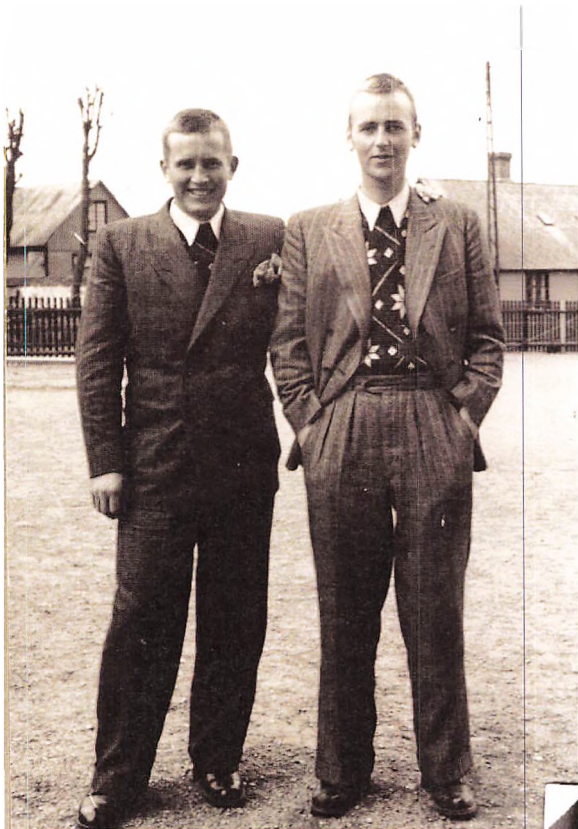
Efter en overnatning ved Frederichsruhe gik turen mod den danske grænse, hvor en stor menneskemængde havde taget opstilling for at modtage busserne, der blev modtaget, som om de var befriere. Hermann Olesen og Chri-

stian Gantriis kom med en hvid bus, hvis chauffør var Kaj Jensen, der var en velkendt DSB-chauffør fra Skælskør. Undervejs mødte man også en anden bus med E-nummerplade fra det daværende Sorø Amt. Denne bus havde Helmuth Petersen fra Fuglebjerg som chauffør, og han og Hermann Olesen blev senere genboer.

Figur 6: Fem "Røde Kors-busser" fra det daværende Sorø Amt fotograferet ved Skælskør Station. Det er Helmuth Petersen længst til højre. Hans bus har indregistreringsnummer E 13.813. Der var kun 39 svenske busser til rådighed, og da evakueringen pludselig skulle gå stærkt, blev 133 danske busser gjort klar og sendt sydpå. (Foto: Skælskør Lokalarkiv).

Hermann Olesen mente, at han nåede Sverige den 28. april. Fra Korsør forgik transporten med tog: *"...og det var meget fristende at hoppe af i Slagelse, men vi havde fået at vide, at blev vi fanget af tyskerne igen, var vor skæbne beseglet"*.

Figur 7: Hermann Olesen til venstre ankommer til Helsingør 9. maj 1945 sammen med en kammerat fra Dachau, Peter Rødbro fra Randers. (Foto venligst udlånt af Ruth Lundberg).

I Sverige kom danskerne blandt andet under lægebehandling. Ud fra et bevaret "Rundeskjema" i Hermann Olesens scrapbog, tyder det på, at han var i en lejr i Båstad, og her var han blandt andet været gennem en tuberkuloseprøve den 3. maj. Mens Hermann Olesen var i Sverige kom befrielsesbudskabet den 4.

maj om aftenen, og herefter gik turen til Danmark, hvor han ankom til Helsingør 9. maj. 10. maj om morgenen kom Hermann Olesen til Slagelse med et posttog. Her lånte han en cykel af Christian Gantriis' far og kørte mod Fuglebjerg. Ved Katrineholm mødte han Korona, som telefonisk havde fået i vide, at Hermann var på vej, og derfor cyklede ham i møde.

Figur 8: Hermann Olesens ankomst til Fuglebjerg 10. maj 1945. Han står på ladet på den bageste lastbil fra vognmand Poul Andersens. På den forreste lastbil står en person og filmer modtagelsen. Denne film er udgivet af Næstved Arkiverne (F 187). (Foto: Venligst udlånt af Ruth Lundberg)

Umiddelbart efter blev de samlet op i vognmand Poul Andersens lastbil, som borgere i Fuglebjerg havde pyntet med grene og dannebrogsgflag. Hermann Olesen beretter: *...og jeg holdt et indtog i byen som en konge..*" 40 år efter fortæller han, at det var den bedste dag i

hans liv, trods mange andre gode og lykkelige dage siden.

Hermann Olesen vendte efterfølgende tilbage til sit job i Fuglebjerg Maskinsnedkeri og Ligkistefabrik, hvor han nåede at arbejde i 43 år indtil 1987. Desuden involverede han sig i flere ting i Fuglebjerg, primært inden for idræt, forsvarsbrødrene og hjemmeværnet.

Han døde 23. november 2000, 78 år gammel.

Konklusion

Hermann Olesen kom ikke til at deltage i nogle af de våbenedkastninger, som hans kammerat Christian Gantriis havde talt om, da han i efteråret 1944 spurgte, om Hermann Olesen ville indtræde i en illegal gruppe, og hvor han havde modet til at sige ja til opgaven. Andre folk fra frihedsbevægelsen i Fuglebjerg-området kom senere til at deltage i modtagelsen af våben 13. april 1945 tæt på Førslev samt 14. april og 21. april på to modtagepladser ved Tystrup Sø.

Derimod blev Hermann Olesen usædvanlig hårdt straffet for en – set i den store sammenhæng – ganske lille forseelse, nemlig tyveri og kortvarig opbevaring af en tysk pistol. Naturligvis er tyveri strafbart og især under en besættelse, når man stjæler fra besættelsesmagten. Men selv under sådanne omstændigheder må flere måneders ophold i Vestre Fængsel, kortvarigt ophold i Frøslev-lejren, et par måneder i to koncentrationslejre samt transporterne mellem de forskellige steder,

siges at være en meget hård straf. En straf, der var så hård, at den ud over det halve års tid i forskellige lejre, kom til at præge Hermann Olesen resten af hans liv.

Figur 9: Hermann Olesen i mørk jakke som fanebærer ved mindehøjtidelighed i Fuglebjerg Kirke 4. maj 1985. (Foto venligst udlånt af Ruth Lundberg).

En af Hermann Olesens medfanger, provst Poul Riis fra Slagelse, formulerede det således: *"Det er min opfattelse, at det var den brutale ankomst til lejren og den første tid her, der gjorde det voldsomste indtryk på os alle sammen. Den oplevelse, at blive revet ud af sin hverdag, komme i fængslet, og så blive sat på en kreaturvogn, for at ankomme til en Kz-lejr, hvor vi blev reduceret til et fange-nummer! Det var en oplevelse, der kom til at sætte sig voldsomme spor hos os alle, og som har præget os for resten af livet"*.

Kilder:

- Hermann Olesens scrapbog: "Fra Idræt og K.Z. Lejren m.m. og Krigen 1940-45". Velvilligt stillet til rådighed af datteren Ruth Lundberg.
- Anders Bjørnvad: Hjemmehæren. Det illegale arbejde på Sjælland og Lolland-Falster 1940-45 (1988)
- Lars Ringholm: De kom til Dachau. Beretningen om de 361 danskere, der i krigens sidste måneder blev deporteret til den tyske KZ-lejr Dachau (1997).
- www.modstand.natmus.dk
- Diverse materiale om Hermann Olesen i Fuglebjerg Lokalhistoriske Arkiv

Rytterskolen i Hyllested - og dens beboere

af Jørn Nielsen

Ordet rytterskole opfattes af de fleste som en rideskole eller noget der har med heste at gøre. Det har det imidlertid ikke, men er blot en forløber for den almindelige folkeskole, oprettet under et rytterdistrikt.

Når overskriften er "Rytterskolen i Hyllested - og dens beboere", kunne det for selve bygningsbeskrivelsen have været en hvilken som helst rytterskole et sted i landet, idet de i alt 244 rytterskoler er bygget ud fra samme tegning.

Kong Frederik den Fjerde havde igennem sin regeringsperiode gjort sig temmelig upopulær, da han havde brugt mange af borgernes penge til at føre krig for, "Store Nordiske Krig", og landet havde desuden været igennem en langvarig epidemisk sygdomsperiode, som også var meget kostbar.

Efter den seneste krig med svenskerne besluttede kongen at oprette 12 rytterdistrikter, jævnt fordelt over hele landet. Disse rytterdistrikter kan sammenlignes med de nuværende garnisoner eller kaserner, og soldaterne herfra havde også en funktion som ordenshåndhævere. Derfor var det en fordel, at bondedrenge, der blev indkaldt som soldat, også kunne læse og skrive lidt, ud over at slå med stave, skyde og svinge sablen.

Indtil 1721 foregik den sparsomme undervisning med degnen som underviser med den tilfældige viden, han havde om sin katekismus. Salmever og katekismus var stort set det eneste pensum, børnene skulle igennem. Udenadslære, ofte ved hjælp af spanskrøret.

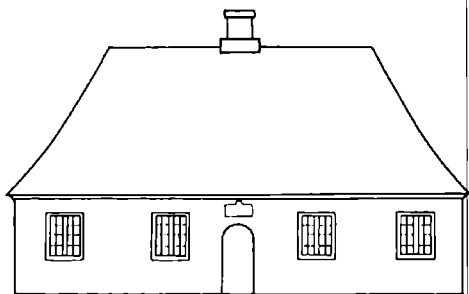

Kong Frederik den fjerde

For at gøre noget for folket og derved genoprette sin popularitet befalede kongen, at der under hvert af de 12 rytterdistrikter i hele landet skulle bygges 20 skoler, som skulle være den mest statelige bygning i byen, og

han satte straks sine embedsfolk i gang med at planlægge byggeriet af skolerne.

En af disse 20 rytterskoler under Rytterdistrikt Antvorskov blev bygget i Hyllested. Det er den hvide bygning over for kirken, ikke at forveksle med den i 1901 opførte forskole ved Jellingevej, hvor 1.-3. klasserne fik deres grundlæggende undervisning. Som et kuriosum kan nævnes, at der i Hyllested også var en friskole fra 1880 til 1905. Den blev etableret på initiativ af smed Johannes Vedel i protest mod den dygtige lærer Jacobsens strenge, men effektive undervisningsform.

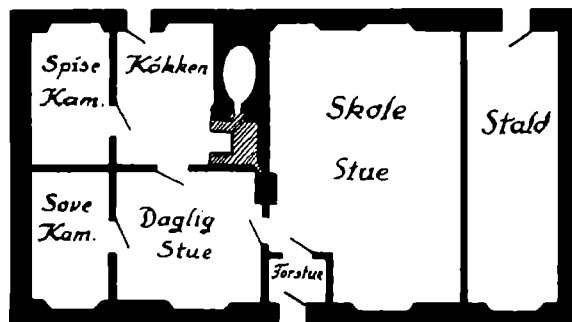

Facaden mod syd med tavlen over indgangen

Da planerne lå færdige fra embedsmændenes side og godkendt af kongen, så de således ud: Længden af bygningen skulle være 21 alen, svarende til 9 fag, som omregnet er 13,18 meter, 7,53 meter og højden fra gulv til bjælkerne skulle være 4½ alen svarende til 2,82 meter. Gesimsen, som er den fremspringende

kant under taget, skulle være ½ alen høj svarende til 31 cm.

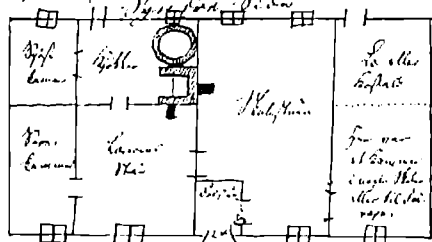
Murene var 2 sten tykke og fuget udvendigt

Grundplan af Fr IV' Skoler.

mens de var pudsede og hvidtede indvendigt. Stenene, der blev brugt til de udvendige mure, var små brændte Flensborg mursten, hvor imod der til de indvendige mure og skillerum blev anvendt soltørrede, ubrændte sten. Når de blev benævnt som små sten, er det den størrelse, som er almindelige i dag, i modsætning til for eksempel munkesten, som er meget større. Bageovn, skorsten og alle gulve blev muret af brændte Flensborg mursten. Det høje tag med skrå gavle, kaldet valmtag, var dækket med røde Flensborg tegl. Disse holdt i omkring 100 år og blev udskiftet i 1825 med stråtag. Ved den senere tilbygning af den nye skolestue i 1915 trængte stråtaget til at blive udskiftet, så hele huset fik nyt rødt tegltag, og vendte således tilbage til det oprindelige bygningsmateriale og udseende.

2. Skolebygningen, en del oprindelig Skolefant.
 Rumme og alle Løkkeholer fejte fordeling var færdig, og
 som følgende Opriktning er beskrevet

Fra en gammel embedsprotokol

Den oprindelige embedsmandstegning

Teglværket og det øvrige udvendige træ var norsk tømmer, mens de udvendige dørkarme og vinduerne var af egetræ. Loftet var "furedele", som var kraftige fyrretræsplanker. Hele huset havde tre yderdøre og fem inderdøre. Der var i alt otte vindueskarme med to rammer i hver. I hver ramme var der 24 blyindfattede ruder, altså 384 ruder at pudse. Indvendig var vinduerne malet røde og udvendig perlegrå. Uden for vinduerne var der skodder eller lemme, der også var malet perlegrå. De skulle lukkes om natten - hed det sig i skolens reglement.

Da bygmester Laurits Eriksen, som havde alle rytterskolerne under Antvorskov i entreprise, var færdig med byggeriet, blev det synet af et råd, bestående af provst, præst og amtmand og desuden en murer- og tømremester fra København. Efter planen skulle der lægges mursten på gulvet i forgangen til skolestuen,

men der var lagt kampesten. Da rådet bemærkede det, svarede Eriksen straks, "at børnene hurtigt ville slide mursten op med deres stadike trampen". Det var sikkert mere prisforskellen, der var årsagen, men det blev accepteret.

Gennem den rundbuede yderdør i gotisk stil kom man ind i en lille forgang og derfra ind i skolestuen. For at komme ind i lærerens rum skulle man gennem skolestuen eller benytte køkkendøren. Lærerens rum bestod af stue, soveværelse, køkken og spisekammer, hvoraf ingen var særlig store. Det var ikke den store luksus efter nutidens opfattelse, især da nogle af lærerne havde mange børn. Der var en åben skorsten i køkkenet, hvorfra der blev fyret i bilæggerovnen, som opvarmede både lærerens rum og skolestuen.

I det yderste fag mod øst, ved siden af skolestuen, var der plads til køer og får, og da der oprindeligt ikke hørte jord til skolen, var der ikke brug for større udhus. Brændsel, som for det meste bestod af tørv, blev opbevaret på loftet.

Kongen besluttede at opsætte en mindeplade på alle rytterskoler for at gøre det kendt, at det var ham, der havde ladet skolerne bygge. Tavlen i Hyllested var oprindeligt over indgangsdøren mod syd, men da døren i 1846 skulle gøres højere, blev den flyttet hen over den nye dør, der i mellemtiden var lavet i gavlen mod kirken. Her var den indmuret indtil ombygningen i 1925, hvor den blev

flyttet hen over indgangen til elevernes spise-stue. Senere blev den flyttet til den nuværen-de plads, som er temmelig tæt på dens oprin-delige placering i 1721. Af fagfolk betegnes pladen i dag som meget velholdt og godt indmuret, i modsætning til pladerne på mange andre rytterskoler. Den har 4 originale kram-pehuller og består af meget lysegrå sten, som tidligere havde en blåmalet grat. Teksten er i 1980'erne pænt optrukket med sort farve. Op-lysninger om, at tavlerne skulle være fremstil-let af gotlandsk sandsten kan ikke bekræftes, tværtimod gør Danmarks tab af gotlandssten-lejerne ved Brømsebrofreden i 1645 og de senere næsten uafbrudte krige med svensker-ne det næsten utænkeligt, at der skulle ske nogen samhandel mellem de to lande. Ekspert-ter vurderer, at stenen er den såkaldte Bremer sandsten, som blev udskibet fra Bremen.

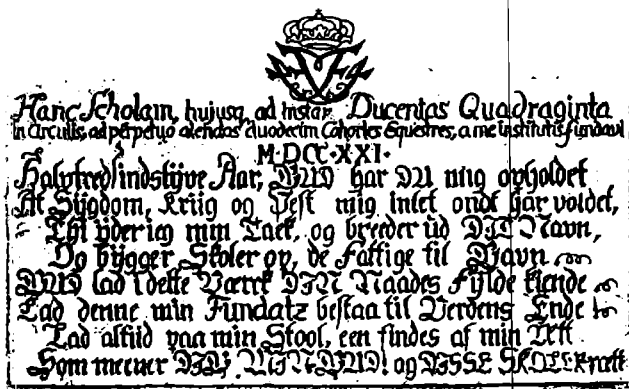
Denne sandsten er opstået under juratiden og den tidlige kridttid. Under kongens mono-gram blev indhugget følgende tekst, oversat fra latin:

I året 1721 har jeg grundlagt denne skole og i lighed med den, 240 i de distrikter, som er opret-tet af mig til stadig at underholde 12 rytterska-droner. MDCCXXI (1721).

Længere nede på tavlen er indhugget med gamle gotiske bogstaver:

*Halvtredsindstyve Aar, GUD har DU mig ophol-det
At Sygdom, Kriig og Pest mig intet ondt har vol-det,
Thi yder jeg min Tack og breeder ud DIT Navn,
Og bygger Skoler på, de Fattige til Gavn
GUD lad i dette Værck DIN Naades Fylde kiende
Lad denne min Fundatz bestaa til Verdens Ende
Lad altid på min Stool, een findes af min Ætt
Som meener DIG MIN GUD! og DISSE SKOLER
rætt.*

Fra 1848 lejede skolen et lille stykke jord ved kirken af Holsteinborg Gods. Lejen var 24 skilling pr. år samt alle offentlige afgifter. Det blev benyttet som legeplads for børnene, men var ikke længere sikker for trafikken på Venslevvej, som var stadig stigende. Oprindeligt gik der en vej fra Hyllestedvej, gennem sko-lens gårdsplads, til Venslevvej. På grund af den voksende trafik, blev der i 1932 sat bomme op ved Hyllestedvej og ved Venslev-vej, ind mod skolen. Samtidigt blev der ind-rettet en legeplads inden for afspærringen, syd for det gamle bøgetræ, og kontrakten med Holsteinborg blev opsagt.

Stentavlen i Hyllested, som kongen lod opsætte til ære for sig selv

Men uden lærere, ingen skole. Den første egentlige landsdækkende, men ret simple skolelov, fik vi i Danmark i 1739, men da havde Hyllested allerede haft en skole siden 1720. Den unge student Oluf Rasch fik embedet efter endt studentereksamen og flyttede ind i et gadehus, kaldet "Hans Fryds Rytterhus", som lå lige syd for kirken. Det var på sognepræst Otto Ferslevs initiativ, der blev indført undervisning i Hyllested, men der var ikke bevilget penge til skoleholderens løn, så præsten måtte rundt og nærmest tigge lidt korn hos bønderne, så skoleholderen kunne overleve, om end i stor armod. Det var vanskeligt for bønderne at forstå, at deres børn havde brug for at få lidt lærdom, og sværest var det at acceptere, at de skulle undvære børnenes arbejdskraft i den tid, undervisningen varede.

Skolen set omkring år 1900. Den lille legeplads skimtes foran kirken.

Omkring 1721 kunne studenten Oluf Rasch og hans unge kone flytte ind i den nye statelige rytterskole, og nu var der bevilget penge til løn til skoleholderen. De fik desværre ikke lov til at nyde deres store lykke, for den unge hustru døde i 1723 og blev begravet den 11. august. Den 5. september 1723 blev deres datter Ulrica døbt, så det er rimeligt at tro, at moderen døde i barselssengen. Fadderne var "Provstens Stats-Møe"¹ fra Kvislemark, Monsr. Toxverd på Fyrendal, præstekonen og degnekonen i Hyllested. Oluf Rasch måtte afslutte sin gerning som skoleholder kort efter hustruens død på grund af sorg og døde selv året efter.

Degnen,
forløberen for
skoleholderen

¹ En "Statsmøe" eller en "Stadsmøe" er en husjomfru eller lign.

De næste par år var det Peder Mørk, der varetog opgaven som skoleholder, hvorefter en "hæderlig studiosus" ved navn Rasmus Switser overtog embedet. Efter ham blev Johannes Lerche kaldet til skoleholderembedet i Hyllested, men fra 1793 blev hans stillingsbetegnelse ændret til skolelærer og kirkesanger. Som supplement til lønnen var skolen tildelt to jordlodder, kaldet degnens og skolens lod. De bestod af 104.030 kvadratalen, ca. 7,5 tdr. land jord, der lå som nabo til universitetets lod, det nuværende Hyllestedvej 55 ved Hårlev. Lerche havde modtaget sin lærdom af sin far, som var skoleholder i Menstrup, og efter endt "uddannelse" fik han stillingen som skoleholder i Høve og derefter i Hyllested.

Det var provsten, der skulle vurdere og ansætte lærerne på rytterskolen, og her skal citeres et par af disse vurderinger:

"Hvad hans kundskaber i kristendom angår, da kan jeg ikke nægte, at han har vist prøver for mig på, at han er meget godt skikket til at gøre ungdommen denne vigtige sag ret fattelig og forståelig. Angående skrivningen, da er bogstaverne ganske tydelige og fattelige, og i det jeg har prøvet ham, har han intet fattedes på bogstaveringen. Angående regning, da tilstod han, at det havde han glemt."

Det var måske også lidt småt med hans pædagogiske evner, for han var kun ansat i 3 år. Hans efterfølger fik følgende vurdering:

"Han skriver lovligt men regner intet. I bogstavering var manden ikke stiv, thi i hans ansøgning på 11 linier er der 20 stavfejl."

Begge disse mænd blev ansat som skoleholdere.

Rytterskolen fra omkring år 1900

Student Peter Frederik Fasmer kom til Hyllested fra Valsøllille den 3. januar 1823. Han er født i Bergen i Norge og på grund af sin herkomst, blev han kaldt Nordmand Fasmer. Sammen med sin hustru Juliane Henriette Ingversen fik han 12 børn, hvoraf de 8 døde som små på grund af manglende pleje. Fasmer havde en dårlig økonomi, og begge forældre var dovne, så hjemmet så ynkeligt ud. Efter folks beretninger har hans kone ligget nøgen i barselsseng på de bare strå, indtil naboer forbarmede sig over hende og gav hende en dyne. For resten var hun en lige så dårlig husmoder, som han var husfader, så derfor var der her i den kongelige rytterskole et skrækeligt svineri. Som eksempel herpå brugte man spisekammeret som lokum, og det var endda ikke altid man nåede helt derud. Hans efterfølger, lærer Jacobsen har fortalt, at da han kom hertil, var vægge, gulve og alt andet gennemtrukket med urenlighed, så man

ikke kunne være her for stank, hvis vinduerne var lukket. I åndelige henseende fornægtede Fasmer heller ikke sin norske herkomst. Han var stivsindet, djærv, hidsig, stolt og grov, hvilket gav mange forargelige episoder i samarbejdet med præsterne. Efter hvad Fasmer selv fortæller, gav han adskillige gange bønder nogle på hovedet, hvis de kom til ham med problemer om børnene, de ville diskutere. Allerede ved sin ankomst til Hyllested var han forfalden til druk, og det blev ikke bedre med tiden. Han lod ofte børnene passe sig selv halve dage, mens han sad inde hos sig selv og drak. Når han så kom tilbage, pryglede han eleverne gudsjammerligt. Efter endnu en gang at have været til "skandale og forargelse" blev han afskediget den 5. september 1844, men han nægtede at flytte fra skolen. Hans efterfølger, lærer Jacobsen havde dels medlidenhed, og dels var han bange for ham, så han måtte leje sig ind hos en bonde, indtil

Lærer Adolph
Jacobsen

Fasmer tog sig sammen til at flytte ind i det værelse i fattighuset, der var indrettet til ham.

Her fordrev han tiden med at lave papæsker, som han forærede til byens koner, som til gengæld bød på lidt mad og et par drammer. Fasmer døde i dyb armod den 14. marts 1864, 69 år gammel.

Med de skiftende lærere blev der føjet nye fag til udhuset, der lå langs Venslevvej, så det ved ombygningen i 1925 efterhånden var på 11 fag.

Adolph Jacobsen, nok den mest bemærkelsesværdige og navnkundige lærer, Hyllested har haft, var en direkte modsætning til den iltre nordmand, han afløste. Han er født på Langeland og arvede sin fars lyst til at blive lærer. Jacobsen blev skolemester i Hyllested den 24. september 1844 efter først at have været privatlærer for birkedommer Lunds børn på Holsteinborg egnen. Han betegnes som intelligent og initiativrig og brugte disse evner til at ændre på undervisningen, således at børnene fik åbnet øjnene for naturens liv og skønhed ved fodture og sans for det danske sprog gennem poesien. Som supplement til elevernes "motivation" havde han dog også spanskkrøret, som han brugte flittigt, da han var meget streng og krævende. Hans konsekvente opdragelsesmetode medførte protester fra nogle forældres side, idet de ønskede en mildere og mere grundtvigiansk indstilling til kristendommen. Da disse krav ikke kunne opfyldes med Jacobsen som lærer, blev Hyllested Friskole oprettet i 1880. Den fik til huse i det nuværende Hyllestedvej 39 og blev

nedlagt, da Jacobsen stoppede som lærer i 1905. Det sårede Jacobsen, og måske aller- mest, at hans gamle elev, smed Vedel var en af initiativtagerne til oprettelse af friskolen. Vedel havde ellers lovprist Jacobsen, kaldt ham formidabel som lærer og tilskrevet ham hele æren for sin gode karriere, så det virker lidt paradoksalt.

Skolen blev jævnligt visiteret af sognefor- standerskabet og dets visitator Brasen skrev: "Anno 1845 den 15. maj besøgte jeg Hylle- sted skole, som i den korte tid, lærer Jacobsen der har været ansat, har gjort betydelige frem- skridt. Af lærerens duelighed og nidkærhed i sit kald, lader jeg således vente, at skolen fremdeles vil gøre glædelig fremgang."

Efter nogle notater, som ikke er citeret her, skriver samme visitator: "Anno 1856 den 29 maj visiterede jeg Hyllested skole og fandt undervisningens tilstand, i enhver henseende, fortrinlig god, hvorfor jeg ikke kan andet end bevidne læreren min største påskønnelse."

Adolph Jacobsen udviklede hele tiden sin viden indenfor naturkundskab, sprog og hi- storie, blev udsendt til udlandet på studieture af ministeriet, skrev flere bøger til undervis- ningsbrug og holdt mange foredrag. Måske inspireret af lærer Christian Rom, der opfordrede andre lærere til at etablere spare- kasser rundt om i landet, fik Jacobsen den 19. oktober 1867 bevilling til at oprette "Spare- og Laanekassen for Hyllested, Haarslev og Tingjellinge Sogne." Den tog senere navne- forandring til "Haarslev Sparekasse". Jacob- sen blev formand og forretningsfører for spa-

rekassen og i sin beretning og afleveringen i 1893 indestod 300.000 kr. og sparekassen ejede selv 15.500 kr.

Jacobsen sagde ved den lejlighed: "Det vil gøre mig ondt, hvis jeg lever den dag, at den- ne kapital ikke for en stor part kommer Hyl- lested Sogn til gode". Det var således Jacob- sens ønske, at han ikke oplevede den ynkelige skæbne, Haarslev Sparekasse fik 140 år sene- re.

Jacobsen havde inddraget og opdyrket et stykke af den byjord, der ligger på den anden side af gårdspladsen. Her blev dyrket grønt- sager og plantet nogle frugttræer, som til- sammen kunne spare på husholdningspenge- ne. Der var nogen utilfredshed blandt andre borgere fordi han stjal jord fra byen, men det tog Jacobsen ikke så højtideligt, og han var smart nok til at få sognerådet til at give sig 200 kroner for opdyrkningen, da han flyttede. Jordstykket blev indlemmet i skolens parcel og Jacobsen havde samtidigt givet de to efter- følgende lærere fidusen, idet de også tog et stykke jord hver. Jacobsen fik sin afsked i 1894 og blev ved den lejlighed tildelt ærestit- len af kammerråd, men han sagde nej tak til at modtage Ridderkorset, med den begrundel- se, at når selv kongens staldkarle modtog dette, var det ingen ære.

Afløseren var Peter Frederik Larsen Roland, som kom fra Ladby og fik sin seminarieud- dannelselse på Jonstrup Seminarium, hvorfra han blev dimitteret i 1888 med hele 196 po- int, hvilket gav ham 1. karakter.

Lærer Rasmussen underviser i skolestuen fra 1925

Da forskolen på Jellingevej blev oprettet i 1901, blev han forfremmet til værdighed for denne, hvilket vil sige førstelærer. Han var med i bestyrelsen for Haslev Seminarium, men ellers var han ikke interesseret i offentlige hverv. Ved sin afsked i 1926, efter 32 år som lærer, fik han et maleri som gave af byens borgere. Mens Roland lå døende på grund af alderdom, blev hans søn Knud ramt af en alvorlig infektionssygdom og blev indlagt på Oringe Hospital. Roland spurgte flere gange om dagen, om Knud var død. Da der i 1942 blev svaret ja til dette spørgsmål, gik der kun kort tid, før Roland også døde.

Det blev besluttet at foretage en gennemgribende restaurering af skolen, så man kunne få bedre forhold for både lærere og elever. I 1925 blev det efterhånden 11 fag lange udhus revet ned til grunden og på den gamle udhus-

tomt blev der bygget indgang, skolestue, spisestue for eleverne, toiletter, vaskerum, hønseshus, brændselsrum, foderstofrum, vognport og stald.

Lærer Peter Frederik Larsen Roland

Alt sammen i den fløj, der i dag ligger langs Venslevvej. Den gamle skolestue og indgang blev inddraget i lærerboligen, så hele den øst-vest liggende fløj blev bolig, som det i øvrigt er i dag. Den nye skolestue blev indrettet med solide to-mands pulte, en stor vægttavle, de nødvendige landkort samt et skab til skolens bogsamling, der efterhånden talte 180 bind. Der blev etableret skorsten og indlagt elektrisk lys. Da der i 1927 blev lagt tegltag i stedet for strå, blev der samtidigt bygget kvist på

beboelseshuset og indrettet yderligere et værelse på første sal. I 1932 blev der indlagt vand på skolen. En brønd på forskolens grund leverede vandet ved hjælp af en elektrisk drevet centrifugalpumpe. Der har aldrig været gymnastiksal på rytterskolen, så man benyttede forsamlingshusets store sal, som var udstyret med gymnastikredskaber. Da den høje bygning i forskolen blev bygget i 1942, benyttede man denne gymnastiksal.

Lærer Laurits Vilhelm Rasmussen

I 1926 blev lærer Laurits Vilhelm Rasmussen kaldet til rytterskolen i Hyllested som første-lærer. Han krævede en vis respekt af sine elever, som skulle neje eller bukke, hver gang, de så ham, uanset om det var 10 gange på en dag. Rasmussen var en meget streng

lærer, som havde hele to spanskrør stående til hjælp for disciplinen, men flere elever har senere sagt, at de var glade for bogstaveligt talt at få faget regning pisket ind. I 1955 blev Rasmussen syg af bronchitis og måtte stoppe med at undervise. Præsten Ove Højland trådte ind som underviser, indtil man fandt en ny lærer. Lærer Rasmussen og hustruen Rigmor Augusta flyttede til Odense.

Lærerparret Judith og Halvor Christensen flyttede herefter ind i skolen, hvor Halvor Christensen underviste eleverne, indtil Centralskolen i Dalmoose blev indviet.

Indtil 1965, da eleverne flyttede til central-skolen, havde lærerne pligt til at bo på skolen. Derefter blev den brugt som tjenestebolig for skolelærer Dorte Marquard og hendes familie. Den 20. januar 1970 købte de skolen for 100.000 kr., og den har siden været i privat eje.

Artiklens forfatter, fotograf Jørn Nielsen, købte huset i 1997 på grund af den spændende arkitektur og historie, og tilføjer, at det har været en stor oplevelse at bo her og "møde" de næsten 300 år gamle nisser og genfærd, der helt sikkert er i huset. Jørn Nielsen solgte Rytterskolen i 2014 og har i de forløbne 17 år nedskrevet hundredevis af sider, fotograferet nutidens Hyllested og indsamlet lokalhistorisk materiale fra nær og fjern. De nutidige billeder af skolen og mindetavlen er optaget af forfatteren.

Rytterskolen i dag, set fra sydsiden

- og fra Venslevvej, bygningen fra 1925

Staffenstrup og dens beboere

af Bertel Hansen

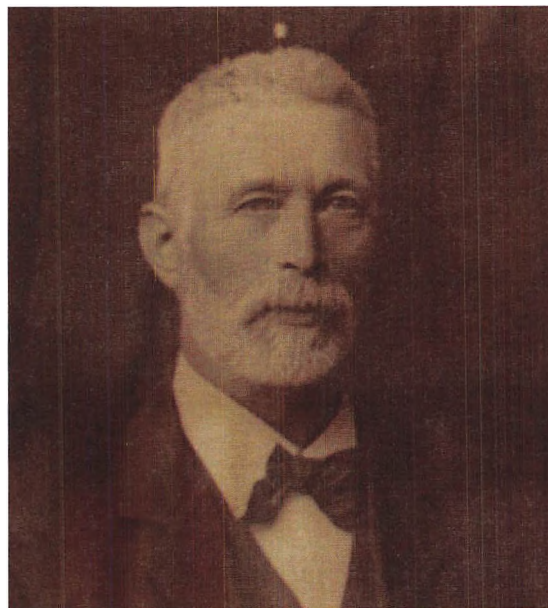

Staffenstrup, Næstved Landevej 4, 2014 (Foto Bertel Hansen)

Syd for Næstved Landevej ved grænsen mellem Fuglebjerg og Førsløv sogne ligger landbrugsejendommen Staffenstrup. Navne med endelsen -strup er normalt forbeholdt udflytterlandsbyer fra vikingetiden. Noget sådant er der ikke tale om her. Der er tale om et oprindeligt fæstehus, som ligger langt ude på den åbne mark, som har fået påbygget en førstesal og opført driftsbygninger, og som siden har forøget sit areal med tilkøbte jordlodder.

Ludvig Beck, der var forstander på Holsteinsminde fra 1923 til 1933 og derefter oprettede Barnets Højskole ved Hindholm i

1934, har i 1935 skrevet om Staffenstrup i skriftet "Hjort og Hind". Han fortæller, at han sidste vinter har besøgt gamle Karl Hansen, "som nu er borte med alle sine minder om svundne tider". Det må være den Carl Hansen, som først var rebslager på Holsteinsminde og senere blev assurancebestyrer og var medlem af Folketinget fra 1903 til 1913. Han boede sine sidste år i Lille Næstved og døde den 13. marts 1935.

Carl Hansen 1850-1935.

Ludvig Beck gengiver Carl Hansens fortælling:

”Frode Conradi arbejdede paa Holsteins Minde. Det var i de dage, da hvert Hjem - hver Gaard og hvert Hus - saa vidt muligt ved eget Arbejde og ikke ved Køb skaffede sig det fornødne til Føde og Klæder. Frode Conradi bryggede Øllet, som blev brugt paa Holsteins Minde. Humle og Byg avlede Gaarden jo selv, og Ølbrygningens Kunst forstod Frode. Det foregik i et stort Bryggerkar, som stod i Jorden omtrent der, hvor Brændehuset nu er, nær ved den gamle Brønd paa Tørrepladsen. Der var godt Medarbejde for Drengene og Lejlighed til meget Fest.

Men Frode blev gift, og en Børneflokk voksede frem, og da Anders Stephansen gerne vilde gøre det godt for ham og gerne ville beholde ham som Hjælper, byggede han et lille Hus til ham Vest for Førslev Skel, saa at Forsørgelsespligten ikke kom til at ligge paa Holsteins Mindes egen Kommune, og paa den Maade gjorde han vel baade mod Frode og mod sine nærmeste paa Egnen. - Siden drog Frode Conradi alligevel bort til Jylland og kom til at arbejde ved Bygningen af den østjydske Bane, som Englænderne byggede for os i Begyndelsen af Tredserne, og Huset stod nu til Raadighed for Holsteins Minde. -

Mathilde Schilling og Leopold Budde - foto fra slutningen af 1800-tallet.

Da saa Leopold Budde, som ved Kristian Nielsens Hjælp var bleven Lærer ved Hindholm og Holsteins Minde, skulde have Bryllup med Anders Stephansens Plejedatter Mathilde Schilling, blev der bygget en Etage paa det lille Hus, og Buddes boede der, indtil de drog bort til Jægerspris og Karise for i 1879 at vende tilbage som Forstanderpar paa Holsteins Minde.

Det kan nok ligne den muntre Budde at have skabt Navnet Staffenstrup og dermed have præget sit første Hjem med sin og hans Hustrus højt agtede og elskede Forstanders Navn, og Huset, som det nu ligger der midt i Marken, er saaledes med til at fortælle om det kraftige Samfundsliv, der i de Dage levedes paa disse Egne om Stephansen og hans Dorothea og alt det, der var vokset op om dem.”

Carl Hansens beretning er i store træk rigtig nok. Det fremgår af tingbogen, at ejendommen, som dengang havde matr.nr. 10-c af Fuglebjerg By, Fuglebjerg, var en arvefæste-ejendom under Fuglebjerggård, og at godsejer Peter Johansen de Neergaard den 15. maj 1867 solgte den til institutbestyrer Stephansen. Ejendommen var skyldsatsat til $1\frac{3}{4}$ album. Det er ikke helt klart, om ejendommen var bebygget ved købet, eller om der er tale om en parcel, som i denne forbindelse er blevet fraskilt Karlshøjgården, der har matr.nr. 10-a. Carl Hansens beretning tyder på det sidste. Men oplysningen om, at Conradi var flyttet ind, før Anders Stephansen fik skøde på ejendommen, kunne godt tyde på, at huset allerede stod der ved købet.

Navnet Staffenstrup fremgår af nyere kort. På de gamle kort i højkantsformat fra 1800-tallet er navnet anført som ”Staffelstrup”.

Frode Conradi, som Anders Stephansen angivelig byggede huset til, synes at have været en rastløs natur. Ved hjælp af folketællingslister og kirkebøger er der fundet enkelte brikker til puslespillet om hans gøren og laden. Hans fulde navn var Heinrich Frode Conradi, han var født uden for ægteskab den 23. oktober 1832 i København. Moderen hed Pauline Krentsborg, faderens navn kendes ikke. Ved folketællingen den 1. februar 1840 opholder han sig på ”Instituttet paa Fuirendahl Hovedgaard”, og ved folketællingen i 1845 er han anført som ”uconfirmeret elev” på ”Opdragelsesanstalten Fuirendal Institut på Gaarden Holsteinsminde”. Han blev konfirmeret i Førslev Kirke 1.søndag efter påske i 1848. Han kom derefter i lære på Holsteinsminde Bageri hos bagermester Christian Knudsen. Han giftede sig den 6. oktober 1855 i Hårslev Kirke med Maren Kirstine Nielsdatter, født 6. april 1833 i Hårslev, datter af husmand Niels Olsen, Hårslev. I perioden 1857 til 1874 fødte hun 10 børn, hvoraf den ene døde som spæd. Ved giftermålet og i hvert fald indtil 1857 var Conradi bagersvend i Tornemark. I 1861 boede han i Flødstrup på Fyn. I 1863 boede og arbejdede han på Holsteinsminde, hvor han var brygger. I december 1866, altså inden Stephansen fik skøde på ejendommen, arbejdede han stadig på Holsteinsminde, men boede

de på Staffenstrup med sin familie. Historien om at han skulle være rejst til Jylland for at arbejde med anlægget af den jyske længdebane, kan ikke bekræftes. I januar 1869 arbejdede han som bestyrer på fattiggården Møgel-mose ved Dronninglund i Vendsyssel. Denne bestilling har tilsyneladende været ret kortvarig. I august 1872 boede familien i Taarup ved Taulov, hvor Conradi havde ansættelse som banevogter. I 1874 fødtes en søn i Taulov, som i øvrigt fik faderens navne. Ved den efterfølgende folketælling i 1880 bor familien ikke i Taulov, og det har ikke været muligt at spore, hvad der derefter blev af familien.

Det vides ikke helt eksakt, hvornår familien Conradi forlod Holsteinsminde og dermed Staffenstrup, men det er formentlig sket i løbet af 1868. Men Leopold Budde og Mathilde Schilling blev gift den 10. maj 1869 og flyttede ind på Staffenstrup. Budde var da 33 år gammel. Under aftjeningen af sin værnepligt havde han truffet Christian Nielsen, som fik ham ansat som lærer på Hindholm Højskole, hvor han med afbrydelser arbejdede i 8 år. Disse afbrydelser bestod i deltagelsen i krigen 1864 og universitetsstudier i 1866-67. Kort efter giftermålet blev han ansat som forstander på Karise Folkehøjskole. Fra 1875 til 1879 var han overlærer på den til kong Frederik VII's stiftelse på Jægerspris knyttede sko-

le. I 1879 blev han ansat som forstander på Holsteinsminde, hvor han afløste Christian Nielsen, som ønskede at hellige sig gerningen som forstander på Hindholm Folkehøjskole. I 1897 røg han uklar med Holsteinsmindes patron, lensgreve C.C. Holstein. Han trak sig fra stillingen og etablerede børnehjemmet Himmelbjerggården, som han ledede til sin død i 1902.

Staffenstrup tilhørte som nævnt Anders Stephansen, som døde den 22. marts 1870. Så sent som en måned før, den 20. februar 1870, havde den barnløse enkemand oprettet et testamente, hvor han gjorde frøken Laurette Hansigne Franciska Sørensen, hans 59-årige husbestyrerinde, til sin universalarving, og hvor han i øvrigt indsatte forstander på Karise Folkehøjskole Leopold Budde som executor testamenti. Det tog åbenbart nogen tid at få papirarbejdet ordnet. Frøken Sørensen fik først tinglyst sin ejendomsret til Staffenstrup den 2. februar 1876. Samme dag solgte hun ejendommen til væver Lars Rasmussen, som var flyttet ind allerede året før. Lars Rasmussen kom fra Vallensved. Han var gift med Marie, og de fik sammen 8 børn, hvoraf den ene dog døde tidligt.

I 1901 solgte Lars Rasmussen ejendommen til sønnen Niels Peter Larsen, som tilkøbte

matr.nr. 10-f og derefter kunne kalde sig boelsmand.

Staffenstrup 1895, udlånt af Kirsten Nielsen.

Lars og Marie blev dog boende hos sønnen. Lars døde i 1906, mens Marie levede indtil 1926. En anden søn, Anders Peter Larsen, kom til at sætte sit præg på bybilledet i Fuglebjerg. Han var uddannet som bagersvend og nedsatte sig som bagermester på Torvet i Fuglebjerg, hvor han gennem en lang årrække drev en blomstrende forretning med bageri og konditori.

Niels Peter Larsen tilkøbte i 1911 matr.nr. 11-b, som var udstykket fra Ellebækgården. I 1913 solgte han ejendommen til Karl Julius Skaftø, som var forpagter af landbruget på Hindholm Folkehøjskole.

I 1918 købte Niels Christensen, også kendt som "Fisker-Niels", Staffenstrup. Også han købte mere jord, nemlig matr.nr. 11-i, som blev lagt til ejendommen i 1923. Det gik ikke så godt for ham. I 1928 gik ejendommen på tvangsauktion og blev købt af Niels Kristian Frausing. Han var året før blevet gift med Marie, og i 1930 fik de sønnen Boye, som siden kom til at drive maskinstation i Fuglebjerglund. Frausing ejede Staffenstrup indtil 1947, hvor Martin Rasmussen, Ellebæk, købte den. Det var dog hans bror Christian Peter Rasmussen, som flyttede ind på ejendommen. Efter sit giftermål i 1938 havde Christian erhvervet en større gård ved Randers. I begyndelsen af besættelsesperioden gik han fallit og mistede gården. Han havde ikke andre muligheder end at tage arbejde i Tyskland. Han kom tilbage til Danmark og bosatte sig i Randers med hustruen Iris, kaldet "Isse", og sønnen Peter, f. 1940. Senere boede familien på en ejendom på Hårslev Mark, inden de flyttede ind på Staffenstrup. Men "Isse" var bymenneske og brød sig ikke om at bo i beskedne omgivelser på landet. Familien flyttede derfor til Præstø, hvor hun drev forretning, mens Christian kørte rundt til landmændene og solgte staldinventar. Sønnen Peter voksede op og blev en kendt operasanger. Han gik under navnet "Peter Opera". Han boede i Hel-

lerup, hvor han var en kendt skikkelse på grund af sit festlige og muntre gemyt. Han døde i 2011 og blev bisat fra Hellerup Kirke under stor deltagelse og efterfølgende blev kisten sat ned på kirkegården i Fuglebjerg i et gravsted tæt ved familiegravstedet fra Ellebækgården.

Allerede i 1949 solgte Martin Rasmussen Staffenstrup. Og i 1951 skiftede den ejer to gange. I 1952 hed ejeren Marius Bendtsen.

Kirsten og Olav Nielsen. Foto udlånt af Kirsten Nielsen.

I 1956 købte Olav Nielsen Staffenstrup, som da havde et areal på 8,3 ha. Han tilkøbte i 1985 jorden fra naboejendommen Aldershvile, matr.nr. 11-h af Sneslev med 8,8 ha. Dermed kom ejendommen op på 17,1 ha eller ca. 31 tdr. land. Olav Nielsen døde i 2009. Hans enke Kirsten Nielsen bor stadig på ejendom-

men i skrivende stund. Hun er bl.a. engageret i 4H, hun holder mange dyr, og hun åbner gerne sin stald for børnehavebørn og andre besøgende.

Kilder:

”Hjort og Hind” 1935

Biografisk Leksikon

Kirkebøger, folketællinger og tingbøger

Oplysninger fra Kirsten Nielsen, Staffenstrup.

Oplysninger fra Knud Rasmussen, Espergærde.

Staffenstrup 2014 (Foto Bertel Hansen)

Hans Henrik Bøgh, Erik Bøgh og Fuglebjerg 1819-1899

Erik Bøgh Casino-teaterdirektør 1855-60, så Folkets Avis-redaktør, Carl kunststuderende
Af Knud Danielsen (fortsat fra Årsskrift 2014)

FUGLEBJERG SKOLE MARTS 1854

Erik Bøghs gamle skolebygning i Fuglebjerg var nu fortæret af svamp, og "det gamle Udhus ved Skolen var afbrændt". I marts 1854 kunne Kirke-og undervisningsministeriet til Skoledirektionen i Øster og Vester Flakkebjerg Herred meddele: "I Anledning af den med Directionens behagelige Skrivelse af 18de f.M. hertil indsendte Beretning om Skolevæsenets Tilstand i Ø & V Fl. Herreder i Aaret 1853 skulde Ministeriet, med Hensyn til at det heri anføres, at Skolebygningen i Fugleberg er ødelagt af Svamp, tjenstligt udbede sig Directionens Ytringer behageligt meddelte om, hvorvidt der i saa Henseende maatte være nogen Foranstaltninger at træffe."

BØGHS PINSEBESØG PÅ HOLSTEINSMINDE 4.6.1854

"Kjøbenhavn paa Urtekræmmerens Disk den næstsidste Maj 1854
Bedste Madame Stephansen!
I flyvende Fart fik vi for et Øjeblik siden den forfløjte Idee at fare ud til Dem i Pintsen og nu i den ellefte Time og det 59de Minut griber jeg Pennen og Urtekræmmerens Papir for at meddele Dem den skjæbnsvangre Efterretning at vi paa Fredag Morgen haabe at forlade Staden for ved Middagstid at være i Ringsted og saa fort videre med Extrapost, hvis vor Ven Jens (Corneliussen) ikke skulde have Tid og

Lejlighed til (at) hilse paa os der - Tusinde Hilsener og alle gode Ønsker foreløbig fra Andrea og Deres Erik Bøgh". - Måske deltog de i

GRUNDLOVSFESTEN I SNESLEV 1854

Bestyrelsen for Vælgerforeningen i Fuglebjergkredsen indbød beboerne til Grundlovsfest i Sneselev 5.juni 1854. Godt 2000 mennesker, "mest af Bondestanden", deltog. Festen åbnedes kl.4 af bestyrelsesformand Væver Hansen fra Nyrup, en til festen forfattet sang blev sunget, kredsens folketingsmand, skoleinspektør Frølund fra Christianshavn, og lærer Jensen fra Holsteinsminde talte. Efter et festmåltid i en udsmykket lade morede man sig på dansepladsen og ved forskellige forlystelser til sent på aftenen. Måske deltog Bøghs, og måske var det her

STEPHANSENS FORESLOG BØGHS GAMLE VEN KAALUND SOM LÆRER PÅ HØJSKOLEN

Hertil svarede Bøgh 1.8.1854 :
"Kjære Madame Stephansen!
Forslaget angaaende Kaalund havde ikke saa Lidet for sig; men jeg troer dog at det har mere imod sig, og jeg kan omtrent sige som Manden, der skulde bedømme den nye Opfindelse: For det første er Sagen umulig, og følgelig er "for det 2.det og 3die" overflødelige. Kaalund er

nemlig efter hvad jeg har hørt fornylig bleven udnævnt til: Forvalter ved et Teglværk!!! - Da han bestandig har ønsket at have "noget solidt under Hænder" antager jeg næsten Muurstene ligge nærmere hans Ideal end Højskoleeleverne. Hvor han skulde have underviist disse veed jeg rigtignok ikke heller, thi hans Skolekunds-kaber kan neppe være større end deres. Jeg kjender oprigtig talt ikke noget dannet Menne-ske, der har færre positive Kunds-kaber end K. og jeg antager næsten at han opgav sin Lærer-post fordi hans smaa Elever begyndte træde ham i Hælene. Ingen Lærervirksomhed vilde desuden blive det Første hos ham, thi præ(k)tisk Arbejde eller poetisk Lediggang har optaget denne Plads, og til at være det Andet troer jeg Teglværket er bedre skikket end Højskolen."

CARLS OG ERIKS STUDIEREJSER

Carls studierejse i Norge og Sverige inden for dyre-og landskabsmaleri blev afsluttet i efteråret 1854, og han gik, siger *Erik*, flittigt igang med "sit store Maleri. Det bliver meget respectabelt, og som sagt - Han kunde blive til Noget, hvis han blot kunde: ville tilgavns - Men des-værrer: han er en slet Huusholder baade med sin Tid, sine Penge og sit Mod. Naar han arbejder saa sulter han, og naar han har Mad, saa driver han, og enten er han modløs eller overmodig. I denne Tid er han flittig - det vil sige at han sulter, eller rettere sagt, at han vilde sulte, hvis jeg ikke af og til hjalp lidt paa hans Financer." Det blev dog til bl.a. maleriet "Heste og Køer i det fri" 1855 og et par andre dyrestykker og senere

hans to første skovbilleder med hjorte. Han udstillede for første gang i 1854.

Eriks rejse sydpå krævede større forberedelser og flere penge end *Carls*. Han søgte derfor Det Anckerske rejselegat og henvendte sig i den anledning til *Heiberg, H.C. Andersen* og *Chr. Winther* for at få anbefalinger, og *Hauch* supplerede helt uopfordret og meget positivt. Både *Heiberg* og *H.C. Andersen* skrev, at hans forfatterskab var så bekendt og anerkendt, at anbefalinger var overflødige, og *Chr. Winther* skrev d. 1.8.54 :

"Hr. Erik Bøgh har alt længe for det dannede Publicum aflagt saa mange og saa gode Prøver paa sit digteriske Talent, at der vel næppe kan rejses nogen Tvivl om hans Kald til Kunsten, og som humoristisk Dramatiker kan efter mit Skjøn neppe nogen af de yngre Forfattere sættes over ham. Dertil kommer, at hans Diction er i højeste Grad ægte, reen og elegant og at han i sine Frembringelser altid helst gaaer sin egen Vej. Ingen Kunstner trænger vel meer end den dramatiske Digter til at udvide sin Synskreds, optage nye, forfriskende Billeder og ved egen Erfaring see og høre hvorledes hans Kunst under forandrede og fra de hjemlige forskjellige Forhold udfolder sig. - Det vilde derfor visselig blive til Vinding baade for den danske Scene og det danske Sprog om der ved allernaadigst Bevilling af den Rejseunderstøttelse, han agter at søge om, maatte gives ham, der selv er uformuende, Lejlighed til videre at udvikle og frugtbargøre det umiskjendelige Talent, som

han hidtil selv under hemmende Forhold med saa stor Kjærlighed, saa meget Held og saa almeent Bifald har vidst at fostre og pleje. Jeg har dristet mig til at fremsætte min Mening om Hr. Erik Bøghs Betydning for den danske Scene og det danske Sprog på Opfordring, og-
saa uden en saadan vilde jeg vedgaae Ovenstaaende.
Kjøbenh. 1ste August 1854. Christian Winther.”

I disse udtalelser fik *Bøgh* ”en haardt savnet Modvægt mod min Mangel på Selvtillid”. Men da hans ansøgning var indsendt noget sent, opnåede han kun et mindre legat på 4-500 Rd. og skrev 1. aug. til *Stephansens*:

”Idag skal jeg op i Kultusministeriet for at gjøre lidt Vrøvl om et Rejsestipendium. Der er endnu 900Rd udisponerede for iaar men jeg venter alligevel ikke at nogen Part af dette beløb skulde komme mig tilgode, og det er kun for Ancienitetens Skyld jeg søger. Selv om jeg sletikke skulde faae Noget giver jeg Ministeriet en god Dag. Saa tyer jeg til min eneste Mæcen Publicum, og Casino vil ikke godt kunne nægte mig en ”Stipendieforestilling”. Jeg vilde igrunden ogsaa heller have Pengene paa denne Maade, thi dermed sparede jeg en heel Deel Trappesliden, Anbefalingsjagt og Elskværdighedsproduction for Bureokraterne - men den officielle Vej maa man jo først forsøge, og det lyder jo altid som man var Noget naar man faaer Stipendium af ”Staten” - d.v.s. Gamle Ørsted - der naturligviis forstaaer sig meget bedre paa at bedømme en Digter end ”Publicum”.

Mange Hilsener! Nu skal jeg trække i den sorte Kjole.
Deres hengivne Erik Bøgh ”

BØGH DELER SIN GLÆDE MED STEPHANSENS

”Gamle Kongevej, d.27/10.54
Madame D. Stephansen Holsteinsminde pr.
Nestved

Kjære Madame Stephansen
Af min Hr Broder erfarer jeg desværre at Deres Øje ikke for Øjeblikket befinde sig i den ønskeligste Tilstand, men desuagtet kan jeg ikke lade være at udsætte dem for en lille Anstrængelse iaften.

Historien jeg har at fortælle er kortelig den: For en halv Times Tid siden modtog jeg et Brev fra Cultusministeriet hvori det communiseres mig, at det har ”behaget Hans Majestæt ved allerhøjeste Resolution af 20de d.M. allernaadigst at tilstaae E.B. en Understøttelse af 600 Rd for under et Ophold i Udlandet navnlig i Paris og Wien at uddanne sig som dramatisk Forfatter.” - Det mig saaledes tilstaaede Stipendium er vistnok ikke stort, - man kan endogsaa sige at det ikke er tilstrækkeligt til Rejsen, men det Glædeligste ved Sagen er at det er Maximum af Stipendiesummerne der for Øjeblikket uddeles, og at jeg er den første Ikke-Student der har sejret ved Concurrencen om Rejseunderstøttelse i æstetisk Øjemeed.

En anden behagelig Nyhed fortalte min Boghandler mig igaar. Af begge mine Digtsamlinger har han kun nogle faa Exemplare tilbage og agter derfor til Juul at

udgive dem paany. "Noget" oplever saaledes 3die Oplag i 2 Aar, et Held, som til Dato ikke er blevet nogen dansk Forfatters første Digt-samling til Deel. Der er kun tre poetiske Arbejder som have haft en lignende Afsætning, nemlig Winthers bedste Digte - - og Holsts "lille Hornblæser" - - og - - Schaldemoses "Rasmusine!!!" - sans comparaisson. Af mine sidste Viser er der allerede udsolgt et Oplag paa et Par Maaneder uagtet der blev taget dobbelt saa mange Aftryk som sædvanligt. Ved Hjælp af det uventede Honorar for de forestaaende nye Udgaver haaber jeg at kunne lægge c. 250 Rd til Stipendiet, og regner jeg hertil 200 Rd. som Andreas Ophold herhjemme vilde koste, 60 Rd. i Huuslejebesparelse og et Par hundrede Daler for Rejsecorrespondentser til Journalerne saa faar vi allerede 1300 Rd til Rejsen - -".

Som supplement til legatet søgte *Bøgh* så om efter jul at få bevilliget en "Benefice-forestilling" ved Casino, hvor en del af indtægterne tilfaldt "en hæderværdig person", forfatteren.

BENEFICE-FORESTILLING OG REJSEFORBEREDELSE

"Lykkes det mig nu at bringe en Stipendie-Forestilling istand ved Casino saa har jeg Ud-sigt til endnu 4 á 700 Rd - og saa kunde vi foruden Frankrig og Tydskland erobre la bella Italia - eller idet mindste nogle Erindringer derfra. - Saavidt er jeg da nu, Gud være lovet, kommen... Er det ikke et glædeligt Resultat for et Menneske med min Fortid! -

Jeg veed at De vil dele vor Glæde over denne Medgang - derfor meddeler jeg Dem alle disse smaa Efterretninger uden alle "Men"er og "Dog"er, og lægger sletintet Skjul paa et jeg er lykkelig ved at kunne bringe dem. Skulde De imidlertid bedste Madame Stephansen! - foruden Glæden over mit Held føle en lille Smule kjærlig Ængstelse i Anledning af den Ørhed som dette muligvis kunde foranledige, saa kan jeg vist berolige Dem mere end tilstrækkeligt ved (at) aabne Døren til mit Arbejdsværelse og vise Dem en 32aarig æstetisk Forfatter som skal til at lære Lectier, og hvem den franske ABC tvinger til det ydmyge Udraab: "Ak, gid jeg have gaaet i Skole i rette Tid saa kunde der maaskee have blevet Noget af mig!" - Jeg er omtrent truet paa Livet med Arbejde af alle Slags - I det forestaaende Fjerdingaar skal jeg foruden mine smaa Sysler:

- 1) bearbejde sidste Act af et paabegyndt fransk Stykke (le puits d'amour)
- 2) forfatte en ny Vaudeville (Emnet fra 1784 - gammel Musik)
- 3) digte et nyt Hefte Viser
- 4) gjøre Attentater paa en Stipendieforestilling
- 5) læse Correctur paa mine gamle Digte
- 6) lære at snakke Fransk og forstaae fransk Tale
- 7) øve mig i Tydsk og
- 8) undervise Andrea i det Nødvendigste af Tydsken -

hvorledes alt dette skal gaa for sig veed jeg naturligvis ikke - Jeg veed kun det samme som Kosakken der skulde hente Maanen ned til sin Oberst: "Jeg er nødt til at gjøre det" - og det er

jo tilstrækkeligt. Jeg skulde ret have ønsket at kunne ombytte et af ovenstaaende Foretagender f.Ex. nr 4 med et "Julebesøg" paa Holsteinsminde, men jeg er bange for at "Jeg er nødt til at lade det være".

Mange kjærlige Hilsener til Hr Stephanson fra os begge!

Dette Brev tilligemed vor bedste Hilsen bedes venligst meddeelt Fader –"

FUGLEBJERG SKOLES SKÆBNE

I oktober 1854 kom fortsættelsen fra ministeriet:

"Efter at Ministeriet under 20. Sept. d. Aar havde bifaldet at Fugleberg Skoles gamle Gaard- og Haveplads af c.1 Skp Lands Størrelse maatte overdrages til Eieren af Førsløvgård, Etatsraad Neergaard, imod at han afstod til Communen en Byggeplads til den nye Skole med fornøden Rum til Gymnastik, Gaard og Haveplads, har Directionen nu med behagelig Skrivelse af 29. f.M. tilstillet Ministeriet en Skrivelse fra Etatsraad Neergaard, hvori han tilbyder at ville give 375 Rd for den gamle Skoles Grund og foreslaer, at Communen skulde afkjøbe Giæstgiver Jespersen i Fugleberg en Plads ved Byen af 2½ Skp Lands Størrelse til Gymnastik- Gaard og Haveplads for den nye Skole; og har Directionen i den Anledning at bemærke, at bemeldte Jespersen har erklæret sig villig til at overlade Communen det paagieldende Jordstykke for en aarlig Afgift af 15 Rd, indstillet

1. at Fugleberg Skoles gamle Grund maa sælges til Etatsraad Neergaard, Fuglebjerggaard mod contant Udbetaling af 375 Rd og tilskiödes ham af Communen;
2. at Fugleberg Skoles Stuehus maa sælges til Nedbrydelse og Auctionsbeløbet anvendes til Opførelse af den nye Skolebygning;
3. at til Gymnastik-Gaard og Haveplads for den nye Skole maa anvendes den af Giæstgiver Jespersen tilbudte Plads af 2½ Skp Lands Størrelse af hans Vænge ved Byen;
4. at Communen deraf maa svare i aarlig Afgift 15 Rd samt at de for den gamle Skoles Grund udvundne 375 Rd maa staa som et Fond, af hvis Renter denne aarlige Afgift da kan afholdes, eller at Giæstgiver Jespersen, hvis han dertil er villig, tilskiöder Communen de 2½ Skp.Land imod contant Betaling.

Foranlediget heraf skulde Ministeriet til behagelig Efterretning og videre Bekjenstgørelse tjenstligt melde, at samtlige Directionens foranførte Indstillingspuncter hermed bifaldes, idet man dog, med hensyn til det i Post 4 opstillede Alternativ, ikke undlader at bemærke, at man maa finde det ønskeligt, at Communen søger at erholde det ommeldte Jordstykke til Eie for Skolevæsenet med en bestemt Kjøbesum istedet for deraf at svare en aarlig Afgift til Eieren."

Af kroen købtes de 2 ½ skæpper jord "uden for byen", nu Krummerupvej 4, og her opførtes 1855 en ny skolebygning på 11 fag, dels for assurancesummen 250 Rd. for det

gamle udhus, dels ved optagelse af et 20årigt lån på 2050 Rd. – og den blev hovedskole helt frem til nybyggeriet i 1934 (i 1883 kom pogeskole, senere forskole, på Kastanievej (nu Tværvej)). - Lærerlønningerne var i Fuglebjerg 470 Rd, i Sneslev 435 Rd. om året.

JULEBESØG 1854 PÅ HOLSTEINSMINDE

”Kjære Madame Stephansen! 20.12.1854
Ved en betydelig Kraftanstrengelse har jeg om- trent faaet mit ene Stykke færdigt, og stillet mi- ne Forretninger saaledes at jeg kan lade vore Ønsker komme tilorde og see Muligheden af et Julebesøg paa Holsteinsminde. Kan De have os derude, saa komme vi begge To Søndag Mor- gen Kl ½4 til Ringsted.

Af Rigsdagsmanden fra Løve Herred hørte jeg desværre at Hr Stephansen havde forstuet en Fod - dog trøstede han mig med at det skulde "ikke være noget Farligt" og denne Trøst vil jeg haabe at maatte beholde.

Alt gaaer godt - Vi have umaadelig Meget at fortælle Dem

Venlige Hilsener Forfærdelig Hast Deres Erik Bøgh”

LANGE OPSIGER CASINO- DIREKTØRSTILLINGEN 1855

Bøghs situation ændredes imidlertid dramatisk ved nytårsskiftet:

I efteråret 1854 udløb *Langes* kontrakt med Casinos bestyrelse, og man kunne ikke enes om

en ny. Det navn, *Bøgh* hurtigt havde vundet sig som dramatisk forfatter, foranledigede A/S Ca- sino til på *Hostrups* opfordring ved *Langes* fra- træden at tilbyde *Bøgh* posten som artistisk di- rektør, at regne fra 1855-56, og man enedes om hans gage: 1200 Rdl + op til 1200 Rdl i pro- center af teatrets overskud.

Straks efter gav *Frederik 7* på grevinde *Danners* opfordring *Lange* lov til at benytte Hofteateret på Slottet – nu Teatermuseet - og han engagerede hertil Casinos og Det kgl. Tea- ters bedste folk og blev en alvorlig konkurrent til Det kgl. Teater og *Bøghs* Casino.

Bøgh fortalte til *Stephansens*: ”*Lange*, der gennem Kongens Kammertjener og Frimurer- logen har uberegnelige Ressourcer, opsagde ved Nytaarstid sin Contract med Casino og an- skaffede sig Tilladelse til at oprette et Folke- theater samt Løfte om midlertidig Afbenyttelse af Hofteatrets Locale, og Udnævnelse til Kam- merraad. Casinos Bestyrelse bad ham opgive dem de Betingelser under hvilke han vilde ved- blive at contrahere med dem, men disse vare saadanne at Overenskomst var umulig. *Lange* havde allerede sikkert sig Rosenkilde og enkel- te Andre af Personalets bedste Kræfter, han ejer hele Garderoben og vil formodentlig tage samt- lige Scenens tjenende Genier lige fra Maskin- mesteren ned til Theaterkatten med sig naar han rejser. Casinoactionærerne fortvivlede. Deres Actier, der oprindelig lød paa 25 Rd vare fra Falitperioden 2 Rd under *Lange* gaet op i 18 Rd, men nu faldt de ned til 14 Rd. Gode Raad

vare dyre. Man havde kun i een Retning Fordeelen paa sin Side: Hele Fortidens Repertoire tilhører Casino (ikke Lange) og Fremtiden afhænger, siden Chiewitz's Død næsten udelukkende af d'Hr. Hostrup og Bøgh, navnlig af den sidste. Men henvendte sig derfor til Hostrup om Raad, thi qva Theolog kunde han jo ikke hjælpe med mere i denne Sag, og Raadet blev: "Gaae til Erik Bøgh, han er den eneste der for Øjeblikket forener alle Egenskaber og Evner som ere fornødne for en vordende Directeur: han kjender Theatret, han er practisk, uafhængig, og har netop den vigtigste Betingelse for at virke med Held blandt Coulisserne - han ærgrer sig aldrig og taber aldrig Modet" (Ordret Referat, men Udeladelse af nogle overflødige Adjektiver.) Nu kom man altsaa til mig. Tilbudet var fristende, men den yderste Forsigtighed nødvendig. Jeg svarte: Saalænge Kam. Lange ikke har talt sit sidste Ord i denne Sag afslaer jeg blankt ethvert Tilbud. Derved vandt jeg Tid til at bringe Forestillingen tilende. Aftenen iforvejen var imidlertid Brudet skeet mellem Lange og Bestyrelsen; Aftenen efter tilbød man mig paany Directeurposten med 1200 RD i fast Gage og op til 1200 RD i Procenter af Teatrets overskud i aarlig Løn. Det var en Conference som varede 4 Timer, og jeg havde at gjøre med et Par af Landets snedigste Jurister som assisterede de 10 bedste Hoveder i Repræsentantskabet.

Man udrettede alligevel ikke en Smule mere end jeg havde betænkt hjemmefra. Statuterne bemyndiger nemlig ikke Repræsentantskabet til at udnævne Embedsmænd paa længere Tid end

1 Aar og jeg forlangte et 3aarigt Engagement og hvad Directeuren angik, saa kunde han kun udnævnes paa en Generalforsamling, hvilket jeg ikke vilde indlade mig paa. Der var saaledes ikke andet for, end at Repræsentantskabet maatte sammenkalde en Generalforsamling for paa samme at begjære Pleinpouvoir¹ "til at contrahere med en ny Directeur" - og denne Generalforsamling afholdes iaften. Imorgen vil der sandsynligviis finde en ny Conference Sted mellem Repræsentantskabet og mig om Detaillerne i Contracten, og jeg har allerede fattet mine Beslutninger i denne Henseende. Min store Fordeel er det, at baade Casinos Bestyrelse og jeg selv veed, at det er mig, der for Øjeblikket "dominerer Terrainet" som det hedder i Krigsproget. Hvis jeg følger med Lange faaer Casino hverken Skuespillere eller Repertoire og jeg er derfor betydeligt i "Priis". Det Vanskeligste ved Sagen (er) mit Forhold til Lange der som bekendt ikke er nogen nobel Character og derfor ikke er istand til at skjælne mellem en Concurrent og en Fjende. Jeg forudseer at en Række ubehagelige Scener med ham vil aabne den Cyclus af Fortrædeligheder som ere uadskillelige fra Directeurposten.

Hvad siger De imidlertid til denne Historie? - I pecuniær Henseende er det ialtfald et godt Avancement. For 5-6 Aar siden kom jeg dumpende ned paa det kjøbenhavnske Folketheater, og nu tilbyder man mig den første Plads derved med en Løn, der er ligesaa stor som den Gage

¹ fuldmagt (fransk)

Rigsdagen har tilstaaet "Generaldirecteuren for Danmarks Skolevæsen" - foruden Udsigt til et Forfatterhonorar der let kan løbe op til 1000 Daler. Det bedste ved hele Sagen er dog, at jeg ikke har gjort et eneste Skridt for at naae dette Maal. Jeg har ingen anden Protection havt end den upersonlige: Mine Arbejder ere de Eneste, der have arbejdet for mig! -

Kommer Engagementet istand, vil sandsynligviis vor Rejse for iaar indskrænke sig til en Tour paa 2-3 Maaneder - skulde det ikke blive til Noget, saa trøster jeg mig med:

- a. at det er større at have forsmaaet en Krone end at have vundet den, og
- b. at saalænge der er to private Theatre i Kjøbenhavn have Forfatterne ingen Nød.

Andrea har faaet sin slemme Tand trukket ud og Tandpinen fulgte med. - Som et vidunderligt Tidens Tegn maa jeg dog ogsaa fortælle Dem er bemeldte fornuftige Matrone var paa Bal forleden og dandsede til henad Morgenstunden. Siden den Tid har hun heller ikke havt ondt i Brystet. Derimod ere vi som alle andre Kjøbenhavnere frygtelig forkølede i denne Tid.

Mange hilsener! Hoslagt følger et Par Bøger til Dem og til Fader, samt et Digt til min høje Ven og Velynder Hr Eskesen. - Spørg ham engang i et fortroligt Øjeblik, om han ikke finder den Runebergske Simpelhed ligesaa tiltalende i et Krigsbillede som den Grundtvigske Ordskvalder? -

De skal snart høre mere fra Deres hengivne Erik Bøgh"

BENEFICEFORESTILLING 13.2.1855 PÅ CASINO

Da han således kort efter nytår 1854/55 blev knyttet til Casino som artistisk direktør, stillede teatret sig så velvilligt over for hans rejseplaner, at det lovede ham en beneficeforestilling, hvis han ville give dem en ny vaudeville, og resultatet blev, at han indleverede "Fastelavns-gildet", oprindeligt tænkt til det kongelige Teater.

Fastelavnsoptoget, *Peders tale* og *Jespers vise* skal efter *Bøghs* eget udsagn være tro imitationer af de fastlavnsløjer, han selv havde set i sin barndom og første ungdom ved Fuglebjerg. Han siger da også i en prolog, der blev benyttet første gang, stykket opførtes, at det var hans mening at give et livligt billede af folkelivet her, og at han har "tegnet de kære Landsmænd, som de gik og stod", sjællandske typer fra hans skolelærertid. "Fastelavns-gildet" er et af de få stykker, hvor han virkelig har skabt noget typisk Dansk, og det er da også den vaudeville, der er mest kendt i vor tid.

Beneficeforestillingen fandt sted d.13. febr. 1855 og indbragte sammen med forfatterhonoraret 1000 Rd. "Fastelavns-gildet" gik i den følgende tid ofte sammen med *H.C. Andersen*-stykker som f.eks. "Meer end Perler og Guld". "Fastelavnsløjer" regnedes blandt hans bedste stykker, gik senere på Folketeatret og forventedes "at blive ved med at leve, saalænge det folkelige Skuespil overhovedet bevarer sit liv".

Resultatet skrev han til madame *Stephansen*: ”Endelig kan jeg da juble som den tydske Admiral, der var kommen iland: Gott sei Lob dass wir wieder auf das Trockne sind! - Min Forestilling er gaaet og gaaet godt: 800 Rd Netto, almindelig Tilfredshed hos Publikum, og "Fastelavnsgildets" Anerkjendelse som mit bedste Arbejde ere Resultaterne af denne Aften. - De kan imidlertid troe, at disse Resultater have været vanskelige nok at opnaae! - Jeg vil ikke forsøge at skildre Dem Vrøvlet med Skuespillerne og de tusinde smaa Renderier etc. som denne Affaire har medført, men af nedenstaaende Oplysninger vil De kunne danne Dem selv et lille Billede af de Forviklinger hvorigjennem jeg har maattet snoe mig.”

REJSEN TIL TYSKLAND, ØSTRIG OG PARIS

Bøgh var nu istand til at rejse, og i midten af april 1855 rejste han og *Andrea* på deres første udenlandsrejse med kulturministeriel understøttelse og gode råd fra *H.C. Andersen* til Berlin, Dresden, Prag. I 14 dage i det muntre Wien så han Carlteatret, der var folketeater, så den bekendte skuespiller og forfatter *Nestroy* optræde i et af sine egne stykker, men fandt ham ”ubetydelig”. Derimod var han glad for Burgteatret, hvis leder digteren *Laube* i en sæson havde lært af Københavns kgl. Teater .

Videre rundt i det dejlige Østrig, Wien, Innsbruck, 3 dage i München, via Strassburg til Paris med teatrenes pragtfulde dragter og dekorationer og velvillige publikum, ad Rhinen til

Manheim - og hjem. Et af rejsens formål var at gøre sig bekendt med de franske teatres repertoarer for at se, hvad der egnede sig til opførelse på dansk grund, og han høstede rigt udbytte af sine iagttagelser og oplevelser og foretrak på senere rejser især Paris.

Rejsen varede 3 måneder og ”det var vor bereste Æventyrdigter H.C. Andersen, der suflerede mig Rejserouten, og jeg fik ikke Grund til at fortryde, at jeg fulgte den”.

”Hjem igen til Kjøbenhavn, "Kjøbenhavn" Skjønne Navn! Fødestavn - i din Favn Skal hver Sorg vi glemme!” --- - en inkarneret Københavners glæde over sin by.

ERIK BØGH ARTISTISK DIREKTØR FOR CASINO-TEATRET 1855

Lange engagerede Casinos og Det kgl. Teaters bedste folk til Hofteatret, mens *Bøgh* fandt en flok provinsskuespillere til Casino, som startede med hans ”Ægtemandens repræsentant”. I sæsonens 34 uger opførtes 39 stykker, hvoraf 21 nyheder og 19 ældre. *Bøgh* skrev selv en halv snes nye vaudeviller (”Hun skal debutere”, ”En glædelig Fastelavn”, ”Valbygaasen”, ”En lille Datter”) , instruerede endnu flere og reddede Casino fra fuldstændig fallit - og aktierne steg i løbet af 3 år til pari.

Bøgh måtte med hård hånd afvise indsendte, uspillelige stykker, og da kunstanmeldere kritiserede hans valg, fik han udnævnt en ”læsekomité” fra Casinos repræsentantskab (Justits-

råd *Stage*, Etatsråd *Collin* og *H.C. Andersen*) til at vurdere kasserede manuskripter.

HJEMME I SNESLEV OG FUGLEBJERG 1855

Her kæmpede Holsteinsminde fortsat med økonomien - skyldte i 1855 *Stephansen* 1150 Rd. og *Jens Corneliusen* 250 Rd. I Fuglebjerg skole gik 34 børn, i Sneselev skole 98. I Førslev by opførtes i 1855 et Ting- og Arresthus på en grund, skænket af ejeren af Førslevgård - med plads for 6 arrestanter. I Sneselev var der nu 12 gårde, 54 husmænd med jord og 30 uden, i Højbjerg 5 gårde og 13 husmænd, i Ryholm 4 husmænd, og 5 familier på teglværket; folketallet i sognet var i alt 1322 og stærkt stigende p.gr. af den store udstykning. Menigheden rostes for et "ikke saa lidet religiøst Liv og bedre Kirkegang end sædvanligt paa Sjælland!"

Maria Emilie Bøgh blev d.15. april 1855 konfirmeret, med "meget godt" i såvel kundskab som opførsel!

I 1855 fik Fuglebjerggaard ny ejer: *Jacob Edward Neergaard*. Den gamle gård fra 1755, som havde en 3fløjet een-etages hovedbygning i bindingsværk med tegltag, blev i 1857 erstattet af den nuværende hovedbygning i røde sten med renaissanceforsiringer, høj kælder og et midterparti i to etager. Laden blev revet ned. I 1856 lod kroejeren, etatsråd *Neergaard*, den største, vestlige del af den nuværende krobygning opføre. Den gamle var kun en mindre, smal bygning uden kviste; den blev stående,

mens man tilbyggede den nye udenom, i sten og med stråtag. Den 11. jan.1858 købte *Jesperen* kroen og desuden den gamle ladebygning fra Fuglebjerggaard. Den blev genopført ved Korsørvej som rejselade i stedet for den gamle, mindre ved Sorøvej, og i 1858 stod en ny lade klar ved Fuglebjerggaard.

BØGHS ARBEJDE OG REJSE 1856

Det er ikke meget, man ved om *Bøghs* ægteskab; nogen egentlig forståelse af hans litterære virksomhed skal hans kone ikke have haft, og forholdet imellem dem virkede næppe til gensidig opbyggelse. De fik aldrig børn, og da de havde været gift nogle år, tog de en lille pige til sig, *Hilma*.

Men *Bøgh* tabte ikke humøret; i tidligt forår 1856 skrev han:

"Kjære Madame Stephansen

For at De ikke skal troe mig aldeles druknet i alt det Directionsvæsen hvori jeg sidder fast op over Ørerne maa jeg benytte et Øjeblikks Lavvande til at skrive disse Linier. Idag sidder jeg nemlig kun i'et til Halsen. Siden De sidst hørte fra mig har jeg

- skrevet Vaudevillen "Lykke i Ulykken" 1 Act
- En Introduction" 1 Act
- omarbejdet Lystspillet "En Hovmester søges" 2 Acter
- "En tro Tjener" 2 Acter
- bearbejdet Sangspillet "Hun skal debutere" 3 Acter
- skrevet "En glædelig Fastelavn" 1 Act

omarbejdet Vaudevillen "Onkel" 3 Acter
 Lystspillet "Journalisterne" 3 Acter
 - begyndt paa Vaudev. "Gaasen" 1 Act
 tilsammen 9 Stykker paa 17 Acter. Dertil har
 jeg besørget 24 Stykker indstuderede og sat i
 Scene, gjennemlæst 56 indleverede Stykker
 foruden en Utallighed af tydske og franske do,
 overværet 144 Prøver og 86 Forestillinger, ført
 Correspondencer, holdt Møder og hørt en utax-
 erlig Mængde Vrøvl af alle Theater-Functionai-
 rer lige fra Primadonnaen ned til Pyntekonen. -
 Som jeg forudsaae var det ikke - noget let Ar-
 bejde at dirigere Casino i denne Saisson; et de-
 fect Personale, et udspillet Repertoire, Concur-
 rence af to nye Theatre, Animositet hos Pres-
 sen, Dyrtid o.s.v. vare Factorer der aldrig kunde
 bringe noget rart Facit; men det gjalt at vade
 igjennem Sumpen og nu ere vi midt i den - det
 er dog allerede Noget. Det pecuniære Resultat
 er naturligvis ikke glimrende, men det er langt
 over Forventning: thi man befrygtede ikke no-
 get mindre end en Fallit, og det er saa temmelig
 vist at jeg var det eneste Væsen, der kunde for-
 hindre dette. Istedetfor Underballance har vi
 faaet Overskud, Bladene have efterhaands anta-
 get en venligere Tone, og for næste Saisson har
 vi allerede gjort de vigtigste Engagements,
 hvoriblandt Comikeren Hagen fra Christiania -
 Casino har aldrig havt saa smaa Kræfter som
 iaar, og dog har det aldrig udviklet saa stor
 Virksomhed, heller aldrig har Forholdet mel-
 lem Skuespillerne indbyrdes, mellem dem og
 Directøren, og denne og Bestyrelsen været saa
 godt som nu - saa jeg har Grund til at være ret
 vel tilfreds med Resultatet af det Hele. Det er

imidlertid en Selvfølge at det ikke har manglet
 paa de 100000 Smaafortædeligheder der idelig
 omringe enhver Theaterdirectør og tidligere el-
 ler senere tager Livet af ham hvis han ikke kan
 indsvøbe sin Overdeel i Bagiles Æselskind og
 sin Under-do. i Kong Lodbrogs Buxer, saa der
 ikke bliver saa meget som en Achilleshæl blot-
 tet for Hvepsestikkene. - Theatret har en egen
 Tryllekraft til at berøve Folk deres sædvanlige
 fulde 5. Fornuftige Folk der betræde Brædder-
 ne som Skuespillere, faae strax den fixe Idee at
 de kunne udføre enhver Rolle - og fornuftige
 Folk der kommer i Berørelse med Theatret, blot
 som Publicum bliver til den Grad forrykte, at
 de troer det muligt at indstudere og opføre et
 nyt Stykke med 3 Dages Varsel - om Theater-
 recensenterne² vil jeg slet ikke tale, thi de er
 saa aldeles blottede for Forstand at de ikke har
 nogen at miste - men vist er det, at der hører et
 sjældent Temperament til at omgaaes saa mange
 gale Mennesker. Imidlertid har jeg været saa
 lykkelig at bevare Humeuret og Apetiten til Da-
 to skjøndt det kneb i Førstningen.

P.S. Siden jeg havde fat i dette Stykke Papir har jeg

- bearbejdet Lystspillet "Paa Eventyr" - 2 Acter
 - Vaudevillen "Valbygaasen" - 1 Act
- og været i Klammeri med Israel Levin. - Det er skrækkeligt hvormeget man har at gjøre: De indstuderede Stykkers Antal er imidlertid steget til 30, Forestillingernes til 115 og Prøverne

² anmelderne (/latin)

200. Gud skee Lov at jeg nu begynder at øjne Ferien! - Jeg har i Vinter arbejdet umenneskeligt; men Resultatet er at jeg har frelst Casino fra en uundgaaelig Fallit, jeg har betalt den Gjæld jeg maatte gjøre for at udvide mit Huusvæsen og jeg har lagt lidt over et Par Hundrede Daler tilside til en Rejse mod Syden i den 1ste Maaned af min Ferie.

Som De formodentlig har hørt af Jomfr. Sørensen er vor Familie bleven forøget med det manglende Barn, og vi har faaet den Lykke at træffe paa et elskeligt lille Væsen af livlig, kjærlig og begavet Natur. Jeg er temmelig overbevist om at hun ikke kunde være os kjære om hun var vor egen. - Carl gaaer stadigt fremad som Maler. Naar han blot vilde, eller rettere sagt: kunde ville, saa er der ikke noget Spørgsmaal om, at han inden et Par Aar skulde være en anerkjendt Konstner. Andrea har skrantet lidt af og til Vinteren igjennem. Hendes Humeur har naturligvis ikke vundet ved mine Forretningers Forøgelse og jeg frygter meget for at hun skal blive gammel før Tiden. Jeg havde foreslaaet hende at gjøre en Norgesrejse i Juni mens jeg var borte men heller ikke dertil har hun Lyst.

Som De seer har jeg næsten glemt den Konst at skrive et Brev, og jeg vilde derfor ret ønske at vore kjære ude fra Holsteinsminde med det allerførste vilde komme ind til os, thi snakke kan jeg dog endnu og vi trænge saa haardt til at faae nogle rigtige Mennesker at see, men hvem man ikke behøver at spille Comedie, og af

hvem man hører Andet end hvad Beregning, Forfængelighed og Sufleuren dicterer. Skulde Bjerget imidlertid ikke ville komme til Mohamed saa faaer vel Mohamed med Familie see at komme til Bjerget engang naar Jernbanen bliver aabnet.

Venlige Hilsener!
Deres hengivne Erik Bøgh”.

Indvielsen af vestbanen Roskilde-Korsør var fastsat til den 1. nov. 1854, men først i foråret 1956 kunne prøvekørslerne for alvor begynde. Selve indvielsen fandt sted den 27. april 1856 i nærværelse af kongen med gemalinde, der begge gjorde turen med til Korsør.

Bøghs teaterdirektørstilling krævede stadig rejser. I Juni 1856 var han - samtidig med *H.C. Andersen* - i Dresden. Hofteatret måtte efter én sæson lukke, fordi gode skuespillere gik tilbage til Det kgl. Teater, men *Lange* fik i stedet lov til at åbne ”Folketeatret ” i Nørregade, så konkurrencen *Bøgh-Lange* fortsatte - med *Lumbye* som musikdirektør hos *Bøgh!*

Inspireret af *Lumbyes* musik og Tivoli arbejdede han i 1855 på en eksotisk eventyrkomedie om ”Kalifen”, men fandt den for lang og vidtløftig og umulig at forkorte. Da han en aften i 1856 tænkte over sagen, gik der pludselig en mængde raketter op fra Tivoli, og han fik da den ide, at han efter karnevallet kunne lade sin kalif og hans tro *Hussejn* optræde på kunstnerplænen i Tivoli.

10.1.1857 KALIFEN FÆRDIG , INVITATION TIL PREMIEREN

"Kjære Madame Stephansen!

Hvis De troer, at vi har glemt vore kjære Venner ude paa Holsteinsminde, saa tager De aldeles Fejl, og hvis De antager at jeg har holdt op at skrive i den lange Tid hvori De ikke har seet et Ord fra mig saa gjør De ligesaa: Jeg har nemlig ikke gjort Andet end at skrive Nat og Dag i det sidste Fjerdingsaar, og er nu endelig bleven færdig med: "Kalifen paa Eventyr" originalt Sangspil i 3 Acter - Det er en Eventyr-comedie der udfylder en heel Aften og saavidt muligt omfatter alle Øjeblikkets Noli-metangere³ - naturligviis uden al Personlighed og fremstillede i en uforargelig spøgende Form men desuagtet med en saa alvorlig Tendens for den der kan see det, at jeg ikke kan troe andet end at denne Spøg vil gavne ligesaameget som de 13 Prædikener som Pluraliteten af Sognefædrene har skrevet i samme Tid.

Da jeg i Grunden ikke har tænkt paa Andet i den sidste Tid saa har jeg heller ikke stort Andet at skrive om end dette Stykke. Det har i fire Aar gjæret i Hovedet paa mig førend Planen kom til Klarhed - men endelig fik jeg Bugt med det altfor omfattende Stof - og nu da jeg er færdig tør jeg nok sige at det ikke alene i Qvantitet men ogsaa i Qvalitet er det betydeligste Arbejde jeg har skrevet - det vil ialtfald overleve de Andre. - Min Kalif er en ulyksalig Re-

³ rør mig ikke (latin)

præsentant for Fornemheden, han har idelig hørt den Frase: "Kalifens Ord er Viisdom" og bilder sig derfor ind at han er et Ideal af en Fyrste uagtet han kun er et Skjærnbrædt for sine Hofmænds Intriger og Vilkaarligheder - Ved Hjælp af en Tryllering som han har til Laans kommer han tilligemed sin Visir 1000 Aar frem i Tiden og dumper ned paa et Constner Carneval i Kjøbenhavn hvor han erfarer vidunderlige Ting og oplever sælsomme Eventyr - det største af disse er imidlertid det værste - forskjærtser Tryllemagten og strander i vore Dage uden Haab om at komme hjem igjen. Den ene Fatalitet følger nu den anden indtil han i den yderste Elendighed gjør den Opdagelse at han igrunden er dum og duer til ingen Verdens Ting - Da han endelig kommer tilbage igjen og begynder at reformere sit Land er han derfor bleven saa klog at han foruden en Mængde andre priselige Efterligninger af Nutidens Herligheder ogsaa indfører den Skik at holde Cabinetssecretair d.v.s. at lade sin fornuftige Visir regere for sig - Dette er Traaden hvorpaa de forskjellige Scener af Nutidens og Fortidens Daarskab ere trukne - og uagtet Planen saaledes er temmelig simpel sætter den en Mængde smaa Hjul i Bevægelse som De vil see af følgende Personliste:.....

Hvad Udstyret angaaer saa vil dette Stykke fordunkle Alt hvad der til Dato er opført paa den Danske Scene (Maaskee med Undtagelse af "Aladdin"). Jeg har forskrevet en ny Decorationsmaler anskaffet, forøget Chor og Statistpersonale, og sat en Masse Synaale i Bevægelse - Decorationerne ere følgende:

- En rigt decorreret maurisk Divans-Sal. - Heri seer man hele Kalifens Hof i guld-broderede Silkedragter.
- Haremets Have, med yppig tropisk Vegetation - Udsigt over Bagdad - Aftenbelysning der gaar over til Maaneskin - Heri alle Kalifens Odalisker og Kislar Agas Drabanter.
- En pragtfuld Maskeradesal, ilumineret med Gasflamer og decoreret med Transparenter - heri et heelt Konstnerkarneval hvis sidste Optog alene indeholder 50 Masker i bestemt foreskrevne Dragter.
- Tivoli med Bazarbygningen i Baggrunden - Decorationen udført i Dioramamaneer saaledes at den kan oplyses bagfra og da sees i Vauxhalsbelysning.
- Kalifens Tronsal opfyldt af en uoverskuelig Folkemasse. -

Naar jeg skulde sammenligne Stykket med mine tidligere Arbejder vilde det nærmest slutte sig til "Nytaarsnat", men det er mere heelt, og i teknisk Henseende bedre gjort, og et Gode har det desuden forud for hiint Lejlighedsstykke: Det gjælder vor Tidsalder medens Nytaarsnat kun gjalt Aaret 1849. Jeg har nu fortalt Dem saa meget som jeg kan skaffe Plads til paa tre Sider om det Arbejde der i lang Tid har opslugt hele min Tilværelse og Virksomhed. -

Om os selv har jeg meget lidt at fortælle. Alt er ved det Gamle. Andrea skranter lidt af og til, Hilma bliver større og større og Carl gjør betydelige Fremskridt. Tager jeg ikke meget fejl vil

han dennegang vinde den neuhausenske Concurrance. Hvad mig selv angaaer er jeg aldeles uforandret - hverken bedre eller slettere - men

Deres altid lige hengivne Erik Bøgh 10.1.57
Jeg glemte naturligviis at bringe de mange Hilsener fra Andrea - skulde det være aldeles umuligt, nu, da vi har faaet den herlige Jernbane at lokke Dem herind f.Ex. naar mit store Skib løber af Stabelen? Det vil blive sidst i Februar - og jeg kunde melde det 8 Dage i Forvejen. ”

Bøgh fik for Kalifen 200 Rdl plus 40 pr. opførelse. Et pudsigt nutidigt minde er fiskeriforskningskibet KALIFEN på Handels-Søfartsmuseet i Kronborg; det førtes af hovedrolleindehaveren, fiskerikonsulent *Anthon Smidth*. "Kalifen" blev opført på Casino sidste gang i 1907!

EFTER PREMIEREN 24.2.1857

”Kjære Madame Stephansen!

Nu er da Kalifen gaaet paa Eventyr, og gaaet godt. Intet andet Stykke har nogensinde gjort en saadan Lykke paa Casino, det gives kun for "udsolgt Huus" og ved den sidste (5th) Forestilling stod man opstillet i Queue fra Kl 6 om Morgenen for at faa Billetter. Intet har mere end dette Stykkes Succes overbeviist mig om Rigtigheden af den bekjendte Theori om Brændenælderne: Jeg har taget saa haardt paa alt uden Forskjæl som der vel var muligt, og netop derfor har jeg ikke brændt mig. Uagtet jeg har railleret Jøderne og persifleret Dagbladet ere

alle Bladene enige om et rose Stykket - enige for første Gang! Indlagt følger Critikerne fra vore fem store Blade. De tilhøre allerede nu Categoryen Macculatur: thi de vare over 2 Dage gamle, og jeg sætter saa meget mindre Priis paa dem som jeg kjender Oprindelsen til den Roes jeg har faaet i dem alle. Dagbladet har rost mig, fordi det vilde vise at de ikke fandt sig berørt af den i Stykket forekommende unge Journalist, Berlingske af samme Hensyn til den gamle - Avertissementstidende fordi man har gjort den Bebrejdelser for at den nedrev alt hvad der gik paa Casino - Flyveposten fordi Redacturen ønsker nogle oversatte Stykker antaget - Fædrelandets er maaskee den eneste Kritik der er meent og den har min gode Ven Warberg skrevet - Disse forskjellige Motiver udgjøre idetmindste den ene Trediedel af Lodderne i Vægt-skaalen . Publicums udeelte Bifald den anden - og Stykkets virkelige Fortjeneste faaer altsaa den mindste Vægt. Imidlertid beder jeg Dem dog remittere Lapperne ved Lejlighed thi jeg har begyndt at samle paa deslige Curiositeter. Bogen haaber jeg ogsaa at kunne sende Dem, thi jeg venter hvert Øjeblik de første Exemplarer fra Trykkeriet. Gid den maatte more Dem at læse - den er rigtignok skreven til at opføres!"

"Kalifen paa Æventyr" gjorde megen lykke, det gik hver aften for fuldt hus lige til påske.

INVITATION TIL AT SE KALIFEN OG CARLS MALERI

"Jeg behøver naturligviis ikke at fortælle Dem hvor glad jeg vilde blive, dersom De kunde bibringe vor fortræffelige Stephansen den ungdommelige Idee at gjøre en lille Tour til Sorø, og derfra gjøre en Sp(v)iptour herind i Selskab med sin kjære Frue! - Hvad om De gjorde et Forsøg! - Maaskee fik De da den gode Degn med paa Slæbetouget. - Paa Mandag gaaer Stykket for 8de Gang - Kom saa ind og see paa det! Beed ialtfald Fader gjøre et Forsøg paa (at) komme herind f.Ex. Søndag Aften. Han vil da med det samme kunne see Carls Concurrence-Maleri der netop nu hænger udstillet paa Charlottenborg.

For at komme tilbage til vor Mouton: Kalifen har foruden anden Nytte beviist mig en væsentlig Tjeneste, den nemlig at overtude Publicum og Bladene om at jeg som Theaterdirecteur forstaaer at arrangere et storartet Stykkes mise-en-scene. Naar De blot vilde komme herind skulde (De) faae at see en Myldren af allehaande Theaterkryb! - Saa! Nu er Freden ude! I Hast Deres Erik Bøgh"

Bøgh var nu i gang med sit moraliserende prosaarbejde, bogen "Syv Forelæsninger" 1857.

CARL'S NEUHAUSENSKE PRÆMIE 1857

Endelig, efter forgæves forsøg, fik den unge kunstner, hvis arbejder allerede havde vundet ham et publikum, den opmuntring, at den Neuhausenske præmie blev ham tilkendt for "En Pranger med Heste". Fra nu af helligede han sig hovedsagelig dyremaleriet, dog således at det landskabelige også spillede en stor rolle i hans billeder. Han havde stor kærlighed til naturen og et åbent blik for dens skønhed, så man i hans billeder vil finde storladne motiver med smukke linier og trægrupper.

PINSE 31.5.1857 MED FORHINDRINGER

"26.5.1857 Kjære Madame Stephansen!
Har De Plads til os i Pintsedagene? - Saisonen er nu forbi og i de første Dage af Juni havde vi betænkt at tage ud i vort Sommerasyl paa Strandvejen, men først vilde vi gjerne see vore kjære Venner og da De ikke har villet komme ind til os maa vi forsøge paa at komme ud til Dem. Vor Plan er følgende: Løverdags Morgen rejse vi med Dampen til Sorø, og derfra pr Post til Holsteinsminde - tredie Pintsedag rulle vi af igjen. - Hvis De nu ikke før den Tid fortæller os at der er Noget ivejen for Projectet saa har De os altsaa paa Løverdags Middag. Vi har naturligviis meget at fortælle, men det kan ikke hjælpe at begynde derpaa førend vi er vel derude. Hilsener i Mængde fra Andrea og Hilma
Deres Erik Bøgh"

"29.5.1857 Kjære Madame Stephansen
Hvis vi ikke efter Aftale skulde komme ud til Dem imorgen Middag, saa beder jeg, at De ikke vil være urolig hverken for det Ene eller det Andet - hele Historien er at jeg har sprunget Buk paa mine gamle Dage og paa Grund af Bukkens Upaalidelighed gjort et Bukkespring hvorved jeg kom til at forstuve den venstre Arm lidt. - Dersom Doctoren imidlertid er rimelig kommer vi maaskee iovermorgen. Deres Erik Bøgh"
Det blev nok deres sidste møde, inden fru *Stephansen* blev invaliderende syg.

DOROTHEAS APOPLEKSI OKT. 1857

Møllers yngste datter skulle døbes i Flakkebjerg, og *Dorothea* skulle holde barnet over dåben, men da hendes vogn kørte ind i præstegården, lå hun i den, ramt af et apoplektisk anfald, og blev forvirret båret ind. Her lå hun en tid syg og svævede mellem liv og død og måtte hjælpes med alt, til hun kunne køres hjem, dog kun som et vrag af sig selv.

"Kjære Madame Stephansen!
De kan tro at vi vare ret bedrøvede da vi først troede at De havde forladt Byen uden at see til os, derpaa hørte (vi) at De var kommen til Skade, og sluttelig vidste at De laae syg i et Hus, der var palisaderet for os. Vi kunde slet ingen Ting gjøre for Dem, ikke engang foredrage Dem noget Lirum Larum i en anden Toneart end den Vartouske, der - hvor smuk den forresten kan være - dog bliver trættende i Længden især naar den idelig høres i Utact og

paa forstemte "Orreværker" som Tilfældet synes at være hos "Vorherres Boghandler". Hele det Ditlevsenske Hus forekommer mig næsten som et eneste gammelt Kirkeorgel, med falsk Forgyldning paa den ormstukne Beklædning, falske Piber i alle Registre, lige fra Discant og Principal med til Gedacten, og en Klapprende Mekanik, der paa en ubehagelig Maade røber Tonernes Oprindelse - ikke engang de fløsede og affecteerte Basun Engle der ialmindelighed høre til et sligt Møbel fattes! Hvad jeg som sagt ikke mundtlig kunde meddele Dem, skal De imidlertid tildeels faae skriftlig. Det er en Bog som ikke er udkommen endnu, men som allerede ifjor var færdig fra min Haand og igaar kom fra Bogtrykkeren til Boghandleren hvor den nu ligger i Embargo indtil Md. Rosenkildes Hals's Helbreds Tilstand tillader Stykkets Opførelse. - De vil af dette lille Arbejde (der desværre altid bliver defect naar det ikke har en Sanger med sig) see at jeg har forsøgt mig i en ny Retning - Gud maa vide hvorledes dette Forsøg tager sig ud i Publicums Øjne. Saalænge jeg har skrevet med Staalpenen har Publicum været tilfreds - Nu er Spørgsmaalet om det vil goutere hvad jeg har tegnet (med) Svane- (eller Gaase-) fjerer. Hvis jeg kunde faae Stykket frem nu vilde Tiden være særdeles heldig thi Chiewitz og Recke have nylig leveret en Oversættelse af det bekjendte franske Stykke "Straahatten" hvori det franske Effectjageri culminerer paa Sandsynlighedens, Moralitetens, Anstændighedens og Smagens Bekostning - og Publicum har været saa honnet at pibe det ud.

Andrea beder hilse. Hun har det godt og er nu altid i godt Humeur. Ogsaa jeg har det ret godt uagtet jeg i den senere Tid har maattet sluge en heel Mængde franske dramatiske Giftpræparater. - Venlige Hilsener til Hr Stephansen og Hjemmet! Deres Erik Bøgh"

Bøghs prosaarbejde fra 1857 var det moraliserende "Syv Forelæsninger".

DOROTHEA HJEMME IGEN

Den 17.dec. begyndte hun at gå med stok, men sad mest lammet, uvirksom i sin stol og kunne kun kortvarigt tåle at høre på en samtale eller oplæsning eller forsøge at tale selv. *Stephansens* hår blev på få uger hvidt, men han arbejdede nu ivrigere end før, så tit som mulig ved hendes side eller sad med hende i hånden og talte om gamle dage. Trofaste venner - C. *Nielsen* og *Leopold Budde* - overtog fra 1858 mere og mere af arbejdet.

Nu måtte *Bøgh* stile sine breve til hr. Stephansen: "Kjære Hr Stephansen! Inderlig glade over Efterretningerne i Deres sidste Brev har vi besluttet at foretage den lille Rejse paa Tirsdag og haaber om Eftermiddagen Kl. 2½ at være i Sorø. Vi takker Dem ret om De vil hente os der! Mange venlige Hilsener og de bedste Ønsker fra Andrea og Deres hengivne Erik Bøgh."

ERIKS OG CARLS REJSER I 1858

Erik måtte atter til udlandet i embeds medfør: Han engagerede i Berlin den spanske danser-

inde og skuespillerinde *Pepita d'Oliva*, som blev Casinos store sensation i sæsonen 1858-59. Fra d.12.9. dansede hun sine spanske nationaldanse. Inspireret af hendes problemer med det danske sprog og ihukommende sine egne med de norsk-norske nordmænd skrev han på 3 dage stykket "En Caprice" til hende, en satire over den store aktuelle debat i Norge om norskheden på teatret og i sproget. Efter premieren d. 25.9.1858 inspirerede hun også *H.C. Andersen* til en historie, "Laserne", om sprogproblemet, først udgivet i 1869 for ikke, som *Bøgh*, at støde nordmændenes følelser!

Danserinden *Pepita d'Oliva* (Teatermuseet)

Bror *Carl* søgte igen i 1858 inspiration i Sveriges og senere Norges natur og dyreverden. Han forsynede efterhånden bourgeoisie og højadelen med store kronhjortebilleder og nordiske klippepartier med slanke, sirlige birketræer og bredhornede elsdyr, ofte prægede af sund humor.

HJEMME I SNESLEV 1858-59

1.4.1858 blev *Eleonora Frederikke Bøgh* konfirmeret i Førslev kirke, og samme sted blev 15.10.1858 Ungkarl *Frederik Vilhelm*, født i Göttingen 4.5.1835, nu væversvend i Præstø, 23½ år viet til jomfru *Emma Vilhelmine Bøgh* f.20.3.1836, nu hjemme hos faderen skolelærer *Bøgh* i Sneslev, 22½ år. Forlovere skolelærer *Bøgh* i Sneslev og sadelmager *Bøgh* i Faardrup, broderen.

Fuglebjerg skole havde 63 børn, men skyldte 1500 Rd i skolemulkter for mange ulovlige forømmelser, og ministeriet ønskede nærmere oplysninger om 14 Sneslev-børns påståede private undervisning!

Kaptajn *Chr. Nielsen*, f.1835, der ligesom *Stephansen* var fra Skibsted sogn og havde lærereksamen fra Jonstrup 1856, var lærer i Altona og knyttedes 1858 til Hindholm Højskole og Holsteinsminde.

Stephansens hjælp deres børn i gang: "Næstved Avis: En Pige, der til førstkommende Majdag skal konfirmeres, ønsker sig en Plads som Barnepike eller Syerske. Hun holder af Børn og kan lære de smaa at læse eller sy eller hun kan

bruges til andet arbejde i Huset, som hun kan paatage sig. Institutbestyrer Stephansen paa Holsteinsminde anbefaler hende og giver nærmere Underretning.”

GREVINDE DANNER - TEATERSTYKKET 1859

I 1859 var frygten for, at Grevinde *Danner* med sin nye titel *Hertuginde af Vagrién* stræbte efter Dronningetitlen, stor. Det eneste hof, der ville have med det danske kongehus at gøre, var det svenske. I Danmark var bondevenner-ministeriet *Rottwitt* kommet til magten d.2.12. efter at forgængereren, ministeriet *Halls*, krav om *Bøghs* fjernelse fra hoffet var blevet afvist. *Bøgh* havde aldrig lagt skjul på sin og alle national-liberales uvilje mod *Danner*. Allerede i 1855 havde man i teaterbestyrelsen foreslået ham at oversætte og bearbejde *Théaulons* franske lystspil fra 1765 ”*La comtesse du tonneau*” om grevinde *Dubarry*, *Ludvig d.15.s* sidste og mest hadede elskerinde, som ville være dronning, og hvis liv og indflydelse på f.eks. ministerskifter mindede om *Danners*. *Bøgh* havde dengang påbegyndt, men opgivet skriveriet, da de kongelige dengang brugte konkurrenten Hofteatret; men han færdiggjorde nu stykket under navnet ”*Grevinden og hendes Søskendebarn*” med hentydninger til de danske forhold og fik det antaget til opførelse, og forberedelserne påbegyndtes. Da dette rygtedes, søgte *Danners* tilhængere fra Bondepartiet og eet af teaterbestyrelsesmedlemmerne forgæves at standse planen og henlægge stykket uopført; *Bøgh* afslog at aflyse, selv mod anselig betaling, og hvis noget

af teksten skulle stryges på scenen, ville han lade bogtrykkeren trykke dette med rødt i bogen! Også et politiforbud måtte opgives. Kun to linier i en af sangene ønskede teatrets censor ændret - og fik det. Alligevel var det kun et tilfælde, at forestillingen med 1600 forudbestilte billetter ikke ”gik op i røg”:

Erik Bøghs karikaturtegnning af grevinde Danner og Kirsten Munk (Teatermuseet).

Den 8.dec.1859 skulle inden generalprøven holdes en lille sceneprøve, fastsat til kl.11. Den

blev udsat til kl.12, men blev afbrudt af røg og flammer fra teatergulvet, ikke som politiske modstanderes hævn, men fra en tilfældig ildløs ved varmeapparatet i maskinkælderen. Ilden blev slukket, fordi der p.gr. af udsættelsen stadig var nogle mennesker til stede til at slukke ilden, og aftenforestillingen blev gennemført med fuldt hus og bragende jubel og bifald, især efter visen: ”Jeg hader Den, som steg fra Dybet - bedækket af et Lands Foragt...” og sangen om ”Bagtrappevejen”, den sikreste til hoffet, hvor ”æren bliver liggende hos en lakaj” - sange, som lød i gaderne fra enhver gadedreng og lirekassemand. De tidligere ministre, *Krieger* og *Andræ*, som man mente, *Danner* havde styret, sad i parkettet ved premieren. *Bøgh* ledsagede de senere opførelser med en vaudeville, hvis titel "Kabinatssekretæren" skulle hentyde til *Berling*. Senere tegnede *Bøgh* en medaillon med grevinde *Danners* portræt, delvis dækkende *Kirsten Munk*, *Christian 4.s* elskerindes profil.

Det var umuligt for *Grevinde Danner* at færdes på gaden, uden at hun fik tudet ørene fulde af smædeviserne. Stemningen i København var så fjendtlig imod hende, at hun kun yderst nødtigt opholdt sig og færdedes i hovedstaden. Kongen, grevinden og *Berling* frygtede reaktionen på stykket og havde søgt tilflugt på Frederiksborg Slot før premieren d.8.12.1859. Det fortælles, at hun derefter hver aften telegrafisk blev orienteret om, hvorledes aftenens forestilling var gået. "Grevinden" kunne samle 42 fulde huse. Som Danmarks første politiske teater-

forestilling fik den betydning for hele folkestemningen.

Da en uheldig brand 9 dage efter lagde Frederiksborg Slot i aske, forøgede en sværm af rygter folkets uvilje mod grevinden og kammerherren; nogle vilde vide, at ilden var påsat for at brænde hende inde, men kongen skulde reddes; andre vidste at fortælle, hvorledes grevinden havde sat slottets personale igang med at redde hendes private ejendele, mens hun uanfægtet lod historiske kostbarheder gå op i luer, atter andre så ulykken som et tegn fra oven om, at kongen nu burde skille sig af med *Berling*, som kom alvorligt til skade ved branden, og med grevinden. Presset af smædekampagnen måtte kongen fratage *Berling* alle hans hofstillinger, og d. 30. dec. forlod *Berling* landet. Den 8.2.1860 ramtes konseilspræsidenten af et dødeligt slagtilfælde. Disse begivenheder satte en bom for grevindens ærgerrighed; der blev nu mere stilhed om hendes navn.

Få dage efter branden vedtog en flok kunstnere, at man burde støtte slottets genopførelse med indtægterne ved et karneval i Casino d. 20. marts 1860, hvor et festoptog sang et digt af *H.C. Andersen*, skrevet til dagen, efter *Erik Bøghs* prolog:

”FREDERIKSBORGS RUIN. Scenisk Apostrofe. (Maaneklar Nat. Udsigt over Søen med Ruinerne af Frederiksborg Slot.)

EN SØRGENDE GENIUS.

Der ligger Kong Christians Storværk: en
rygende Ruin!
Det stolte Kongeborg er styrtet sammen.
Hen over Egnen breder Sneen sit kolde Liin,
Men nede i Gruset brænder Flammen,
Det gamle Danmark sukker og stirrer med
sorgfuldt Sind
Mod det herligste blandt sine Minder –
Det unge sukker ogsaa – over rødmende Kind
Bittre, men varme Taarer rinder.

Aarhundreder var svundne siden fjerde
Christians Tid;
Men hans mægtige Aand havde skjænket
Sin brogede Old, dens Tanker og Daad og Id
Et Fristed, hvor de blomstrede ukrænket.
Urørt af de vekslede Tider det stod som et
Trylleslot
Og speilede sig drømmende i Søen,
Mens med de bortgangne Store den store
danske Drot
Holdt Dannehof derovre paa Øen.
Der i de stille Haller i Bøgeskovens Læ,
Der skulde den svundne Storhed trone,
Der maatte selv de vordende Fyrster bøje Knæ:
Der var det de hented' deres Krone,
Der var det i Helligdommen de gav deres
Kongeord,
At leve for Danmarks Held og Ære.-
Der maatte vel Hjertet føle, at den Lod var
skjøn og stor,
Den første i Danmark at være.
Men ogsaa den Allersidste, den ringeste danske
Mand,

Saa med Ærefrygt op til Borgens Tinde,
Selv Den, der kun som Fremmed gjæsted var
grønne Strand
Aned hvad der boede derinde.
Ja selv - da Broderkrigen rased med Ild og
Sværd,
Da Altrene blev plyndrede af Carl Gustavs
Hær,
Man krænked ei vor Stolthed – vore Minder.
Aarhundreder var svundne. En skjæbnesvanger
Nat
Sit Mulm over Danmark udtømte.
En Slummer laa over Folket urolig og mat,
Om en truende Fremtid det drømte,
Da lysnede hele Himlen et blodrødt
Flammeskjær
Farvede den høie mørke Bue,
Det knitrede og bragede, da vaagnede Enhver-
Kong Christians stolte Borg stod i Lue!
Det var den dyreste Bavn, der farvede Himlen
rød,
Med Bæven man stirrede mod Flammen.
Maatte ei Danmark trues af Fare og Nød,
Naar den skulde kalde Folket sammen!
Truede man vor Frihed? Blev Dronning Thyras
Vold
Stormet af Fjendernes Skare?
Krænkede man vor Ære? Plettede man vort
Skjold?
Var Fyrsten, var Folket i Fare?
Saa spurgte man i Natten. Natten gav intet
Svar,
Men deroppe i Flammerne skued'
Séerens Øie, en Runeskrift saa klar –
Det var et Himmelbrev, der lued

Det lød: ”See ei tilbage paa den forsvundne Tid
 Det er Eders egen, der kalder!
 Hviil ei paa Fædrenes Laurbær, men stræb ved
 Daad og Strid
 At skabe Eder selv et Heltealter!
 Til Eder staaer det at reise en større
 Frederiksborg,
 Som Flammerne ikke kan fortære:
 Et Folk, som ei kan kues af Ulykke og Sorg,
 Et Fold, som veed at hævde sin Ære,
 Et Folk, som lyder Loven og elsker sin Drot,
 Men har Mod til at sige, hvad det mener,
 Og har Kraft til at handle, ei til at tale blot!-
 Et Folk, som sin Frihed fortjener!
 Til Eder sætter de henfarne Store deres Lid,
 Til Eder, I danske Mænd og Kvinder!
 Til Eder staaer det at skabe en nye og bedre
 Tid,
 Rig paa Mod, paa Manddom og paa Minder.
 Vil kun Enhver, hvad han kan, saa skaber I,
 naar I vil,
 En Tid, som den svundne erstatter –
 Først da er I Fortiden værdige, da stunder
 Timen til
 At Borgen kan reise sig atter!

(Natten forsvinder, og til tonerne af ”Kong Christian stod ved højen Mast”, hæver det gamle Frederiksborg sig op af Ruinerne i Morgenglands. Tæppet falder.)”

HJEMME I SNESLEV 1860

Tvunget af økonomiproblemerne holdt *Stephansen* sig ven med *Danner*; mens han således d. 27. jan 1860 kl.7 om morgenen skrev

brev til hende om økonomisk hjælp, fik *Dorothea Stephansen* et alvorligt anfald.

Den i 1853 stiftede Forening for indre Mission holdt i 1860 - som i 1853 - et stort møde på Holsteinsminde - de grundtvigske søgte mod Førslev, de indremissionske mod Fuglebjerg.

Ministeriet ønskede oplysning om 14 Sneselevbørns ”privatundervisning” og om skolens manglende gymnastik-apparater!

BØGH FORLADER CASINO 1860

Casino-årene havde stillet enorme krav til *Bøghs* næsten uudtømmelige arbejdsevne og samvittighedsfuldhed. Teatret trivedes; men dets bestyrelse og skuespillere blev ham for fordringsfulde og uforstående:
 ”Jeg ved næppe selv hvorledes jeg i de fire Sæsoner fik Tid til at skrive nogle og tyve Stykker, at læse hele det nye franske Repertoire fra alle Pariser-Teatrene og gennemsøge et hundrede tykke Bind af det ældre ”Teatre contemporain” - ikke at tale om de Hundreder af danske Stykker, der er tilbudt Teatret - men derimod ved jeg med Vished, at jeg uden Skaansel overanstrengte mig, og desuagtet aldrig kunne tilfredsstille mine Meddirektører, der stadig klagede over Mangel paa nye Stykker og langsom Indstudering”. Han skaffede i sin direktørtid Casino enorme indtægter, og aktierne steg i løbet af 3 år til pari. Jævnside med sit scenearbejde havde han været causeur i ”Dagbladet”.

Til trods for det gunstige pekuniære resultat fastholdt han sin beslutning om at fratræde som direktør, men fortsatte som ”æsthetisk Konsulent”. Hans efterfølger blev forfatteren *M.V. Brun*, der i de sidste sæsoner havde ledet Oden-se Teater. Men *Bøgh* fortsatte til sine sidste år sit dramatiske forfatterskab og forsynede så godt som hver eneste sæson Casino med nye arbejder. Han har i tidens løb skrevet og bearbejdet over 110 teaterstykker, især franske, således at han lånte handlingen, men selv digtede sangene - der var gode og kvikke - og tildels dialogen. Han blev den mest yndede danske folkelige skuespilforfatter og skrev f.eks. også

**PROLOGEN TIL
ÅBNINGSFORESTILLINGEN
AF KUNSTNERKARNEVALLET 1860**

Niels Mathisens Rejse til Kjøbenhavn i Aaret 1860.

Besunget paa Kunstnerkarnevallet s.a.

Aa ded va i Ored, ded mærkværdie Or,
Da Kammerherre Berling ¹⁾ røj a Pinden,
Da Nouen raabte Hurra faa Fogh ²⁾ aa faa
Rugaard,

Aa Nouen raabte: "Nør mæ Greuinden!"
Da Torned paa Ama'ertorr ³⁾ bleu reued nør -,
Og da "den norske Dame" ⁴⁾ fek banked
Røggen mør,

Da Borgen bleu Menister aa fek Potter paa sin
Dør ⁵⁾

Og Jessen ⁶⁾ va saa gruELIT i Vinden.

Da var'ed a Fredderiksborr` brændte a,
Aa ded va jo gruELI ilde.
Paa Slotted veste Ingen, hvor Ilden kom fra,
For de hadde Alle væ't te Gilde. ⁷⁾
Aa Sprøjterne kom føst, da Alting va brændt,
Ja, tænk, sikken Ulykke der ku' ha' hændt,
Ded kneu mæ aa redde Hendes Naades
Ingstrument, ⁸⁾
For Bautrappen den va saa lille.

Aa der bleu stor Sor`re i hele Kongens Gaard,
Men dou allermeest blandt di Sæle.
Menisterne, de reu dom i dørres Skæg aa Haar,
Lakejerne de tabte Maal aa Mæle.
Aa Berling aa Jonas ⁹⁾ de svemmede i Graad,
Aa Holst ¹⁰⁾, ja, han grædd, saa Avisen bleu
vaad,
Da hitted I.A.Hansen aa Geert Winther ^{*}) paa
Raad,
For ded vær nu tou kløjtj`e Sjæle.

De skekked dørre Breue yd i Øst og i Vest
Om Deppetasjon aa Adresse,
Aa vi, ja, vi skreu under aa ga dom Attest,
A vi va nu saa mejjed vel tefres`e.
Ded Næste, ded va: der sku En fülle med,
Aa ded æ saa dyrt aa ta' saadden asted,
Men jæ sa': "Aa Skidt - itte anned end ded!"
For jæ sku jost eng mæ ed Læs Gresse.

Aa saa holdt vi Mødde, aa hvem bløv
deppeteert?
Jou, ded bleu mensæl Nes Mathisen.
Ded Hele - ded gek jou en Smule forkeert,
Faa vi kom først eng etter Krisen ¹¹⁾.

Men vi gek ju op mæ Adressen endda,
Aa Kongen, han Sæl, han sa': "Tak ska' I ha"
Aa ga vos Bellet te Komedien - ja,
Ded stou ju altsammens i Avisen.

Aa etter Audiensen saa fek vi alle Lou
Aa helse paa hans høje Gemalinde -
Ded ka I trou va Noued aa se - hinnæ dou!
Hvad ded va for en hensigtsmæssig Kvinde.
Vi tænkte ju, a ded va en mejed fornem En,
Men ded va dou farligt, hva hun va gemèn;
Hun sa "Børen!" te vos - ja, ded va sku en ren
Umulighed a trou, hun va Greuinde.

Se her, kære Venner, her ser I ed Portræt; ¹²⁾
Jæ køute de' derinde mæ desamme.
Aat Skelling ga jæ for 'ed - betragt 'ed, aa gæt,
Hva de æ for en øndelig Madame!-
Ded æ Greuinde Danner, de Danskes Trøst aa
Fryd!
Tænk al denne Dejlihed, al denne Dyd
Aa al denne Aangdom, hvor den maa ta sig yd,
Naa den bliuer sat i Glas aa Ramme.

- 1) Dengang hed det "Princippet Berling".
- 2) Redaktør af "Sandhedsfaklen".
- 3) En lille Murstensbygning *ad usus publicos*, som Pøblen under Nytaars-Optøjerne nedrev i Mangel af en Bastille.
- 4) Et opdigtet Væsen, som ved samme Lejlighed ifølge en Avisartikel skulde havde faaet Stokkeprygl.
- 5) Af Studenterne.
- 6) I Hotel Royal.
- 7) Brandforhør blev allernaadigst forbudt.

8) Grevindens Flygel blev frelst, mens det meste af den historiske Portrætsamling brændte.

9) Kammerraad og Faktotum, senere Impressario.

¹⁰⁾ Red. af "Berl.Tid."

*) se ovenfor.

¹¹⁾ Adressen kom først, efterat Ministeriet Rotwitt var afgaaet.

¹²⁾ En entreprenent Isenkræmmer havde anmodet Claudius Rosenhoff om at forsyne nogle tyske Fireskillingsbillede ("Neu Ruppin bei Gustav Kyhn") med danske Underskrifter. Et Fantasibillede af en ung Skønhed i Baldragt kom saaledes til at gælde for "Grevinde Danner" og blev til dobbelt Pris solgt i Tusindvis - især paa Landet."

I 1860 udgav Erik "Digte. Ny forøget Udgave af "NOGET" og "NOGET MERE med Raderinger af Carl Bøgh".

ERIK BØGH REDAKTØR AF FOLKETS AVIS 1860-77

Efter en længere tiltrængt rekreatjonsrejse i udlandet i sommeren 1860 blev *Bøgh* redaktør af den national-liberale "Folkets Avis", med det løfte fra hans tid i underholdningsbranchen: at han ville kede sine læsere mindst muligt. Den var startet året i forvejen, men havde endnu kun 3000 abonnenter. I løbet af et år bragte han tallet op på 10.000, flere end noget andet dagblad, senere (1864) 18.000 – dobbelt så mange som noget dansk dagblad endnu havde haft og som *Berlings* overklasseavis havde. I "Folkets Avis" udfoldede han sin flittige virk-

somhed som feuilletonist, og gennem en lang årrække behandlede han under overskriften "Dit Og Dat" dagens og tidens mest forskelligartede aktuelle emner, som oftest i en kvik, vittig, satirisk form, hvor det ræsonnerende element var nok så overvejende som det blot humoristiske. Blandt disse var serien "Jonas Tværmoses Ærgrelser" med hans pennetegninger den på én gang fornøjeligste og værdifuldeste. Også her var han det brede borgerskabs mand, der med sit billigblad netop gav folket, hvad det magtede at fatte og føle, så det var i stand til at snakke med i et dannet selskab - f.eks. om kunst. Han havde den evne at sige det rette ord i det rette øjeblik. Samtidig fortsatte han med at skrive sine fornøjelige skuespil.

Fra slutningen af 1850erne udbredte Illustreret Tidende og Illustreret Familiejournal reproduktioner af kunstværker, portrætter af ledende personligheder, tekniske nyheder fra den store verden og oplysende materiale i billedform. Den nye xylografiske og fotografiske teknik muliggjorde, at kunstens billeder blev en del af underholdningsbranchen og trængte ud til folk, som ikke havde råd til malerier. *Erik Bøgh* gik også i gang med at vise og anmelde kunst i Folkets Avis, nok støttet af bror *Carl*.

CARL BØGHS REJSER 1860-61

I 1860-61 fik *Carl* rejsestipendie fra Akademiet og tog på en rejse, som varede i halvandet år, til Düsseldorf, Bryssel, Antwerpen - og Paris, hvor han især opholdt sig; han er den af sam-

tidens danske malere, der først - ligesom svenskerne - søgte påvirkning og uddannelse i franske atelierer og kunstsamlinger, og ikke i Rom, som de fleste havde gjort. Men den yngre franske kunstscoles malemåde, dens brede, livfulde foredrag og dens stræben efter at gengive de forskellige stoffer ved forskellig malerisk behandling, vandt ikke bifald herhjemme, hvor hans billeder de første år efter hjemkomsten blev hårdt angrebne som "unationalt forcerede, i hvilke der - paa fransk Vis - tilstræbes en overfladisk Effekt paa Sandhedens Bekostning". Han fortsatte til Wien - og tog senere gentagne gange til Sverige og Norge. At han også var folkelivsskildrer viser hans franske Kankan-billeder og festtransperanter fra det gamle Tivoli.

I HJEMMET I SNESLEV 1861-62

I 1861 blev yngste bror *Frederik Emil Bøgh* konfirmeret, og d.10.4.1862 døde 4-årige *Anna Emilie Hansen*, datter af væver og høker *Jørgen Kristian Hansen*, Sneselev, og *Hansine Henriette (Bøgh)*.

"DIT OG DAT" OM CARL BØGH 1862

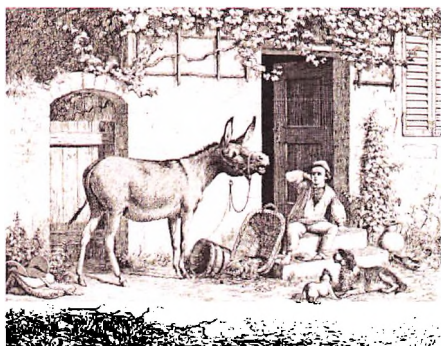
Fra 1862-86 samlede *Erik* sine "Dit Og Dat og Udvalgte Feuilletoner" i bogform.

Erik anmeldte bl.a.fra kunstudstillingen i maj 1862: "Carl Bøgh, i hvis Dyremalerier der næsten altid er sporet en Tilnærmelse til Genremaleriet, som har været dobbelt iøjnefaldende, idet Dyremalerne som oftest nøjes med at male Dyreportrætter eller Portrætgrupper uden den

"Handling", som Dyrenes Liv, ligesaavel som Menneskets, frembyder, er iaar optraadt som Genremaler.....Mellem de af hans Malerier, der have gjort mest Lykke, kan nævnes det i 1862 udstillede morsomme "Gjensyn" mellem Gaardmanden, der har været paa Rejse, og Fedesvinene, som under hans Fraværelse have artet sig saa vel".

Og fra kunstudstillingen i maj 1863: "I Carl Bøghs tre Dyremalerier - det skrydende Æsel, der forstyrrer Drengen i sin Læsning, Køerne, der efter disse Dyrs Sædvane i Bjergegnene i det glødende Sommersolskin er gaet op paa Klippen, og Kronhjorten, der ene midt paa Heden knejsende spejder efter sin Lige - er der en tydelig Stræben efter at gjengive en Tanke og en Stemning i et smukt Billede; hvorvidt denne Stræben er lykkedes eller ikke, skal vi helst overlade Andre at undersøge og bedømme....."

Samtidig – d. 12.5.1863 – blev *Carl* i Brønshøj gift med *Anne Cathrine Sophie Henriette (Nanny) Møller*, datter af herredsfoged *Niels Møller* og *Elisabeth Margrethe f. Gertner* .

*Carls Bøghs
tegning
"En højrøstet
Nabo".*

FREDERIK 7.S DØD 15.11.1863

Fra 1860 søgte kongen i det daglige samliv at give *Danner* oprejsning. Han vidste, hvad hun betød for ham og gav undertiden sine følelser rørende udtryk. Kort før døden sagde han på sin jævne måde ved en fest i Christiansfeld: "I kan takke hende for, at jeg ikke allerede nu ligger med Næsen i Vejret." Efter hans død d.

15.11.1863 bragte begivenhederne hastigt hendes navn ud af dagens strid. Hun levede stille, dels på Jægerspris og Skodsborg, som hun fik i arv efter kongen, dels i sin ejendom Ny Vestergade 13, og var ofte i udlandet.

HOLSTEINSMINDE OG SNESLEV 1863-64

Den 23.8.1863 var *Stephansen* igen i København, boede på Knagsteds Gaard og besøgte atter *Erik Bøgh*; fru *Bøgh* og *Hilma* var taget paa Landet.

Chr. Nielsen på Holsteinsminde blev nu indkaldt til militærtjeneste en måned, og derefter holdt han d.6.10.1863 bryllup med *Laura Stallknecht*, den ene af *Stephansens* to plejedøtre. Han blev et par måneder efter atter indkaldt som løjtnant og senere taget til fange ved Dybbøl og holdt som krigsfange i fæstningen Torgau i Sachsen, men blev frigivet ved *Stephansens* hjælp og vendte tilbage. Han blev højskolens medforstander efter cand.teol. *N.J. Jensens* bortrejse 1864.

I 1863 ønskede ministeriet gamle lærer *Bøghs* forklaring på, hvorledes 33 af de 51 børn i Sneslev skole angiveligt fik privatundervisning

(= ingen undervisning?!) – og på, om skolestuens angivne størrelse: kun 2774 kubikfod - var en fejl? Man ønskede en omordning af undervisningen i Sneslev skoledistrikt, men ønsket frafaldtes i 1864:

”I Anledning af det med Directionens behagelige Skrivelse af 23 f M hertil indkomne Adragende fra Förslöv Sogneforstanderskab om, at det ved Ministeriets Skrivelse givne Paalæg om Omordning af Undervisningen i Sneslöv Skoledistrict maa bortfalde, da Børnetallet i Distriktet nu er sunket ned fra 111 til 97, skulde Ministeriet til behagelig Efterretning og videre Bekjendtgørelse tjenstligt melde, at det ansøgte overrenstemmende med Directionens Indstilling bevilges.”

Carl Bøghs tegning af "Et Kaffeselskab" ved Dannevirke.

Lige før krigsudbruddet 1864 havde beboerne i Sneslev og Fuglebjerg forlangt de tyske tegl-

værksarbejdere på Pedersminde Teglværk afskediget og hjemsendt. Afskeden foregik her som de fleste steder fredsommeligt, arbejderne forklarede, at det var klogest for dem at rejse. Men da sindene faldt til ro, søgte en del herop igen.

GAMLE FUGLEBJERG-DRENGE VED FRONTEN 1864

Efter krigsudbruddet drog både *Erik* og *Carl Bøgh* som krigskorrespondenter i felten; *Erik* ”snørede sin Randsel for at gaae til Armeen som Referent for Folkets Avis” og sendte sine berømte feltfeuilletoner hjem, som bragte hans blad op på 18.000 abonnenter. *Carl* tegnede situationer fra soldaternes daglige tilværelse til *Illustreret Tidende*.

Til *Stephansen* skrev *Erik*:

”Hr. Institutbestyrer *Stephansen* HM pr N
Fredag Aften. Nyhedsblad (intet Brev)
Det gaaer just nu løs i Slesvig. 105 Fanger og 5 af vore egne saarede Officere ere i Middags ankomne hid. Endnu ventes to Dampskibe hid det ene med Fanger det andet med Saarede. I Onsdags Middag begyndte Slaget i Nærheden af Overhee? Igaar Middags Kl 2 sloges man endnu paa hele Linien. En betydelig Mængde ere faldne paa begge Sider. Vi havde allerede 27 saarede Officere. Læssø er falden - en af vore allerdygtigste Officere. Insurgenterne vige bestandigt, vore Tropper stode allerede ved Lücksborg Slot uden for Slesvig. Bille er sejlet ind i Ekernförde Fjord med en Flotille og

har begyndt en Kanonade mod Batterierne. Imidlertid ere danske Tropper, landsatte ovenfra komne i Nakken paa Byen og har taget baade den og Skandserne. Gefion ligger stille som neutral med p??? Besætning. Gen. Krogh har faaet Bemyndigelse til Standret. En Bommand der havde laaset sin Bom for vort Artilleri var den første der profiterede 2 B? Bly af Fuldmagten. Tydskerne have Spioner maaskee endog i Krigsraadet. Samme Aften som Planen til Slaget var lagt opsendtes lige bag vor Armees Raket paa det Sted hvor Hovedstyrken var bestemt til at samles. En Major Neergaard er heftet som mistænkt for Maskepi med Fjenden. Gud give ham en retfærdig Strikke om han er skyldig. Hele Toldboden er fuld af Msker der venter paa de 2 Dampere og yderligere Efterretninger. Carl og 199 andre Jægere ere afrejste idag. De holstenske Fanger (alle Slags Landsmænd) ere meget kry de sidde ved Vinduerne og synger "Schleswigholstein meerumschl-"
E.B. Alt privat Efterretning"

Den 15.marts fortalte han: "da Preusserne sendte de første Granater ind i Sønderborg blev jeg tilfældigvis vinket ned fra Dosseringen overfor Slottet, netop nogle Øjeblikke før en Granet slog ned og sprængtes paa den Plet, hvor jeg havde staaet!"

De kan have mødt - men fik heldigvis ikke brug for - en tredie Fuglebjergdreng: Pastor Lemvighs søn *Jacob Christian Henrik*, f. 5.9.1838, student fra Herlufsholm, var blevet cand.med. i 1863 og 31.maj 1864 gift med

godsejerdatter *Christine Sophie Steenbach* og nu indkaldt som læge ved fronten.

Carl Bøghs tegning "Efter Feldpostens Ankomst".

27.10.1864 fortalte Næstved Avis: " Ved Udstillingen i Næstved til Fordel for de saaredes og de faldnes efterladte uddeltes der indenfor "Sædvarer" "hæderlig Omtale" for 2 Tdr 2-radet Byg på 115 Pund til Bestyrer *Stephansen* paa Holsteinsminde!"

Bøgh udgav i 1864 en bog med en samling af "Jonas Tværmoses Ærgrelser I".

1865 blev begyndelsen til enden for den ældre generation af familie og venner – men herom mere i næste års Årsskrift!

25 år og stadig ung

af Bertel Hansen

Vores forening fylder 25 år den 17. maj 2015 - men den har en fortid, som går længere tilbage. I midten af 1970'erne stiftede professor, dr.phil. Axel Steensberg sammen med museumsinspektør Svend Nielsen "Institutionen Borupris' Venner", som havde til formål at fremskaffe midler til fortsatte undersøgelser af den i middelalderen nedlagte landsby Borup i Borupris Skov og at fremlægge indvundne resultater ved forevisning på stedet og offentliggørelse af skrifter om emnet. I forbindelse med en udstilling i Sparekassen SDS i marts måned 1978 begyndte institutionen at optage medlemmer, og på Grundlovsdagen den 5. juni 1978 viste professor Steensberg rundt i Borupris og efterfølgende var der kaffe og øl i Sparekassen SDS' nyanlagte japanske have.

Professor Axel Steensberg uddeler den første Nyt-års gave i 1978

Ved udgangen af 1978 bestod venneselskabet af 38 medlemmer. Kontingentet var 100 kr. om året. Steensberg betegnede selskabet som en eksklusiv forening, hvor medlemmerne betalte kontingent uden at have indflydelse. Han yndede også at kalde "vennerne" for sin private højskolekreds. Axel Steensberg var sammen med museumsinspektør Svend Nielsen og landsretssagfører Jørgen Riemer fødte medlemmer af bestyrelsen, mens Fuglebjerg Kommunalbestyrelse udpegede det fjerde medlem, nemlig borgmester Jens Chr. Pedersen. Allerede året efter var medlemstallet oppe på 61.

Rundvisning i Borupris 7. juni 1980 ved professor Axel Steensberg. Så vidt det erindres, var der altid en talrig skare til stede, og vejret var altid godt.

Der blev holdt to årlige møder, omkring Grundlovsdagen en rundvisning i Borupris og før jul et medlemsmøde, hvor årsskriftet "Nytårs-Gave til Borupris' Venner" blev omdelt. "Nytårs Gaven" var forsynet med nr. og navn og signeret af Axel Steensberg, som selv redigerede skriftet. De første mange år blev møderne holdt på Førsløv Skole, siden på Fuglebjerg Bibliotek.

Rundvisning i Borupris 9. juni 1990 ved formanden museumsinspektør Svend Nielsen, Dansk Landbrugsmuseum.

I 1990 var "Institutionen Borupris' Venner" tømt for midler og blev derfor nedlagt. Axel Steensberg, som nærmede sig 84 år, så ikke nogen mulighed for at fortsætte arbejdet. Jeg havde i en periode sørget for medlemskontakt og vedligeholdelse af medlemsregisteret.

Steensberg kontaktede mig derfor og orienterede om tingenes tilstand. Da jeg var temmelig sikker på, at medlemsskaren gerne ville fortsætte arbejdet, foreslog jeg, at der blev oprettet en forening, som kunne videreføre det informative omkring Borupris. Steensberg udtrykte glæde over dette forslag, og på en stiftende generalforsamling, som blev holdt den 17. maj 1990 på Fuglebjerg Bibliotek, oprettedes foreningen "Borupris' Venner". Landsretssagfører Jørgen Riemer blev valgt til dirigent. Bestyrelsen kom til at bestå af Svend Nielsen, formand, J.L. Østergaard Christensen, næstformand, mig som kasserer og sekretær, Preben V. Andersen og Jens Chr. Pedersen bestyrelsesmedlemmer. Det var Steensberg, som foreslog denne sammensætning af bestyrelsen og fordelingen af posterne - og således blev det. Denne manøvre blev siden betegnet som "Steensbergs testamente". På denne generalforsamling blev Steensberg i øvrigt udnævnt til æresmedlem med tilslutning fra alle tilstedeværende. Da dirigenten sluttede generalforsamlingen, takkede han forsamlingen (henvendt til Steensberg) for at den havde gjort hvervet let for ham. Og det havde også været let – så vidt huskes, var dét det eneste han sagde ud over at takke for valget og give Steensberg ordet.

Ved udgangen af det første regnskabsår var medlemstallet 72 og kontingentet uforandret 100 kr. Preben V. Andersen påtog sig opgaven med at redigere "Nytårs Gave", som i øvrigt et par år senere fik navnet moderniseret til "Nytårs gave".

Ca. 1992. Foreningens to første formænd, museumsinspektør Svend Nielsen (tv.) og museumsinspektør J.L. Østergaard Christensen.

I 1993 var økonomien blevet lidt anstrengt, og en kontingentforhøjelse på 25 % til 125 kr. årligt blev nødvendig.

I efteråret 1994 døde Svend Nielsen og blev efterfulgt på formandsposten af Østergaard Christensen.

Forud for generalforsamlingen den 9. december 1997 blev en gammel drøm opfyldt. Vi

kunne afsløre en mindesten for Svend Dyhre Rasmussen. Stenen blev med stor velvilje fra Gunderslevholm Gods opsat på hjørnet af Kirkeskovvej og Rejnstrupvej. På stenen kom der til at stå:

"Svend Dyhre Rasmussen 1910 – 1974.
Hans Falkeøje så det, der var skjult for andre.
Fortidens agre i Borupris viede han sit liv".

Oven over teksten er indhugget en flyvende falk. Jeg havde forfattet teksten. Det hele blev klaret stort set uden udgifter for foreningen, idet stenhugger Gert MacLean skænkede stenen og huggede indskriften, og forsvaret sørgede for transporten.

I september 1997 blev Østergaard Christensen ramt af en blodprop og måtte trække sig fra bestyrelsen. Det førte til en udsættelse af generalforsamlingen, som først blev holdt i april måned 1998. Efter denne generalforsamling blev Preben V. Andersen valgt til formand. Østergaard døde den 31. juli 1998.

Den 3. marts 1999 døde Axel Steensberg, 92 år gammel. Dermed sluttede også en æra. Der var ikke længere så meget populærvidenskabeligt stof at formidle om Borupris, og "Nytårs gaven" og foreningens aktiviteter kom i højere grad til at dreje sig om lokalhistoriske emner fra Fuglebjerget.

Den 27. august 2000, på 50 årsdagen for Steensbergs og Østergaard Christensens besøg i Borupris, blev der afsløret endnu en mindesten. På hjørnet af Kirkeskovvej og Rejnstrupvej - lige over for Dyhre Rasmussens mindesten - kunne foreningen afsløre en mindesten for Axel Steensberg. Også denne sten var skænket og hugget af stenhuggeren Gert MacLean, som i øvrigt, ligesom ved afsløringen af Dyhre Rasmussens mindesten, var med til at festliggøre dagen ved på skotsk manér og iført sin klans dragt at gå tre gange rundt om stenen, mens han spillede "Amazing Grace" på sækkepibe.

Til højre for mindestenen ses Preben Andersen, som var foreningens formand fra 1998 til 2003 og igen fra 2006 til 2012.

Det var Grith Lerche, som afslørede stenen og holdt en smuk tale, hvor hun bl.a. sagde: "Jeg tror, at Axel Steensberg ville bifalde denne måde at videreføre formidlingen om Borupris på. Fortælling og undersøgelse kan gå videre." De øvrige talere var borgmester Henrik Willadsen, godsejer Claus Neergaard og foreningens formand Preben V. Andersen.

I Nytårgaven for 2000 blev der bragt en artikel af fhv. chefredaktør Henning Jessen "Da historiens sus fra modstandsbevægelsen strejfede Tystrup". Artiklen var baseret på en samtale med Varinka Muus om hendes giftermål i juni 1944 på Fruerlund og opholdet i Jægerhuset. Varinka Muus deltog i foreningens generalforsamling i 2000 sammen med Helga Pedersen fra Fruerlund og Nanna Fohrmann fra Jægerhuset.

I 2002 blev foreningens vedtægter ændret, således at regnskabsåret skulle følge kalenderåret og generalforsamlingen holdes i januar kvartal. Det fik den konsekvens, at "Nytårgave" skiftede navn til "Årsskrift" og således fremdeles kunne udleveres på generalforsamlingen.

Ved generalforsamlingen i 2003 udtrådte Preben V. Andersen af bestyrelsen. Efterfølgende blev Hans Jørgen Heegaard valgt som formand.

Hans Jørgen Heegaard.

I 2006 udtrådte Heegaard af bestyrelsen, og Preben V. Andersen blev indvalgt igen og overtog formandsposten, som han bestred indtil 2012.

I 2006 følte bestyrelsen, at tiden var inde til at gøre det officielt, at "Borupris' Venner" var blevet en lokalhistorisk forening, som dog fremdeles har et særligt fokus på den forsvundne landsby Borup.

Den 4. november 2006 blev der afholdt en ekstraordinær generalforsamling, hvor vedtægterne blev ændret i overensstemmelse hermed, og navnet blev ændret til "Fuglebjergens Lokalhistoriske Forening, Borupris' Venner". Samtidig blev lejligheden

benyttet til at foretage en total ændring af årsskriftet. Det lille A5 hæfte, som var udkommet siden 1979 under navnene "Nytårs Gave", "Nytårs gave" og "Årsskrift", blev afløst af en bog i formatet 21 x 21 cm. Det første år havde bogen 64 sider. Senere udgivelser har haft omkring 100 sider. Det var et sats, men det blev heldigvis modtaget godt af vore medlemmer. Årsskriftet har siden været et væsentligt aktiv i forhold til at hverve nye medlemmer. Til og med 2007 udkom årsskriftet med sort/hvide billeder, men fra 2008 kom der farver på.

Foreningens aktivitetsniveau er steget i de senere år. Rundvisningerne i Borupris, der havde været på lavt blus gennem en årrække blev genoptaget. Heegaard var turleder indtil sin død i 2012, derefter var det mig. En årlig filmaften har også kunnet samle et talstærkt publikum, som trofast er mødt op for at se de gamle strimler, som langt fra har HD-kvalitet. Et ligeledes årligt besøg i en af områdets kirker er blevet tradition. Hertil kommer besøg på historisk interessante steder i området - somme tider også lidt uden for området - og enkelte foredragsaftener. En del af disse arrangementer bliver afholdt i samarbejde med Lokalhistorisk Arkiv i Fuglebjerg

I 2006 fejrede foreningen 100-året for Axel Steensbergs fødsel med kransenedlæggelse ved mindestenen og en lille udstilling i Kulturladen. I 2008 blev 200-året for Grundtvigs og Molbechs besøg ved Grundtvigsdysen markeret ved et foredrag i Kulturladen om Grundtvig - foredragsholder var den nye Roskildebiskop Peter Fischer-Møller. Og i 2010 kunne vi festligholde 100-året for Svend Dyhre Rasmussens fødsel med kransenedlæggelse på gravstedet på Tystrup Kirkegård og ved mindestenen. Senere på året udgav foreningen en biografi om Svend Dyhre Rasmussen, skrevet af Hans J. Heegaard, Preben V. Andersen og mig. 2010 var også året, hvor foreningen gik på nettet med hjemmesiden ”www.borupris.dk”.

På generalforsamlingen i 2012 meddelte Preben V. Andersen sin afgang fra bestyrelsen efter 19 år, heraf omkring 11 år som formand. Derudover havde han på forskellig vis trukket et stort læs, siden venneforeningens oprettelse i 1978. Heldigvis var han villig til fortsat at være med til at redigere årsskriftet. Jeg blev foreningens nye formand.

Foreningens medlemstal lå i en lang årrække stabilt på omkring 70. Efter beslutningen om at gøre foreningen til en lokalhistorisk for-

ening er medlemstallet steget støt og ligger i jubilæumsåret på omkring 140.

Rundvisningen i Boruppris den 14. august 2014 var ikke så godt besøgt, formentlig på grund af dårligt vejr i timerne før rundvisningen. Jeg stod for rundvisningen.

En medlemsfremgang var også forudsætningen for at kunne udvide og forbedre årsskriftet. Foreningens økonomi har i store træk gennem alle årene været tilfredsstillende, takket være tilskud fra kommune, pengeinstitutter, fonde og enkeltpersoner. Men takket være medlemsfremgangen, entreindtægter fra arrangementer og flere tilskud er økonomien nu så god, at bestyrelsen ikke behøver at bekymre sig herom, når blot målsætningen om, at der altid skal være likviditet til at udgive årsskriftet uden at forgribe sig på det løbende års

kontingentindbetalinger, overholdes. Det er glædeligt, ikke mindst når man tænker på, at kontingentet kun er steget fra 100 kr. årligt i 1990 til 160 kr. i 2015. Vi kan nok påstå, at mens kontingentet er steget 60 %, er aktivitetsniveauet steget med flere hundrede procent.

Foreningen mærker den interesse for slægtsforskning og lokalhistorie, som er oppe i tiden. Vi har i bestyrelsen en tro på, at forenin-

gen har en berettigelse i fremtiden, så længe vi er i stand til at formidle den gode historie om, hvad der er foregået på vores egn gennem tiden. Vi føler os sikre på, at vi har både en yderligere medlemsfremgang og flere jubilæer til gode.

Preben V. Andersen har bidraget med oplysninger, fotos og gode råd til denne artikel.

Bestyrelsens beretning 2014

Bestyrelsen har i 2014 holdt fire bestyrelsesmøder, hvor foreningens aktiviteter er blevet besluttet, koordineret og evalueret.

Årsskriftet for 2014 blev på 112 sider og indeholder 8 artikler, dækkende perioden fra middelalderen og op til vor tid. Vi fik rigtig god presseomtale af årsskriftet, hvilket resulterede både i nye medlemmer og løssalg. Årsskriftet er et meget væsentligt aktiv for vores forening, idet det skaffer os medieopmærksomhed og nye medlemmer.

En af artiklerne i årsskriftet handlede om Fuglebjerg Forsamlingshus, som fyldt 125 år. Denne artikel blev udgivet i et særtryk, som forsamlingshuset betalte og solgte i forbindelse med jubilæumsfestlighederne.

Repræsentanter for bestyrelsen og Preben V. Andersen, som havde forfattet artiklen, deltog i jubilæumsreceptionen og havde en beskeden pengegave med.

Årets første arrangement var filmaftenen den 18. februar, hvor vi viste filmoptagelser af urmager Løkkegård og uddrag af en video fra FIFscenens opførelser af "Showboat" og "Spillemand på en tagryg". Arrangementet var i samarbejde med Lokalhistorisk Arkiv. Der var i alt 110 betalende gæster. Vi måtte

efterfølgende erkende, at både film og videoer var lidt langtrukne, og at vi fremover bør være mere skarpe på at slutte til aftalt tid.

Generalforsamlingen blev afholdt den 27. marts i Café Fuglen med 34 deltagere. Preben V. Andersen var – traditionen tro, kan vi vist efterhånden sige - en oplagt og myndig dirigent. Carsten Egø Nielsen, Poul Erik Pedersen og Bertel Hansen blev genvalgt til bestyrelsen. Majbritt Thomsen ønskede ikke genvalg. I stedet valgtes Mogens Kessel. Øvrige valg var genvalg. Efter kaffen med Sonjas eminente kringle holdt Bertel Hansen et kort billedforedrag med udgangspunkt i folkeskolens 200-års jubilæum.

Den 2. april var vi på rundvisning på NæstvedArkiverne i Rådmandshaven. Arkivchef Mie Andersen viste rundt i kælderrummene og fortalte om såvel film og billeder som dokumenter på papir og digitale medier. Der var 19 deltagere, som fik et godt indblik i arkivets indhold og de muligheder, der er for at bruge arkivet.

Arkivchefen viser rundt i kælderrummene i Rådmandshaven. (Foto Carsten Egø Nielsen)

Mogens Kessel fortæller om Krummerup Kirke. (Foto Carsten Egø Nielsen)

Den 13. maj var der rundvisning i Krummerup Kirke med 48 deltagere. Det var vores

nyvalgte bestyrelsesmedlem Mogens Kessel, som viste rundt og fortalte om kirken.

Den årlige rundvisning i Borupris fandt sted den 14. august. Selve rundvisningen i Borupgade og ved Grundtvigsdysen foregik i nogenlunde tørvejr, men kort før arrangementet kom der nogle kraftige regnbyger, som fik skylden for et usædvanligt lavt deltagerantal. Ud over bestyrelsen var der kun 7 deltagere. Bestyrelsen besluttede efterfølgende, at næste rundvisning først finder sted i 2016.

Fra hestestaldene på Antvorskov Kaserne (Foto Bertel Hansen)

Den 2. oktober arrangerede vi besøg på Antvorskov Kaserne, hvor en kvik menig førte os gennem hestestaldene. Derefter så vi den historiske samling for at afslutte med at drikke

den medbragte kaffe i soldaterforeningens hyggelige mødelokale. Der var 35 deltagere.

Årets sidste arrangement var et billedforedrag om soldaten Carl Jørgensens breve og dagbog fra krigen i 1864. Bertel Hansen viste billeder og læste op af breve og dagbog, suppleret med fortællingen om krigens gang i øvrigt. Det foregik den 22. oktober i Kulturladen og var et samarbejde med Lokalhistorisk Arkiv. Der var 57 betalende gæster.

Ved udgangen af 2014 var foreningens medlemstal 139, lidt flere end året før. Foreningens økonomi er sund takket være tilskud fra Næstved Kommunes Arkivfond, Sparekassen Den lille Bikube, Holsteinborg Fonde, Lions Club og vores medlem P.H. Sørensen. Vi er meget taknemmelige for disse tilskud, som sikrer den fortsatte udgivelse af vores årsskrift.

Vores hjemmeside er pænt besøgt. Tælleren viser, at der er klikket godt 14.000 gange på et

år. Det tal har været nogenlunde stabilt i de 3½ år, vi har haft hjemmesiden.

Vi har sagt der før, men siger det alligevel igen. Foreningen har plads til flere medlemmer. Vi ved, at der er stor interesse for lokalhistorie og slægtsforskning, så der må sidde en masse mennesker, der blot lige skal tilskyndes til at melde sig ind. Vi opfordrer derfor vores medlemmer til at være med til at udbrede kendskabet til vores forening.

Tak for godt samarbejde til Lokalhistorisk Arkiv. Tak til Gunderslevholm for stor velvilje i forbindelse med vores rundvisninger i Borupris. Tak til Café Fuglen for husly og kaffe til generalforsamlingen. Også tak til dem, der har skrevet artikler i årsskriftet, og til bestyrelsens medlemmer for en stor indsats i 2014.

Årsopgørelse 2014		
	2014	2013
Indtægter		
Kontingent	22.380	20.976
Gaver og tilskud	11.500	3.500
Salg af årsskrifter og DVD	3.821	3.660
Salg af skrift om forsamlingshuset	5.456	
Indtægter ved møder og ture	10.390	5.900
Renter	44	35
I alt	53.591	34.071
Underskud		224
Balance	53.591	34.295
Udgifter		
Årsskrift	23.156	26.301
Skrift om forsamlingshuset	5.456	
Administration	4.705	6.112
Mødeudgifter	2.824	1.183
Gaver	620	699
I alt	36.761	34.295
Overskud	16.830	
Balance	53.591	34.295
Status 31. december	2014	2013
Aktiver		
Bankbeholdning	44.292	27.105
Kontant	153	510
I alt	44.445	27.615
Passiver		
Beholdning 1. januar	27.615	27.839
Periodens under/underskud	16.830	-224
Egenkapital 31. december	44.445	27.615

Regnskabet revideret. Bank- og kassebeholdning afstemt. Intet fundet at bemærke.
Fuglebjerg d. 12.01.2015 Erling Nielsen

Foreningens bestyrelse

Formand

Bertel Hansen
Skovhusvej 2, Arløse
4262 Sandved
Tlf. 55456348 - 24863711
e-mail bertel@arlose.dk

Næstformand

Poul-Erik Pedersen
Ahornvej 18, 4262 Sandved
Tlf. 55456411
e-mail pedersen.danmark@mail.dk

Kasserer

Jan Jørgensen
Rugkrogvej 16, 4250 Fuglebjerg
tlf. 55453072
e-mail janjfu@dadlnet.dk

Sekretær

Carsten Egø Nielsen
Holstebrovej 39, 4200 Slagelse
tlf. 58506620
e-mail carsten.egoe.nielsen@hotmail.com

Bestyrelsesmedlem

Ulla Mynster
Rejnstrupvej 18, 4250 Fuglebjerg
Tlf. 55454616
e-mail u.jankovic@privat.dk

Bestyrelsesmedlem

Jørgen Arndt Ravn
Haldagermaglevej 9, 4250 Fuglebjerg
tlf. 55454006
e-mail rav@gefion.dk

Bestyrelsesmedlem

Mogens Kessel
Fuglebjerglundvej 23, 4250 Fuglebjerg
tlf. 55454075
e-mail mkessel@dadlnet.dk

Redaktionsudvalget

Preben V. Andersen
Ved Kildevældskirken 3.1.th.
2100 København Ø
Tlf. 20612773
e-mail von-a@live.dk

Carsten Egø Nielsen

Holstebrovej 39, 4200 Slagelse
tlf. 58506620
e-mail carsten.egoe.nielsen@hotmail.com

Jan Jørgensen

Rugkrogvej 16, 4250 Fuglebjerg
tlf. 55453072
e-mail janjfu@dadlnet.dk

Bertel Hansen

Skovhusvej 2, Arløse
4262 Sandved
Tlf. 55456348 - 24863711
e-mail bertel@arlose.dk

Foreningens hjemmeside: www.borupris.dk

